

Landsbygden i Eksjö kommun

Kulturmiljö- och byggnadsinventering med karaktärisering, etapp 1
Eksjö kommun, Jönköpings län

Landsbygden i Eksjö kommun

Kulturmiljö- och byggnadsinventering med karaktärisering, etapp 1
Eksjö kommun, Jönköpings län

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2025

Innehåll

Inledning.....	5
Avgränsningar	5
Metod.....	6
Rapportens upplägg	6
Om lagstiftning och kulturhistorisk värdering.....	7
Lagstiftning.....	7
Kulturhistorisk värdering och karaktärisering	8
Områdesbeskrivningar	12
1 Askerydsvägen, Eksjö socken (riksintresse F 47)	14
2 Brevik, Eksjö socken (riksintresse F 48).....	24
3 Ryningsholm, Höreda socken (riksintresse F 51).....	32
4 Markestad och Hunnerstad, Höreda sn (riksintresse F 52).....	36
5 Mellby sockencentrum, Mellby socken (riksintresse F 53).....	42
6 Edshults säteri, Edshults socken (riksintresse F 54).....	48
7 Fågelhult och Åsa, Kråkshults socken (riksintresse F 55).....	52
8 Idekulla, Ingatorps socken (riksintresse F 56).....	58
9 Pukulla, Ingatorps socken (riksintresse F 58).....	64
10 Näs, Ingatorps socken (riksintresse F 59).....	70
11 Hultåkra. Hässleby socken (riksintresse F 60).....	76
12 Hults by, Hässleby socken (riksintresse F 62).....	82
13 Kråkshults kyrkby och Stora Kråkshult, Kråkshults sn	86
14 Höreda kyrkby, Höreda socken.....	96
15 Värne, Mellby socken.....	104
16 Edshults sockencentrum, Edshults socken.....	112
17 Bellö kyrkby, Bellö socken.....	116
Ordlista	126
Administrativa uppgifter.....	129
Referenser.....	130
Arkiv.....	130
Kartmaterial.....	130
Referenser på webben	131
Otryckta källor.....	132
Tryckta källor och litteratur	132
Fastighetsregister.....	134

Inledning

Jönköpings läns museum har på uppdrag av Samhällsbyggnadssektorn vid Eksjö kommun inventerat och karaktäriserat de riksintresseområden för kulturmiljövården som finns på landsbygden i Eksjö kommun. Utöver dessa områden har även de kyrkbyar och andra småorter som inte inventerats sedan tidigare, medtagits. Arbetet påbörjades i oktober 2024 och avslutades i januari 2025.

Rapporten är ett kunskapsunderlag som är tänkt vara till hjälp och vägledning vid bevarande och utveckling av de aktuella områdena. Det aktuella arbetet är en del av ett sedan tidigare påbörjat arbete med att ta fram ett kommunövergripande kulturmiljöprogram, ett ställningstagande i kommunens översiktsplan som antogs 2022.

Arbetet tar sin utgångspunkt i de tidigare underlag som finns och i den nu genomförda inventeringen i fält samt i genomgång av relevanta arkivhandlingar och litteratur. De byggnader inom områdena som bedömts vara värdefulla från kulturhistorisk synpunkt, har registrerats i en webb-baserad applikation som utvecklats av Länsstyrelsen i Jönköpings län. Resultatet av denna inventering finns tillgängligt i kommunens digitala GIS-skikt.

Utredningsarbetet har utförts av byggnadsantikvarie Veronica Olofsson och granskats av byggnadsantikvarie Anders Franzén.

Avgränsningar

Arbetet har omfattat 12 av sammanlagt 16 riksintresseområden för kulturmiljövården som finns inom Eksjö kommun. Riksintresseområdena Eksjö stad, Ränneslätt, Bruzaholms bruk och Hässleby sanatorium har inte omfattats av detta arbete, eftersom dessa miljöer är utredda i andra sammanhang. Det inventerade områdets geografiska avgränsning sammanfaller vanligen med det av länsstyrelsen fastställda riksintresseområdet. I vissa fall, där det bedömts finnas värden ur ett kommunalt perspektiv, har dock områdets avgränsning utvidgats. Avgränsningarna framgår av kartorna för respektive område.

Utöver riksintresseområdena har även några kyrkbyar och andra småorter omfattats av detta arbete. Dessa är Höreda, Bellö, Edshult och Värne. Urvalet är motiverat då dessa miljöer utgör samhällsbildningar som inte omfattades av den tätortsinventering som genomfördes under 2023. Områdenas geografiska avgränsning har bestämts av utförande antikvarie.

De inventerade bebyggelsemiljöernas tidsmässiga avgränsning är vid. I princip har ingen hitre tidsgräns definierats, men eftersom det är vanskligt att bedöma huruvida sentida bebyggelse har ett kulturhistoriskt värde har få byggnader uppförda efter 1970-talet tagits med i inventeringen.

Metod

De byggnader inom områdena som bedömts vara värdefulla från kulturhistorisk synpunkt, har registrerats i en webb-baserad applikation utvecklad av Länsstyrelsen i Jönköpings län. Bedömning och fotografering har skett från förbipasserande vägar. I enstaka fall har fotograferingen skett från gårdsplan eller tomt efter medgivande från fastighetsägare. Inom landsbygdens gårdsmiljöer kan byggnaderna ligga spridda inom ett större område och inte sällan en bit från vägen. Flera byggnader har därmed varit svåra att såväl besiktiga som fotografera från förbipasserande väg och därmed även att göra en korrekt bedömning. I de fall byggnaden varit svår att besiktiga, anges detta i registreringen. Inför eventuella åtgärder behöver en djupare antikvarisk bedömning ske av dessa byggnaders värde.

Byggnaderna redovisas genom en prick i kartan, där prickens färg anger klassificeringen. Enligt önskemål från kommunen har samtliga enskilda byggnader med kulturhistoriska värden registrerats. Miljöpunkt har inte använts.

Rapportens upplägg

Denna rapport inleds med en beskrivning av inventeringens förutsättningar med avgränsningar samt definitioner och beskrivning av grunderna för bedömningen av kulturhistoriska värden. Därefter redogörs för den lagstiftning som reglerar skydd och säkerställande av bebyggelsen. Sedan följer ett avsnitt som beskriver klassningssystemet som används i den digitala inventeringen. Därefter presenteras inventeringens resultat med områdesbeskrivningar för varje inventerat område. Avslutningsvis finns en lista med förklaringar av betydelsen för några av de begrepp och ord som förekommer i rapporten.

Fågelhults radby utgör en av de riksintressemiljöer som inventerats inom aktuellt projekt.

Om lagstiftning och kulturhistorisk värdering

Lagstiftning

Inom kulturmiljöområdet är det framförallt tre olika lagar som reglerar den enskildes och samhällets rättigheter och skyldigheter – det är plan- och bygglagen, kulturmiljölagen och miljöbalken.

Plan- och bygglagen – PBL

Plan- och bygglagen (PBL) är den lag som kommunerna har att förhålla sig till vad gäller planering och lovgivning. Vikten av att ta hänsyn till kulturvärden betonas generellt i 2 kap. 3, 6 §§, men även vid reglering av översiktsplanering i 3 kap. 4 § och av detaljplanering i 4 kap. 8, 16, 42 §§ samt vad gäller kraven på byggnadsverk m.m. i 8 kap. 9, 13, 14, 17 §§ och vid bygg- och rivningslov i 9 kap. 34 §§. Vid tillämpningen av lagen gäller att byggnadsnämnden ska göra en avvägning mellan enskilda och allmänna intressen.

Underhåll - Generellt gäller att en byggnad eller anläggning ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaperna bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och till byggnadens kulturhistoriska värde, så att dessa bevaras (PBL 8 kap. 14 §). Om en fastighetsägare inte underhåller sina byggnader har byggnadsnämnden möjlighet att ingripa (11 kap. 19 §).

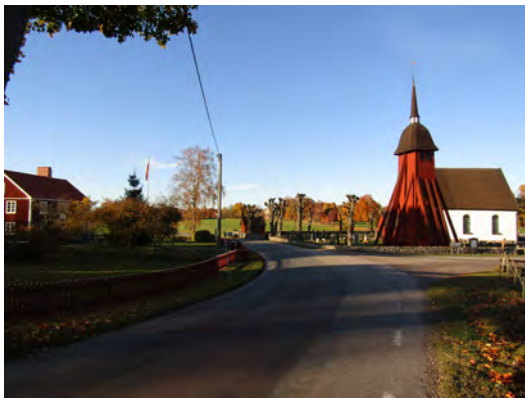
Ändring - Vid ändring av en byggnad ska åtgärderna göras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar tillvara på byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga (PBL 8 kap. 17 §).

Vidare vid ändring av en byggnad får de tekniska egenskapskraven (som omnämns i PBL 8 kap. 4, 5 §§) enligt PBL 8 kap. 7 § anpassas och avsteg från kraven får göras med hänsyn till varsamhetskravet och förvanskingsförbudet.

Förvanskning - Lagstiftningen omfattar även ett förvanskingsförbud. En byggnad, anläggning, tomt, allmän plats eller bebyggelseområde som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas (PBL 8 kap. 13 §).

Rivning - En byggnad som bör bevaras på grund av dess historiska, kulturhistoriska, miljömässiga eller konstnärliga värde får inte rivas (PBL 9 kap. 34 §).

Bygglov - Om någon planerar att bygga till eller på annat sätt ändra en byggnad kan det vara aktuellt att ansöka om bygglov. En av flera förutsättningar för att bygglov ska kunna ges är att såväl byggnadens som platsens kulturvärden tas tillvara. Flera av

Mellby kyrka med tillhörande klockstapel och begravningsplats är en kyrkomiljö som skyddas av kulturmiljölagen.

Den gamla häradsvägen mellan Askeryd och Eksjö utgör en av de större riksintressemiljöerna. Miljön som innefattar den knappt 20 km långa vägsträckningen med intilliggande by- och gårdsmiljöer och sträcker sig genom både Aneby och Eksjö kommuner.

Det f.d. gemensamhetsbadhuset i Kråkshult berättar om det fokus på hygienfrågor som fanns i landet under det tidigare 1900-talet.

de bygglövsbefriade åtgärder som finns för en- och tvåbostadshus, gäller inte för byggnader eller bebyggelseområden med kulturhistoriska värden. Eftersom regelverket är komplicerat är det bäst att kontakta kommunen för att få reda på om bygglov krävs.

Kulturmiljölagen – KML

Kulturmiljölagen slår i sitt första kapitel fast att det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön och att ansvaret för kulturmiljön delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete ska se till att skador på kulturmiljön undviks eller begränsas.

Lagen omfattar i sina följande kapitel sedan bland annat fornminnen, ortnamn, byggnadsminnen, kyrkor och kyrkogårdar specifikt.

Fornlämningar har ett generellt skydd.

Byggnadsminnen fastställs efter beslut av länsstyrelsen och omfattas av för byggnaden relevanta skyddsbestämmelser.

Samtliga kyrkor inom Svenska kyrkan uppförda före 1940 har ett generellt skydd, vilket innebär att församlingen/pastoratet söker tillstånd hos länsstyrelsen för att genomföra förändringar. Även modernare kyrkor kan få ett utökat skydd efter särskilt beslut.

Inom kommunal planering är det kanske framförallt fornlämningar som kommunen har särskilt ansvar att beakta.

Miljöbalken – MB

Miljöbalken reglerar resursfrågor och betonar också vikten av att värdefulla natur- och kulturmiljöer skyddas och vårdas. Begreppet riksintressen regleras inom miljöbalken. Områden kan exempelvis vara av riksintresse för kulturmiljövården och då är det respektive kommun som skall redogöra för länsstyrelsen hur varje riksintresse ska tillgodoses.

Inom Eksjö kommun finns sammanlagt 16 riksintressemiljöer för kulturmiljövården.

Kulturhistorisk värdering och karaktärisering

En byggnads eller ett bebyggelseområdes kulturhistoriska värde hänvisar till flera delar i plan- och bygglagen. Riksantikvarieämbetet har gjort en definition av vad detta innebär vad gäller bebyggelse: Kulturhistoriskt värde

”avser de möjligheter materiella och immateriella företeelser kan ge vad gäller att inhämta och förmedla kunskaper om och förståelse av olika skeenden och sammanhang – samt därigenom människors livsvillkor i skilda tider, inklusive de förhållanden som råder idag.”

Enkelt uttryckt kan exempelvis en byggnad sägas ha ett kulturhistoriskt värde om den kan ge betraktaren kunskap och upplevelser av bland annat historia.

Den kulturhistoriska värderingen i föreliggande utredning ut-

går från en värderingsmodell utarbetat av Riksantikvarieämbetet, vilken beskrivs i boken "Kulturhistorisk värdering av bebyggelse" av Axel Unnerbäck. Enligt denna modell bygger det kulturhistoriska värdet på dokumentvärden och upplevelsevärden samt förstärkande motiv.

Dokumentvärden

Med dokumentvärde menas faktiska historiska egenskaper som byggnader har. Detta är värden som kan beskrivas objektivt, kanske i vissa fall mätas och jämföras med andra byggnader. Dokumentvärdet inbegriper historiska egenskaper inom en rad områden, det kan vara; byggnadshistoriskt, byggnadsteknikhistoriskt, arkitekturhistoriskt, samhällshistoriskt, socialhistoriskt, personhistoriskt eller till exempel teknikhistoriskt.

Upplevelsevärden

Upplevelsevärden beskriver estetiskt och socialt engagerande egenskaper hos bebyggelsen. Dessa värden är mer subjektiva, vilket gör dem svårare att mäta och kvantifiera då de utgår från värderingar.

Arkitektoniska och konstnärliga värden är välkända begrepp som kanske inte kräver någon speciell förklaring. Med patina avses att byggnaden genom sitt skick kan förmedla en tidsdimension och ge upplevelsen av en långvarig användning. Gränsen mellan patina och rent slitage eller direkta skador är ofta otydlig och kan vara svår att uppfatta.

Med miljöskapande värde avses en byggnads betydelse för miljön som helhet.

Identitetsvärdet står för det som gör att vi känner trygghet, samhörighet och hemkänsla i miljön. Byggnaderna i sig behöver inte vara märkvärdiga, för att ha detta värde. Som kommande utifrån kan det vara svårt att uppfatta den här typen av värden som i mycket handlar om det bekanta och vardagliga men också igenkännbara.

I kontinuitetsvärdet ligger en tidsaspekt, att en plats eller ett område har använts för en viss sorts verksamhet under lång tid.

Med traditionsvärde kan avses speciella tilldragelser som kan förknippas med en särskild byggnad eller plats, eller en byggnads betydelse som bärare av en tradition.

Symbolvärdet är relativt lättförståeligt och ofta tydligt. En byggnad kan vara en symbol för en ort, en stad, ett begrepp eller en samhällsfunktion. Ibland är symbolfunktionen avsedd, i andra fall kan byggnaden i efterhand ha fått en symbolroll.

Förstärkande, övergripande motiv

Till dessa värden kan man sedan lägga förstärkande övergripande motiv. En byggnads värde har traditionellt varit starkt förknippad med dess bevarandetillstånd. Ett hus i originalskick eller med få förändringar från dess uppförandetid, har nästan alltid klassats

Det f.d. skolhuset i Bellö uppfört 1882, idag församlingshem. Skolhusen vittnar om en reform av stor betydelse för såväl samhället i stort som för den lokala bygden.

Lundstorpsstugan utmed den gamla häradsvägen mellan Eksjö och Askeryd har ett socialhistoriskt värde och berättar om boendevillkoren för de mindre bemedlade i samhället.

Mangårdsbyggnaden vid det tidigare säteriet Hunnerstads gård är uppförd under 1600-talet och har höga arkitektoniska värden. Byggnaden har i hög utsträckning sin ursprungskaraktär bevarad.

Breviks gård är en av de gårdar i närheten av Eksjö stad som i äldre tid fungerat som militieboställen. Dessa gårdar var en viktig förutsättning för utvecklingen av Eksjö som militärstad. De till gården hörande bodarna, uthusen och ekonomibyggnaderna har viktigt miljöskapande värden.

högre än en byggnad som genomgått ett antal utvecklingsskeden. I dessa sammanhang brukar man tala om autenticitet och äkthet som just förstärkande motiv.

En byggnad i originalskick berättar om byggnadsskicket vid tillblivelsetiden, vilka färgsättningar som var populära och andra ofta modebetonade drag. En byggnad i originalskick kan därför ofta också ha ett pedagogiskt värde, genom dess tydlighet, vilken gör den relativt lätt att läsa och förstå.

Kvalitet i detta sammanhang innebär flera olika egenskaper, från ett rent hantverksutförande till mera estetiska aspekter, där man ser skönheten i en väl uttänkt konstruktion, noggrant utformade detaljer, väl valda material och ett skickligt utfört hantverk. I en medveten arkitektonisk gestaltning finns kvalitetsbegreppet ofta inbyggt, omsorgen om detaljerna och goda och anpassade material är till exempel egenskaper som brukar förknippas med god arkitektur. Detta knyter samman det konstnärligt-arkitektoniska värdet med det mera jordnära kvalitetsbegreppet som ligger i hållbarhet, slitstyrka och funktionsduglighet.

Sällsynthet är ytterligare ett så kallat förstärkande motiv. Om en byggnad visar sig vara ensam i sitt slag blir bedömningen givetvis en annan än om den är en i raden. I motsats till sällsyntheten står representativitet. Med det representativa menas ofta det som är typiskt för en trakt, socken eller landskap. Det kan även avse näring eller ett socialt skick. Det kan gälla byggnadens utformning, typ av byggnad, val av byggnadsmaterial etc. Bedömningen av det sällsynta och representativa varierar utifrån olika perspektiv; nationellt, regionalt och lokalt.

Karaktärsdrag

En byggnads och ett bebyggelseområdes karaktärsdrag är en hänvisning till plan- och bygglagens (PBL) 2 kap. 6 § som anger att hänsyn ska tas till karaktärsdrag för att värna bebyggelsens kulturhistoriska värden. Vidare anges i 8 kap. 17 § att ändring av en byggnad skall göras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tillvaratar dess värden. En kulturhistorisk karaktärisering syftar till att ange vilka karaktärsdrag och egenskaper som skapar de kvaliteter som man önskar värna. Utifrån det är det sedan möjligt att bedöma vilka tillägg och ändringar som är möjliga att göra utan att skada de grundläggande värdena och den kulturhistoriska läsbarheten. Som utgångspunkt för karaktäriseringen har Boverkets "Checklista karaktärsdrag" använts.

Klassning av kulturhistoriska värden

Man kan inte bara fråga sig om en byggnad eller bebyggelsemiljö har ett kulturhistoriskt värde, utan också i vilken grad. Att en byggnad har ett högre kulturhistoriskt värde än en annan kan vara självklart, men genom en antikvarisk analys och ett ändamålsenligt

En radhuslänga från 1960-talet i Höreda kyrkby. Byggnaden har ett tidstypiskt utförande och representerar en boendetyp som blev allt vanligare vid denna tid.

graderingssystem kan man tydligare precisera olika nivåer vad gäller kulturhistoriskt värde.

I föreliggande utredning är utgångspunkten ett system med klassning i fem olika kategorier, vilket utarbetats av Länsstyrelsen i Jönköpings län. De fem olika kategorierna relaterar till kulturmiljölagen och plan- och bygglagen, se faktaruta här intill.

Klass 1–4 innebär att byggnaden eller bebyggelsemiljön har sådana kulturhistoriska värden att de skall vägas in som ett allmänt intresse, exempel vid bygglovshandläggning. Klass 5 kan i princip sägas sakna kulturhistoriska värden. I den genomförda inventeringen har klasserna 1–4 använts i inmatningen i appen. Klass 5 har uteslutits för att spara tid i genomförandet.

Klass 1 innebär att byggnaden eller anläggningen skyddats i enlighet med kulturmiljölagen.

Klass 2 är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt och den får därför inte förvanskas, enligt PBL 8 kap 13 §. Detta ställer tämligen höga krav på det kulturhistoriska värdet. Byggnader som har dessa särskilda värden bör skyddas i detaljplan.

Klass 3 omfattar byggnader som har ett visst värde från kulturhistorisk synpunkt och detta innebär att ändring och flyttning av en sådan byggnad kräver att åtgärderna utförs på ett varsamt sätt så att man tar hänsyn till de historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värdena, allt enligt PBL 8 kap 17 §. Dessa byggnader bör skyddas genom varsamhetsbestämmelser i områdesbestämmelser eller detaljplan.

Klass 4 kan sägas omfatta byggnader som har ett allmänt bebyggelsevärde. Detta innebär också att ändring och flyttning av en sådan byggnad kräver att åtgärderna utförs på ett varsamt sätt så att man tar hänsyn till de historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värdena enligt PBL 8 kap 17 §.

Slutligen är byggnader inom **klass 5** sådana som knappast har några kulturhistoriska värden och där man från samhällsplaneringssynpunkt inte behöver ta hänsyn till några sådana värden.

UTREDNINGENS GRADERING Fem olika klasser

Klass 1, Byggnadsminne, skyddade kyrkor

Avser byggnader som förklarats som byggnadsminnen enligt kulturmiljölagen.

Klass 2, Förvanskingsförbud

Avser särskilt värdefull bebyggelse som bör skyddas genom skyddsbestämmelse (q) i detaljplan eller områdesbestämmelser. Byggnaden får inte heller förvanskas vid förändring av eller i anslutning till den

Klass 3, Högre allmänt bebyggelsevärde

Avser byggnader som har ett visst värde och som bör skyddas genom varsamhetsbestämmelser i detaljplan eller områdesbestämmelser. Värdebärande element bör hanteras varsamt vid förändringar i eller i anslutning till byggnaden.

Klass 4, Allmänt bebyggelsevärde

Avser de generella krav på hänsyn till en byggnads kulturhistoriska värden som gäller för all bebyggelse och oavsett om en åtgärd kräver bygglov.

Klass 5, Avskrivs

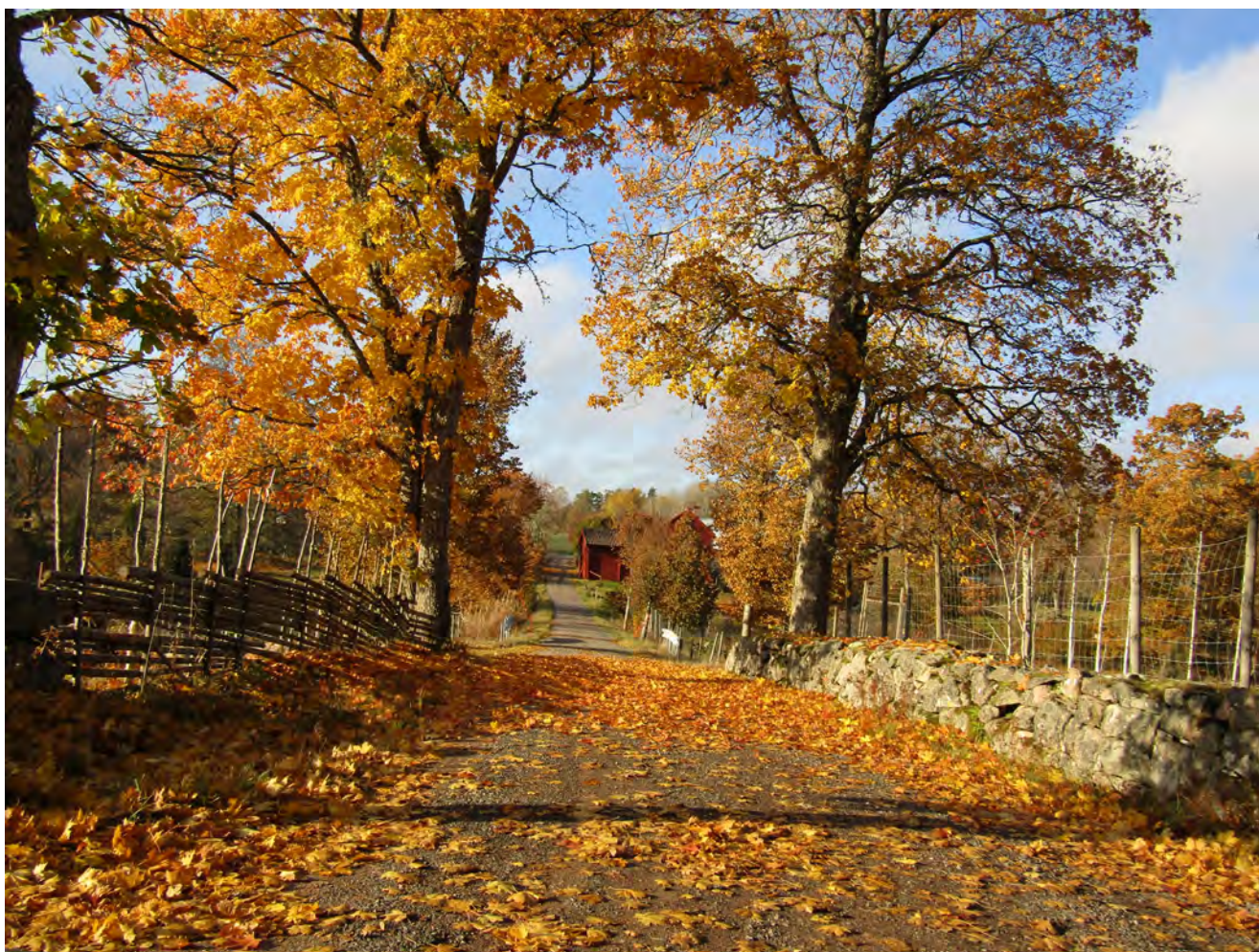
Avser bebyggelse som saknar kulturhistoriska värden som man behöver ta hänsyn till.

Graderingen har utarbetats av Länsstyrelsen i Jönköpings län.

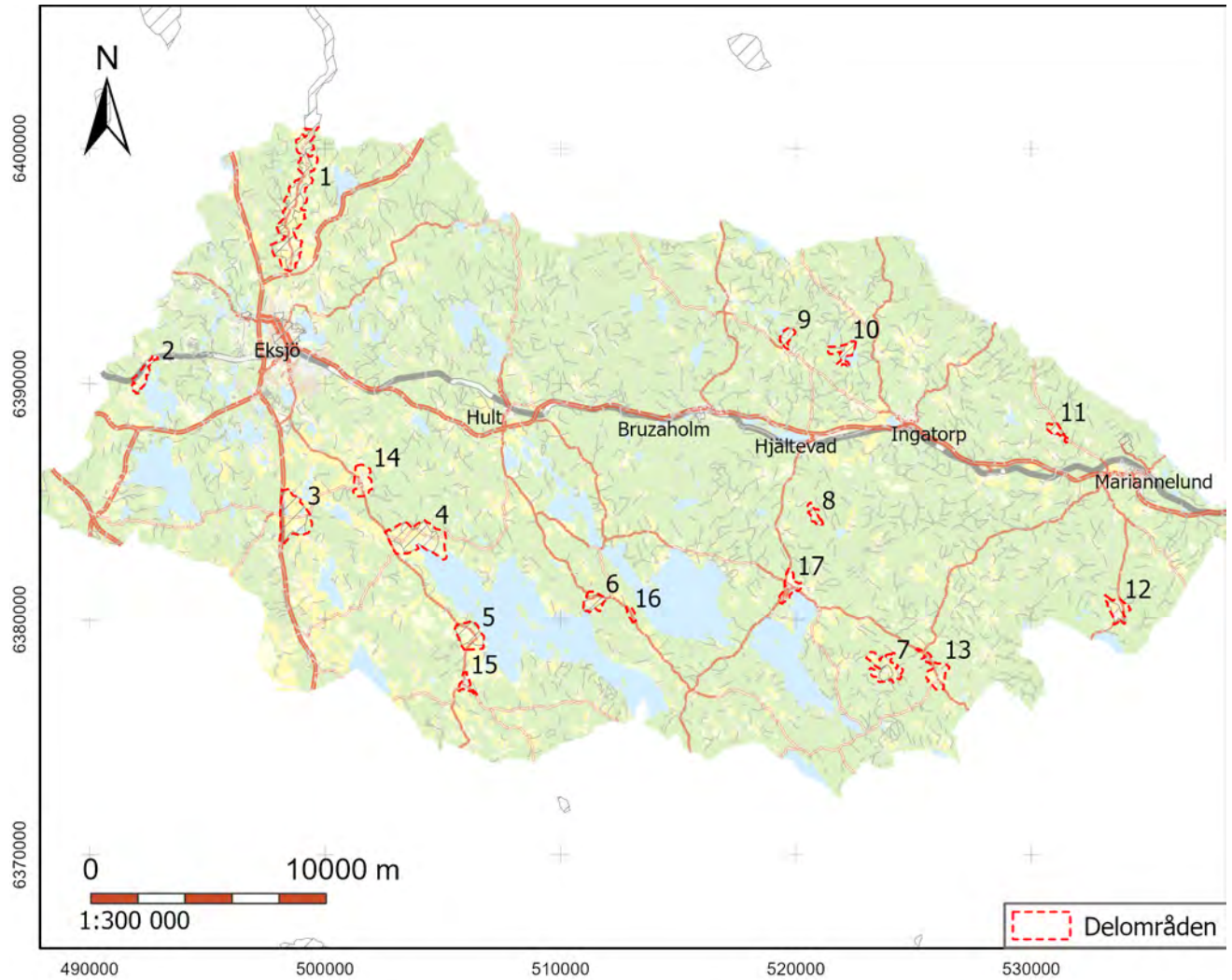
F.d. Strömslunds missionshus utmed Askerydsvägen är en av de byggnader som bedömts ha höga kulturhistoriska värden. Byggnaden har i sig en utmärkande arkitektonisk utformning med tälttak och spira, men minner även om väckelserörelsen som var stark i bygderna inom Eksjö kommun under det sena 1800-talet och framåt.

Områdesbeskrivningar

Nedan följer beskrivningar för respektive område. Varje beskrivning inleds med en karta där avgränsningen för det inventerade området redovisas, liksom de enskilda byggnader som värderats. Texten inleds med en övergripande beskrivning av området, följt av en kort historik om områdets fysiska utveckling. Därefter följer en kulturhistorisk motivering där områdets kulturhistoriska värden förtydligas samt en punktlista över betydelsefulla karaktärsdrag för det kulturhistoriska värdet. Vidare finns en punktlista där områdets nuvarande skyddsstatus förtydligas samt med rekommendationer för förhållningssätt vid framtida åtgärder. Avslutningsvis presenteras ett urval av den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen inom området med bild och en kort beskrivande text.

Byn Hultåkra är en av de rikintressemiljöer som omfattas av denna rapport.

Nr	Namn
1	Askerydsvägen
2	Brevik
3	Ryningsholm
4	Markestad och Hunnerstad
5	Mellby sockencentrum
6	Edshults säteri
7	Fågelhult och Åsa
8	Idekulla
9	Pukulla

Nr	Namn
10	Näs
11	Hultåkra
12	Hults by
13	Kråkshults kyrkby och Stora Kråkshult
14	Höreda kyrkby
15	Värne
16	Edshults sockencentrum
17	Bellö kyrkby

1 Askerydsvägen, Eksjö socken (riksintresse F 47)

Kort beskrivning

Riksintresseområdet omfattar markområden i både Aneby och Eksjö kommuner. Vägen som slingrar sig fram genom ett omväxlande kuperat och till största delen öppet landskap, är en gammal häradsväg. Vägen har haft den nuvarande sträckningen i nästan 250 år, vilket ett antal milstolpar från 1779 vittnar om. I området finns en tydlig fornlämningskoncentration, vilket tyder på att människan har varit verksam i området sedan förhistorisk tid.

Den gamla häradsvägen slingrar sig fram genom landskapet, här genom byn Sälleryd.

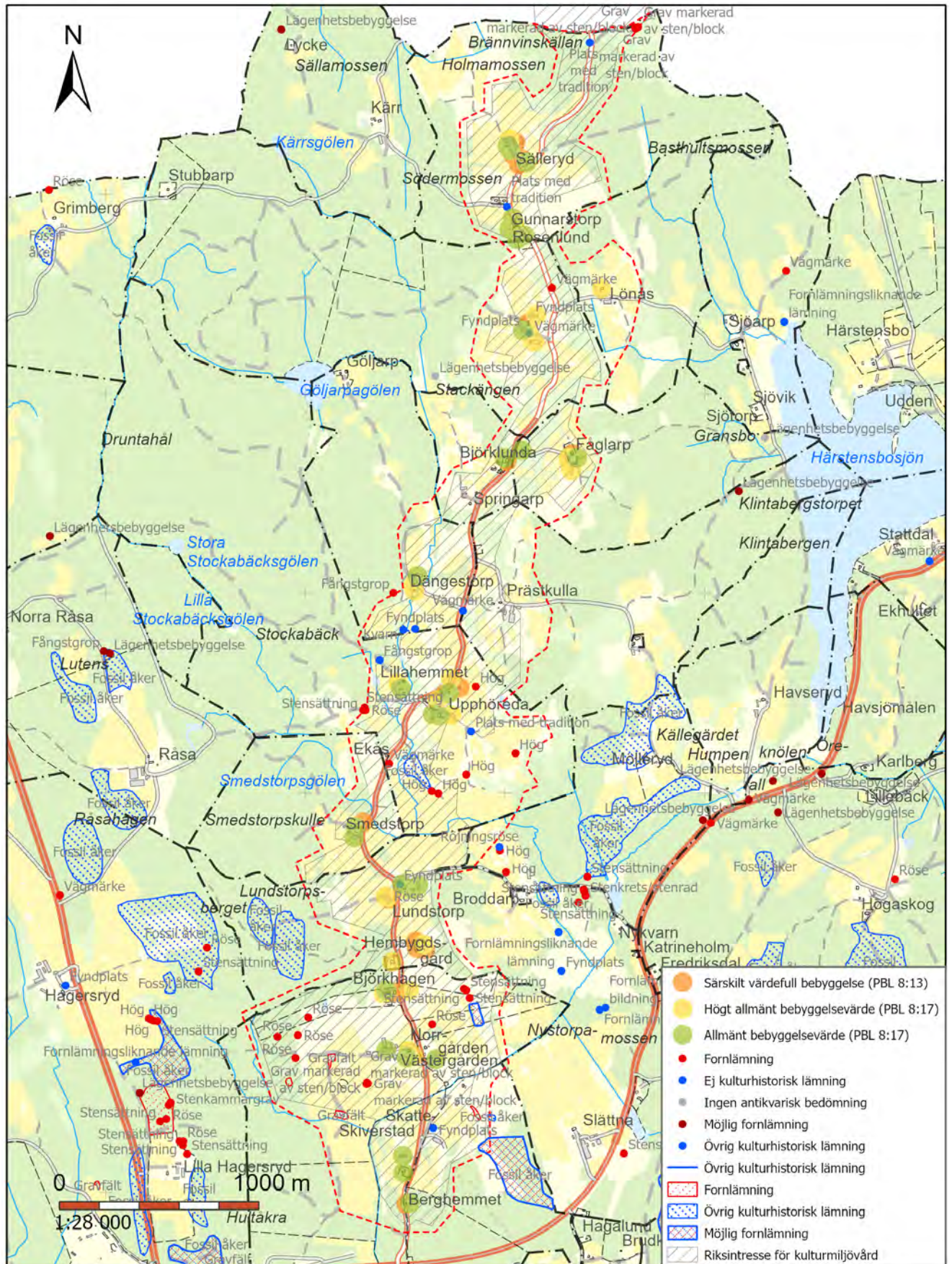
Gården i Sälleryd är ett f.d. säteri. Den nuvarande bebyggelsen är huvudsakligen från 1800-talet. (Sälleryd 1:6)

Bebyggelsen inom området ligger generellt i höjdlägen samt utmed dalgångar. Bebyggelsen har på flera håll en välbevarad 1800-talskaraktär med flera välbevarade mangårdsbyggnader och tillhörande ekonomibyggnader.

Strax söder om kommungränsen ligger byn Sälleryd, där det finns ett f.d. säteri. Mangårdsbyggnaden är en salsbyggnad från omkring 1800. Som flyglar finns två bostadshus från 1700- respektive 1800-talen. Till gården hör även ett antal äldre ekonomibyggnader, som ladugård, stall, svinhus och hönsbhus. I byn finns även ett antal bostadshus, varav två är uppförda under tidigt 1900-tal med delvis bevarad karaktär.

En knapp kilometer söderut ligger gårdarna Lutarp och Lönås, vilka båda fungerat som boställen för militär personal. Lutarp har en mangårdsbyggnad uppförd under sent 1700-tal och Lönås en mangårdsbyggnad från mitten av 1700-talet. Till gårdarna hör bodar, uthus och ladugårdar. Delar av gårdsmiljöerna ger ett bevarat intryck.

I Springarp ligger en bebyggelsegrupp alldeles intill vägen. Här finns f.d. Strömslunds missionshus (idag privatbostad) uppförd 1917, vilket framstår som välbevarat. Här finns även ett antal bostadshus från början och mitten av 1900-talet. Några hundra meter österut ligger gårdsmiljön Fåglarp med mangårdsbyggnad

Dängestorp är en av de gårdar som ligger i en tydlig dalgång en bit från häradsvägen. Trägårdesgården som kantar tillfartsvägen bidrar till miljöns historiska karaktär. (Dängestorp 2:1)

Lundstorps hembygdsgård anlades under 1940-talet. (Lundstorp 1:6)

En av mangårdsbyggnaderna i byn Skiverstad. Huset har reveterade fasader och är uppfört på 1860-talet efter att den norra delen av byn genomgått laga skifte. (Skiverstad 4:4)

från 1800-talet, delvis moderniserad, samt ladugård, drängstuga och bod.

Därefter följer vägen ett kuperat, öppet landskapsavsnitt där gårdsmiljöerna återfinns några hundra meter från vägen. Gården Dängestorp som ligger i en dalgång väster om vägen utmärker sig som en tämligen ålderdomlig miljö med två bostadshus och en större ladugård.

I Upphöreda ligger byns två gårdar utmed vägen med två likartade mangårdsbyggnader i villastil från omkring 1920-tal och tillhörande ekonomibyggnader, bodar och uthus. Högresta lövträd kantar vägavsnittet genom byn. Här finns även en torpmiljö.

Ett stycke söderut ligger Smedstorp och Lundstorp. Här finns två gårdsmiljöer utmed vägen, vilka båda ger ett tämligen förändrat intryck. En torpmiljö med ett mindre bostadshus och tillhörande uthus samt jordkällare, uppskattningsvis från tidigt 1800-tal, utmärker sig. Vägen är bitvis tämligen smal och kantas av högresta lövträd av ask och bok. Hembygdsgården i Lundstorp har tre äldre bodar, varav två med utskott. Bygdegården är uppförd under 1940-talet. I Lundstorp finns även ett f.d. skolhus (idag privatbostad) från 1918, vilket ger ett tämligen välbevarat intryck.

Skiverstad är en by i områdets södra del. Uppodlingsgraden är hög och området är en av kommunen största sammanhängande område med jordbruksmarker. Två av byns gårdar skiftades ut i samband med laga skifte 1864. Mangårdsbyggnaderna är övervägande uppförda vid mitten av 1800-talet och flera har reveterade fasader. Här finns en tydlig fornlämningskoncentration med omkring 80 fornlämningar i form av rösen, resta stenar, stensättningar i grupp, gravfält, hällkistor och en domarring. Lämningarna omspänner tidsmässigt perioden från yngre stenåldern fram till yngre järnåldern.

Längs med den tidigare häradsvägen finns flera milstenar från 1779.

Översiktlig historik

Inom området finns lämningar som vittnar om att det funnits bosättningar sedan förhistorisk tid. Fornlämningar från yngre stenåldern till yngre järnålder vittnar om den centrala roll som dessa områden haft för bygden.

Den slingrande vägen mellan Askeryd och Eksjö har långa anor. Milstolpar från 1779 och väghållningsstenar anger att vägen haft samma sträckning i snart 250 år.

De gårdar och byar som ligger längs med vägen har skiftande historik och utformning. Byarna Sälleryd och Skiverstad som är de två största byarna inom området, är kanske också de äldsta. Byarna omnämns i skift redan under 1330-talet. Flera av de övriga gårdarna och byarna har också en hög ålder. Prästkulla omnämns i skrift redan under 1380-talet och Lönås, Lutarp, Springarp, Fåglarp samt Upphöreda under tidigt 1400-tal. Flera av dessa utgör än idag en ensamgård, medan några sannolikt genom hemmansklyvningar utvecklats till byar. Dängestorp, Smedstorp och Lundstorp omnämns i skrift först under 1500-talets första hälft.

Sälleryd ombildades sannolikt någon gång under 1600-talet till ett säteri och gården fick då ett mer ståndsmässigt byggnadsbestånd. Säterier var gårdar som ägdes av adelspersoner och som var helt befriade från skatt. De nuvarande byggnaderna inom gårdsmiljön är från 1700- och 1800-talen samt tidigt 1900-tal.

Några av gårdarna inom området har tidigare fungerat som militära boställen. Lutarp har varit ryttmästarboställe för Smålands kavalleri, Lönås fänriksboställe för Kalmar Infanteriregemente och Prästkulla boställe för Kalmar regemente. Dessa gårdar blev privatägda under tidigt 1900-tal. Då var systemet med boställen förlämnat och kontantlön hade införts inom militären.

Byn Skiverstad, som är den största byn inom området, och byn Upphöreda är de enda byarna som omfattats av 1700- och 1800-talens skiftesreformer. I Skiverstad genomfördes storskifte 1763 för

Mangårdsbyggnaden i Lutarp under tidigt 1900-tal. Huset är uppfört under sent 1700-tal då gården utgjorde ryttmästarboställe för Smålands kavalleri. Foto: Em D978, Eksjö museum.

Lundstorpssstugan är ett av de småskaliga bostadshus som ligger utmed vägen och som berättar om levnadsvillkoren för den mindre bemedlade befolkningen under 1800-talet. (Slättna 1:2)

Vissa partier av vägsträckningen är kantad av högresta alléträd. Här ses lövträdsallén bestående bl.a. av ask och bok i Lundstorp.

Berghemmet är ett exempel på en ålderdomlig hustyp med ett bostadsrum och en gavelfarstu. Huset är troligen från tidigt 1800-tal, men flyttades till platsen på 1880-talet. (Skiverstd 5:1)

byns Norr- och Västergårdar samt laga skifte för desamma 1865. I samband med laga skifte genomfördes även en hemmansklyvning där de två gårdarna delades upp i fyra gårdar. De nya gårdarna gavs nya lägen i byn. Skatte- och Lillegårdarna och deras marker berördes inte av dessa skiften. I Upphöreda genomfördes storskifte 1803 med syfte att fördela de två gårdarnas inägomarker. Gårdarnas bebyggelse påverkades inte.

I utkanten av byarna och utmed vägen uppstod under 1700- och 1800-talen torp och backstugor. Inom området förekommer även bostadshus för de obesuttna och den mindre bemedlade befolkningen, såsom torp och backstugor från 1700- och 1800-talen. Flera av dessa bostadshus har ännu en äldre karaktär bevarad.

Inom området finns även ett antal byggnader med mer offentlig funktion. I byn Springarp uppfördes 1917 en frikyrkobyggnad, Strömslunds missionshus, och i Lundstorp uppfördes året därpå ett skolorhus i två våningar. I Lundstorp anlades under 1940-talet en hembygdsgård dit ett antal äldre timmerbyggnader flyttades. Inom hembygdsgården uppfördes även en tvåvåningsbyggnad med samlingslokaler.

Kulturbeskrivning

Askerydsvägen är ett av de bästa exemplen i länet på en ålderdomlig vägsträckning, som ännu omges av ett öppet och väl hävdad odlingslandskap med sen 1800-talskaraktär. Väl bevarade milstolpar från 1779 samt enstaka väghållningsstenar minner om den betydelse som vägen haft som förbindelselänk mellan Askeryd och Eksjö. Utmed vägen har förekommit bosättningar sedan förhistorisk tid vilket de många fornlämningarna minner om. Fornlämningar från yngre stenåldern till yngre järnålder vittnar om den centrala roll områdena utmed vägen haft för bygden.

Odlingslandskapet utmed vägen kantas av blandskog och en mängd större odlingsrösen, stenmurar och trädgårdsgårdar samt småbrutna åkrar. Därtill kommer ännu väl hävdade ängs- och hagmarker och större bestånd av ädla lövträd, varav några bär spår efter hamling.

Bebyggelsen har på flera håll en välbevarad 1800-talskaraktär med flera välbevarade mangårdsbyggnader av par- och tvillingstugotyp. Till några av gårdsmiljöerna hör även synnerligen välbevarad timrad ekonomibebyggelse från 1700- och 1800-talen.

Inom området förekommer även mindre bostadshus i form av torp, backstugor och lägenhetsbebyggelse, övervägande från 1700- och 1800-talen. Dessa vittnar om de levnadsvillkor som den obesuttna och mindre bemedlade befolkningen hade vid denna tid. Flera av dessa bostadshus har ännu en äldre karaktär bevarad.

Väckelserörelsens framväxt kring sekelskiftet 1900 i dessa trakter manifesteras i form av det f.d. Strömslunds missionshus i Springarp. Den tidigare frikyrkobyggnaden är idag privatbostad, men har

F.d. Strömslunds missionshus stod klart 1917 och fungerar idag som privatbostad. (Springarp 1:4)

ännu sin ursprungliga karaktär bevarad. Det exteriör välbevarade f.d. skolhuset från 1910-talet har också kulturhistorisk betydelse och vittnar om socknens skolverksamhet med fasta byskolor och anpassade skolhus. Hembygdsgården i Lundstorp berättar om den vurm för hembygden som var stark under det tidiga 1900-talet.

Viktiga karaktärsdrag för det kulturhistoriska värdet

- Äldre vägsträckning med slingrande sträckning. Flera milstolpar från 1779 och enstaka väghållningsstenar. Delar av vägsträckan är allékantad.
- Fornlämningskoncentration med rösen och fyra järnåldersgravfält vid Skiverstads utskiftade by.
- Odlingslandskap med odlingsrösen och stenmurar. Ängs- och hagmarker.
- Gårdsbebyggelse med mangårdsbyggnader och ekonomibyggnader från 1700- och 1800-talen, med övervägande bevarad karaktär.
- Torp- och lägenhetsbebyggelse från 1700- och 1800-talen.
- F.d. Strömslunds missionshus från 1917.
- Lundstorps hembygdsgård med samlingslokal och ditflyttade byggnader.
- F.d. Lundstorps skola från 1918.

Att tänka på

- Området är riksintresse för kulturmiljövården – F 47 Askerydsvägen och Skiverstad. Enligt miljöbalken skall det skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada kulturmiljön (MB 3 kap 6 §).
- Fornlämningar skyddas av kulturmiljölagen (KML 2 kap). De får inte rubbas, tas bort, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan tillstånd från länsstyrelsen. Länsstyrelsen beslutar om vad som är fornlämningsområde.
- Den gamla häradsvägen inom området bör värnas vad gäller

Det f.d. skolhuset i Lundstorp uppfördes 1918. Skolverksamheten lades ned på 1950-talet och sedan dess är huset privatbostad. Dess karaktär är ännu bevarad. (Lundstorp 1:5)

I byn Upphöreda finns två gårdar vars mangårdsbyggnader är uppförda under 1920-talet. Här ses huset på den norra gården, vilket har bevarat sin ursprungliga karaktär. (Upphöreda 1:2)

Milstenarna från 1779 är skyddade som fornlämningar.

sträckning, bredd och andra detaljer som hör vägmiljön till såsom milstenar, väghållningsstenar och allékantade partier.

- Alla byggnader omfattas av varsamhetskravet i plan- och bygglagen (PBL 8 kap 17 §). Detta innebär att ändringar av en byggnad alltid ska utföras varsamt, så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och bevarar dess kulturhistoriska värden. Bebyggelsens historiska struktur, skala, färgsättning och materialval ska vara vägledande vid förändringar i bebyggelsen. Även underhållet av en byggnad ska anpassas till dessa värden och till omgivningens karaktär (PBL 8 kap 14 §).
- Eventuell tillkommande bebyggelse bör begränsas till enstaka tomter i anslutning till befintlig bebyggelse eller som komplementbyggnader till befintlig bebyggelse. Placering och utformning bör ansluta till lokal byggnadstradition vad gäller skala och färgsättning.
- Nya ekonomibyggnader för jordbrukets behov bör underordnas landskapsbilden och kulturmiljön.
- Det öppna odlingslandskapet har kulturhistoriskt bevarandebeskrivning intresse. Åkerbruk, betesdrift och skötsel av landskapselement i området bör främjas.

Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i urval

- Dängestorp 2:1. Timrad mangårdsbyggnad uppförd på 1860-talet i två våningar med rödfärgade fasader med locklistpanel och vita snickerier. Sadeltaket är täckt med rött lertegel. Det finns även ett äldre bostadshus i två våningar, i de äldsta delarna uppförd under 1700-talet. Ladugård från 1881.
- Fåglarp 1:1. Timrad mangårdsbyggnad i en våning uppförd omkring 1850, salsbyggnad med vindsvåning. Fasad av ljus oljefärgad locklistpanel, profilerad takfotslist, frontespis och veranda med lövsågerier. Sadeltak täckt av röda betongpannor. F.d. drängstuga placerad som flygel, en timrad enkelstuga i en våning med vind. Fasader med rödfärgad locklistpanel, vita snickerier och sadeltak täckt av rött lertegel. Till gården hör även ett uthus och en ladugård i skiftesverk uppförd 1907.
- Fåglarp 1:2. Tidstypisk villa i 1½ våning med källare från 1951 med ljus panelklädda fasader och sadeltak med röda betongpannor.
- Lundstorp 1:5. F.d. skola, idag privatbostad, uppförd 1918. Byggnaden är uppförd av trä i två våningar med fasader klädda med rödfärgad locklistpanel och vitmålade snickerier. Vid östra gaveln finns en trapphus med välvt tak och ett runt fönster. Sadeltaket är täckt med röda betongpannor. Skolverksamheten lades ned 1954.
- Lundstorp 1:6. Hembygdsgård anlagd på 1940-talet med flera ditflyttade timmerbyggnader, såsom en enkelstuga och tre bodar varav två med utskott. Här finns även en samlingsbyggnad av trä uppförd under 1940-talet med fasader av rödfärgad locklistpanel och sadeltak täckt av betongpannor.
- Lutarp 1:1. F.d. militieboställe. Timrad mangårdsbyggnad uppförd 1785, flera om- och tillbyggnader. F.d. drängstuga i en våning med vind och sadeltak täckt av lertegel. Snickarbod i en våning med vind. Svinhus i skiftesverk och sadeltak med rött lertegel. Ladugård i skiftesverk uppförd 1931.
- Lönås 1:4. F.d. militieboställe. Timrad mangårdsbyggnad i 1½ våning uppförd omkring 1850-talet, moderniserat. Flera uthus, ladugård från 1950-talet.

- Skiverstad 4:4, Björkhagen. Utskiftad gårdsmiljö med mangårdsbyggnad uppförd omkring 1868 i 1½ våning. Vita reveterade fasader, frontespis och lövsågeriveranda. Sadeltaket är täckt av röda betongpannor. Här finns även ett sentida bostadshus samt flera uthus av trä. Ladugården från 1914 ligger på andra sidan av vägen.

- Skiverstad 4:2, Västergården. Mangårdsbyggnad uppförd omkring 1880 i 1½ våning. Fasaderna är reveterade i ljusbeige kulör, frontespis. Entré med balkong från mitten av 1900-talet. Sadeltaket är täckt av röda betongpannor. Som flyglar finns en f.d. drängstuga i en våning med vind med rödfärgade fasader och sadeltak med röda betongpannor, samt ett garage av trä. Till gården hör även en ladugård från 1925 och flera andra ekonomibyggnader från olika tider.

- Skiverstad 5:1, Berghemmet. Timrat bostadshus med gavelfarstu och ett bostadsrum, en byggnadstyp som förekommer i primitivare bostäder i Småland. Det timrade huset är i en våning och troligen uppfört under tidigt 1800-tal. Fasaden är klädd med rödfärgad locklistpanel och sadeltaket är täckt med rött lertegel. Enkelt uthus av trä i dåligt skick. Huset låg tidigare vid gården Lutarp där den bl.a. användes som ambulerande skola, men flyttades till nuvarande plats på 1880-talet.

- Slättna 1:2, Lundstorps gård. Mangårdsbyggnad i 1½ våning uppförd omkring 1850. Fasaderna är klädda med gulmålad locklistpanel med vita snickerier, frontespis. Moderniserad med utbytta fönster och sadeltak med röda betongpannor. Mindre bostadshus, troligen fd. drängstuga, i 1½ våning med gula locklistklädda fasader. Sadeltak med betongpannor. Ladugård från 1940.

- Slättna 1:2, Lundstorpsstugan. F.d. undantagsstuga uppförd under 1800-talet i en våning med inredd vind. Huset har en enkelstuguplan med fasader klädda med rödfärgad locklistpanel och sadeltaket täckt av rött lertegel. Till miljön hör en jordkällare och ett uthus av trä.

- Smedstorp 1:1. F.d. torpstuga som flyttades till platsen 1902 för att användas som drängstuga och luffarstuga. Timrat hus i en våning med vind och ett hönsstuga i en lägre tillbyggnad på baksidan. Byggnaden ligger inom en gårdsmiljö med mangårdsbyggnad uppförd 1959 i tidstypisk stil med gula tegelfasader och ladugård från 1953.

- Springarp 1:4. Strömslunds missionshus, idag privatbostad, uppfört i 1½ våning år 1917. Fasaden är klädd med rödfärgad locklistpanel med vita snickerier. Byggnaden har en villastil med en asymmetrisk plan. Höga, småspröjsade fönster. Taket är klätt med röd korrugerad plåt och dess norra del är utformat som ett toptak med tornspira. Uthuslänga av trä.

- Sälleryd 1:6. F.d. säteri med timrad mangårdsbyggnad i form av salsbyggnad i 1½ våning uppförd omkring 1800. Fasaden är klädd med rödfärgad locklistpanel med vita snickerier. Frontespis, lövsågeriveranda, konsolförsedda fönsteröverstycken och lunettfönster vid gavlarna. Sadeltaket är täckt med röda betongpannor. Som flyglar ligger två timrade bostadshus uppförda i 1½ våning. Det västra är uppfört omkring 1750 och har en äldre karaktär bevarad med utstickande knutlådor och vällingklocka. Sadeltak täckt av röda betongpannor. Det östra är uppfört omkring 1850, men präglas av sentida förändringar. Till gården hör ett flertal äldre ekonomibyggnader, såsom ladugård, svinhus, stall, hönsbhus och andra uthus från 1800- och 1900-talen.

- Sälleryd 1:3, Gunnarstorp. F.d. backstuga med timrat bostadshus i en våning med vind i enkelstuguplan, uppfört under sent 1800-tal. Fasad av rödfärgad locklistpanel med vita snickerier och lövsågeriveranda. Sadeltak med rött lertegel. Uthus av trä med rödfärgade fasader och tak täckt av lertegel.

- Sälleryd 1:5, Rosenlund. F.d. torp med timrat bostadshus i en våning med vind uppfört 1907. Ursprungligen enkelstuguplan, men tillbyggt i sen tid. Sadeltak med röda betongpannor. Uthus av trä med sadeltak täckt av svart plåt.

- Upphöreda 1:2, Uppgården. Mangårdsbyggnad i villastil uppförd 1925 med fasader klädda av rödfärgad locklistpanel med vita snickerier. Frontespiser, balkong och veranda. Brutet tak med valmade spetsar täckt med rött lertegel. Ytterligare ett bostadshus uppfört 1947 som personalbostad med rödfärgade fasader och sadeltak täckt av röda betongpannor. Till gården hör ladugård från 1881 och en timrad bod.

- Upphöreda 1:2, Lillahemmet. Torpmiljö med timrat bostadshus i en våning uppfört under tidigt 1800-tal samt ladugård i skiftesverk ca 1900. Till miljön hör även ett bostadshus uppfört på 1880-talet, moderniserat.

- Upphöreda 1:6, 1:2 (tidigare 1:3), Nergården. Mangårdsbyggnad i villastil uppförd 1925 med fasader klädda av rödfärgad locklistpanel med vita snickerier. Frontespiser, balkong och veranda. Brutet tak med valmade spetsar täckt med betongpannor. Ekonomibyggnader av trä från ca 1900 samt ladugård från 1967.

Karta som redovisar det område som är utpekad som riksintresse för kulturmiljövården. Byggnader med kulturhistoriska värden redovisas med punkter vars färg indikerar klassificeringen.

2 Brevik, Eksjö socken (riksintresse F 48)

Kort beskrivning

Brevik ligger i kommunens västra del, nära kommungränsen till Nässjö. Området avgränsas i nordväst av järnvägen mellan Eksjö och Nässjö, i öster av sjön Norra Vixen. Större delen av området ingår i miljö av riksintresse för kulturmiljövården. Området utgörs av ett kuperat, öppet och variationsrikt landskap med moränkul-lar, berg i dagen, sankmarker och en bäck. Inom området finns stora stenröjda åkrar med enstaka impediment och odlingsrösen. I betesmarken finns odlingsrösen, lövdungar, enar och enstaka stora

Landskapet inom miljön är mycket kuperat och variationsrikt.

lövträd och bland dessa är ekarna särskilt karaktäristiska. Genom området sträcker sig en slingrande grusväg

Fornlämningsmiljön inom området är väl sammanhållen och indikerar bosättningar under brons- och järnålder. Flera av lämningarna är lokaliserade till impedimenten på åkrarna, men många återfinns på betesmarkerna. Inom området finns flera gravrösen, en domarring och enstensättning.

Bebyggelsen inom området består av ett f.d. översteboställe Bre-

Byggnadsbeståndet inom Breviks gård är från 1700- och 1800-talen. Flertalet av byggnaderna har en välbevarad karaktär. På bilden ses mangårdsbyggnaden från 1752 mellan två timrade magasinbyggnader. (Brevik 3:9)

vik med bebyggelse från 1700- och 1800-talen, där huvudbyggnad med flyglar och andra gårdsbyggnader ligger samlat på en udde invid sjön. I området finns även två f.d. skolhus, i dag privatbostäder, och ytterligare några bostadshus från olika tider.

I Skinnaryd som ligger i områdets norra del, utanför riksintressemiljön, finns en f.d. banvaktsstuga och en gårdsmiljö med äldre kvarn. Byggnaderna inom miljön har övervägande välbevarade karaktärer.

Översiktlig historik

Området är beläget inom en förhistorisk centralbygd där uppodlingsverksamheten började tidigt och där man kan följa kontinuiteten i bosättningen fram till nutid. Fornlämningsmiljön markerar sannolikt en bosättning under bronsålder-järnålder. Brevik omnämns första gången i skrift 1337. Genom området gick den gamla landsvägen mellan Eksjö och Jönköping över Marietorps gästgivargård som ligger några kilometer västerut.

Bebyggelsen vid Brevik användes ursprungligen som ett säteri innan Karl XI drog in godset under 1680-talets reduktion. År 1688 utsågs det till översteboställe för Smålands Husarer. Systemet innebar att högre militärer istället för lön fick ett boställe med tillhörande jord att bruka, och 1694 bosatte sig den förste översten på Breviks gård. Inrättandet av överstebostället blev en viktig förutsättning för utvecklingen av Eksjö till blivande militärstad. Den nuvarande mangårdsbyggnaden av timmer i en våning uppfördes enligt centrala direktiv efter mönsterritningar för översteboställen och stod klar 1752. De två flygelbyggnaderna hade uppförts några år tidigare. Huvudbyggnaden byggdes om 1802 och renoverades genomgående 1916. Vid mitten av 1800-talet blev det allt vanligare med kontantlön inom militären och år 1878 avskaffades systemet med boställen helt. Den siste översten som bodde på Breviks gård var Fredrik Wilhelm Taube som bodde kvar på gården även efter sin pensionering fram till sin död 1888. Förvaltandet av Breviks gård, liksom andra boställen, övergick till Domänverket som i sin tur lät arrendera ut gården. Under stora delar av 1900-talet arrenderades gården av släkten Kollander, vilka 1917 lät starta ett barnhem på gården åt friska barn med TBC i familjen. Verksamheten var kvar på gården fram till 1940-tal. Domänverket kom att äga gården fram till 1990-talet, då gården blev privatägd.

År 1874 invigdes Nässjö-Oskarshamns Järnväg (NOJ), vars sträckning går nordost om det aktuella området. I Skinnaryd, en knapp kilometer norr om Brevik, byggdes en banvaktsstuga. I området fanns då redan en kvarn med tillhörande mjölnarbostad och gårdsbyggnader. Skinnaryd omnämns i skrift redan 1306 och har under lång tid legat under Breviks gård. Kvarnen omnämns redan på 1650-talet och var i bruk fram till 1920-talet. Den timrade kvarnbyggnaden är sannolikt från 1700-talet.

Målning av Axel Otto Mörner från 1835 som visar mangårdsbyggnaden och den södra flygeln.

Den f.d. banvaktstugan med tillhörande uthus ligger i området norra del, alldeles intill järnvägen. Nässjö - Oskarshamns Järnväg invigdes 1874 och banvaktstugan är sannolikt samtida. (Brevik 7:1)

Det f.d. skolhuset uppfört 1922. (Brevik 3:7)

I Brevik inrättades en skola redan på 1880-talet. Undervisningen var till en början ambulerande, men från 1903 blev skolundervisningen fast och bedrevs då i ett hus intill bygatan. År 1922 uppfördes en ny skolbyggnad intill och det gamla skolhuset blev nu lärarbostad. Skolverksamheten bedrevs fram till 1952.

Kulturhistorisk motivering

Området har varit bebott sedan bronsåldern, vilket fornlämningarna vittnar om. Brevik som under 1600-talet var ett större gods, ombildades under reduktionen till ett boställe för Smålands Husarer redan 1694. Dagens byggnadsbestånd inom området består av byggnader från 1700-, 1800-, och 1900-talen. Brevik utgör en av länets få bevarade översteboställen med byggnadsbestånd från 1700-talet. Mangårdsbyggnaden, som är uppförd efter mönsterritningar för översteboställen, är välbevarad. Gården var en viktig förutsättning för utvecklingen av Eksjö som blivande militärstad.

Kvarnplatsen i Skinnaryd har anor från åtminstone 1600-talet, med bevarad kvarnbyggnad från 1700-talet. Den intilliggande banvaktstugan utgör en värdefull del av järnvägs miljön och vitt-

Mangårdsbyggnaden vid Breviks gård är uppförd efter mönsterritningar för översteboställen. (Brevik 3:9)

Till Breviks gård hör ett flertal bodar och ekonomibyggnader bevarade. Här ovan ses en timrad stallbyggnad och till höger ladugården. (Brevik 3:9)

nar om den betydelse som järnvägen hade under 1800-talets slut.

Odlingslandskapet inom området är synnerligen välbevarat och rymmer såväl fornlämningar som en värdefull naturtyp för flora och fauna.

Viktiga karaktärsdrag för det kulturbistoriska värdet

- Fornlämningsbeståndet i form av flera gravrösen, en domarring och en stensättning.
- Odlingslandskap med odlingsrösen och impediment i anslutning till gården. Ängs- och hagmarker.
- F.d. översteboställe med välbevarad bebyggelse från 1700- och 1800-talen.
- F.d. skolkhus från 1920-tal och intilliggande lärarbostad (idag privatbostäder).
- Skinnaryds kvarnplats belagd från 1650-talet med timrad kvarnbyggnad från 1700-talet och tillhörande gårdsbebyggelse från 1900-tal.
- Den slingrande grusvägen som följer den tidigare landsvägens sträckning.
- Järnvägssträckningen från 1870-talet med tillhörande f.d. banvaktstuga.

Att tänka på

- Fornlämningar skyddas av kulturmiljölagen (KML 2 kap). De får inte rubbas, tas bort, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan tillstånd från länsstyrelsen.
- Stora delar av området är riksintresse för kulturmiljövården – F 48 Brevik. Enligt miljöbalken skall det skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada kulturmiljön (MB 3 kap 6 §).
- Området är enligt kommunens översiktsplan att betrakta som sammanhållen bebyggelse enligt plan- och bygglagens defini-

tioner. Inom sammanhållen bebyggelse gäller inte de undantag från bygglovs- och anmälningsplikt, som annars gäller utanför planlagt område. På sikt bör området förses med områdesbestämmelser, där generell lovplikt införs för rivning, för åtgärder som avsevärt påverkar de befintliga byggnadernas yttre, samt för åtgärder avseende eventuella ekonomibyggnader.

- Det öppna odlingslandskapet har kulturhistoriskt bevarandebetydelse. Åker, ängs- och hagmarker bör hållas hävdade för att undvika igenväxning. Värdefulla småmiljöer i jordbrukslandskapet, som till exempel åkerholmar, odlingsrösen, stenmurar och alléer, omfattas av biotopskydd enligt miljöbalken (MB 7 kap 11§). Det innebär att de inte får tas bort eller skadas.
- Grusvägen inom området bör värnas vad gäller sträckning, bredd, grusbeläggning och andra detaljer som hör vägmiljön till.
- Det f.d. översteboställets byggnadsbestånd har stora kulturhistoriska värden med betydelse för upplevelsen av miljön. Byggnaderna ska underhållas på ett sådant sätt att deras karaktär består. Befintlig bebyggelsestruktur, skala, färgsättning och materialval ska vara vägledande vid förändringar i bebyggelsen.
- Alla byggnader omfattas av varsamhetskravet i plan- och bygglagen (PBL 8 kap 17 §). Detta innebär att ändringar av en byggnad ska utföras varsamt, så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och bevarar dess kulturhistoriska värden. Även underhållet av en byggnad ska anpassas till dessa värden och till omgivningens karaktär (PBL 8 kap 14 §).
- Nya byggnader eller eventuella komplementbyggnader ska underordnas befintlig bebyggelse och anpassas till skala, materialval och utformning.
- Nya ekonomibyggnader för jordbrukets behov bör underordnas landskapsbilden och kulturmiljön.

Den timrade kvarnbyggnaden av underfallstyp i Skin-naryd kan vara från 1700-talet, men kvarnplatsen har längre anor än så. (Brevik 3:10)

Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i urval

- Brevik 1:2. Ett äldre hus i 1 våning med fasader klädda med rödmålad locklistpanel med vita snickerier. Huset har en glasveranda mot vägen. Taket är täckt med röda betongpannor. Bakom huset finns en miljöskapande uthuslänga. Huset användes som skolor i Brevik fram till 1922 då det nya skolorhuset stod färdigt. Därefter blev det lärarbostad. Inom fastigheten finns ytterligare en sentida byggnad.

- Brevik 3:7. F.d. skolorbyggnad uppförd 1922. Byggnaden är uppförd i en våning med inredd vind. Fasaderna är klädda med rödmålad locklistpanel och vitmålade snickerier. Entrén i norr har ett skärmtak. Taket är brutet med takkupor och valmade gavelspetsar, täckt med röda betongpannor. Vid östra gaveln finns ett vidbyggt sentida dubbelgarage.

- Brevik 3:8. I området norra del finns ett mindre, äldre bostadshus av gavelfarstugutyp. Byggnaden är uppförd i timmer i en våning. Fasaderna är klädda med rödmålad locklistpanel med vitmålade snickerier, där även de utskjutande timmerknutarna är inklädda. Sadeltaket är täckt med röda betongpannor med breda vindskivor. Huset har tillfälligt bebotts av kuskar till gästerna på Brevik, samt därefter fungerat som personalbostad för trädgårdsmästare, rättare, m.fl. Inom fastigheten finns även ett modernt bostadshus.

- Brevik 3:9 (tidigare 3:5). Mangårdsbyggnaden från 1752 står på en hög stenfoot. Fasaderna är klädda med gråmålad liggande fasspantpanel upp till fönsterhöjd. Ovanför fönsterhöjd är panelen stående. Snickerierna är vitmålade. Det brutna taket är täckt med enkupigt rött lertegel.

- Brevik 3:9. Den norra flygelbyggnaden uppfördes 1748 och användes som adjutantbostad. Byggnaden är timrad och uppförd i en våning med vind. Byggnaden genomgick en ombyggnad 1978, då fasaderna försågs med en modern lockpanel.

- Brevik 3:9. Den södra flygelbyggnaden uppfördes 1746 som köksflygel. Även denna byggnad är timrad i en våning med vind. Fasaderna är klädda med profilerad locklistpanel. I öster finns en veranda. Båda byggnaderna har sadeltak täckta av enkupigt rött lertegel.

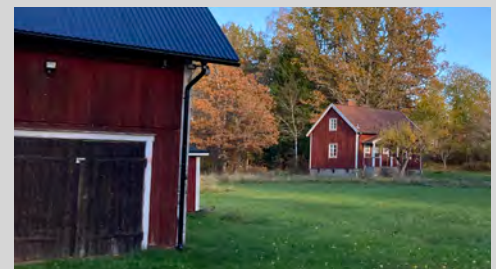
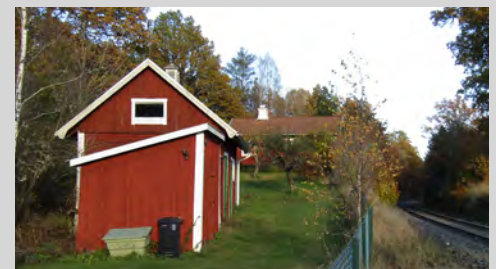
- Brevik 3:9. Den f.d. spannmålsboden från 1851 är en parbod i två våningar med långsidesingång. Vid nordöstra gaveln finns en väl-
lingklocka från 1860.

- Brevik 3:9. Till gården hör även två timrade bodar, ett timrat stall
från 1850 och ladugårdslängor uppförda under 1890-talet samt en
f.d. dräng- och bykstuga.

- Brevik 3:11. En äldre timmerbyggnad, vilken flyttades till platsen på
1990-talet. På fastigheten finns även ett sentida bostadshus.

- Brevik 7:1. F.d. banvaktstuga. Bostadshus uppfört på 1870-talet
i 1½ våning med rödfärgade locklistfasader. Sadeltak med röda
betongpannor. Tillhörande uthuslänga i skiftesverk med avträde.

- Skinnaryd 3:10 (tidigare 3:5). Kvarnmiljö. Bostadshus uppfört 1946
med rödfärgade locklistklädda fasader, vita snickerier. Sadeltak
med röda betongpannor. Ladugård uppförd 1939. Timrad kvarn-
byggnad av underfallstyp, troligen från 1700-talet.

Karta som redovisar det område som är utpekad som riksintresse för kulturmiljövården. Byggnader med kulturhistoriska värden redovisas med punkter vars färg indikerar klassificeringen.

3 Ryningsholm, Höreda socken (riksintresse F 51)

Kort beskrivning

Herrgårdsmiljön Ryningsholm omges av ett öppet och flackt odlingslandskap med inslag av lövträd, särskilt ek och björk. I söder ligger sjön Grönnen och i väster Långsjön. Genom området flyter Solgensån, vilken är av riksintresse för naturvården. I väster går riksväg 32 mellan Vetlanda och Eksjö i nord-sydlig riktning.

I områdets norra del, strax norr om Långsjön, finns tre för regionen ovanligt stora gravfält från äldre järnåldern med resta stenar. Det största rymmer 90 resta stenar samt en hög.

Bebyggelsen är lokaliserad till en mindre höjd i landskapet. Tillfartsvägen från riksvägen fram till gårdsmiljön är allékantad av lövträd i form av mestadels björk, lind och enstaka al. Herrgårds-

miljön består av en mangårdsbyggnad i två våningar uppförd 1822, vilken flankeras av två flygelbyggnader i en våning. Till herrgårdsanläggningen hör även bodar, uthus och ekonomibyggnader, vilka i huvudsak är uppförda på 1800-talet. Ekonomibyggnaderna ligger samlade i ett område öster om mangården. I närområdet öster om gården finns några bostadshus från 1900-talets mitt, uppförda som personalbostäder.

Gården omges av ett öppet, flackt odlingslandskap.

Mangårdsbyggnaden och den västra flygelbyggnaden, båda från 1800-talets första hälft.

Översiktlig historik

På platsen där gården Ryningsholm finns idag, låg under medeltiden byn Sjustad. I samband med att gården blev säteri år 1647, ändrades namnet till Ryningsholm efter släkten Ryning som då var ägare till gården. Säterierna ägdes av adelspersoner och var helt befriade från skatt. Ett krav var att gården var ståndsmässigt bebyggd.

I slutet av 1700-talet var gården byggd efter karolinskt mönster, men under 1800-talets byggdes gården om och gårdsbilden blev öppnare. Den nuvarande mangårdsbyggnaden uppfördes 1822 av timmer i två våningar, då släkten Spaldenscreutz ägde gården. Möjligen byggdes husets bottenvåning tidigare och att det på 1820-talet byggdes på med ytterligare en våning. Mangårdsbyggnaden genomgick en omfattande renovering på 1920-talet. Entrén var i äldre tid betydligt mer utsmyckad än dagens utförande, som erhöles på 1940-talet. Under 1800-talets första hälft uppfördes även två flygelbyggnader i en våning.

Vid mitten av 1800-talet fanns 18 torp, kvarn, ångsåg och ett tegelbruk som låg under gården. På en karta upprättad 1832 ses tegelbruket ligga på den plats där den vinkelformade ladugården ligger idag. Ekonomibyggnader låg då samlade i ett område norr om vägen, strax nordost om mangården. Gårdens nuvarande ekonomibyggnader uppfördes i huvudsak under sent 1800-tal.

Ekonomibyggnaderna ligger samlade i ett område öster om mangårdsbyggnaden. De är i huvudsak uppförda under sent 1800-tal.

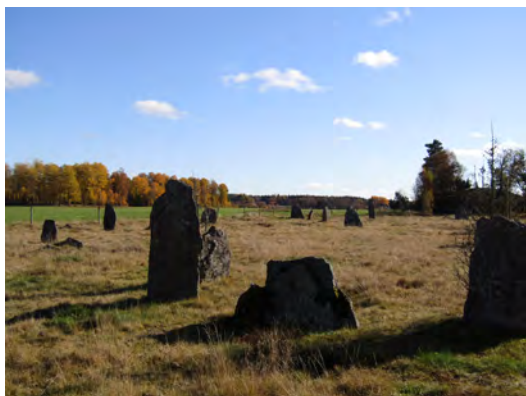
Karta upprättad 1813 innan den nya mangårdsbyggnaden var uppförd. Ekonomibyggnaderna var vid denna tid förlagda norr om mangårdstomten. På kartan markerar A mangårdstomten och trädgårdar, B ladugårdstomten, C vedgården och D tegelbruksplanen.

Dagens odlingslandskap med stora sammanhängande åkermarker tillkom relativt sent, som ett resultat av omfattande sjösänkingsföretag mellan 1860 och 1880.

Flygfoto från 1947. Foto: Jönköpings läns museum, JM.2001-5-710.

I områdets norra del ligger tre gravfält med resta stenar från äldre järnåldern.

Kulturbistorisk motivering

Området utgör en herrgårdsmiljö i ett öppet odlingslandskap, påtagligt präglat av sjösänkningar kring Solgenåns övre vattensystem under 1800-talets andra hälft och aktiv jordbruksdrift. Gårdens bebyggelse är övervägande från 1800-talet i ett huvudsakligen bevarat utförande.

I anslutning till det f.d. säteriet finns en av länets större fornlämningsmiljöer med fler än 100 resta stenar från äldre järnåldern. Detta vittnar om att platsen brukats av människan sedan länge. Gravfälten är av stort pedagogiskt värde som exempel på förhistoriska begravningsplatser. Gravfältens utbredning och antal gravanläggningar är långt mäktigare och större än normala för uppkomsttiden.

Viktiga karaktärsdrag för det kulturbistoriska värdet

- F.d. säteri bildat på 1600-talet med karaktärsbyggnader från 1800-talet. Allékantad uppfartsväg.
- Öppet, flackt odlingslandskap präglat av sjösänkningar och utdiktningföretag.
- Tre gravfält med bl.a. över hundra resta stenar från äldre järnåldern.

Att tänka på

- Området är riksintresse för kulturmiljövården – F 51 Ryningsholm. Enligt miljöbalken skall det skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada kulturmiljön (MB 3 kap 6 §).
- Fornlämningar skyddas av kulturmiljölagen (KML 2 kap). De får inte rubbas, tas bort, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan tillstånd från länsstyrelsen. Länsstyrelsen beslutar om vad som är fornlämning och fornlämningsområde.
- Bebyggelsemiljön närmast huvudbyggnaden är känslig för nya inslag i miljön. Om- och tillbyggnader bör anpassas till områdets bebyggelsekaraktär.
- Byggnader som är särskilt värdefulla från kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas (PBL 8 kap 13 §).
- Alla byggnader omfattas av varsamhetskravet i plan- och bygglagen (PBL 8 kap 17 §). Detta innebär att ändringar av en byggnad alltid ska utföras varsamt, så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och bevarar dess kulturhistoriska värden. Bebyggelsens struktur, skala, färgsättning och materialval ska vara vägledande vid förändringar av dessa byggnader. Även underhållet av en byggnad ska anpassas till dessa värden och till omgivningens karaktär (PBL 8 kap 14 §).
- Odlingslandskapet bör hållas hävdat för att undvika igenväxning.
- Den allékantade uppfartsvägen inom området bör värnas vad gäller sträckning, bredd, grusbeläggning och allé. Skadat alléträd bör ersättas av samma trädslag.

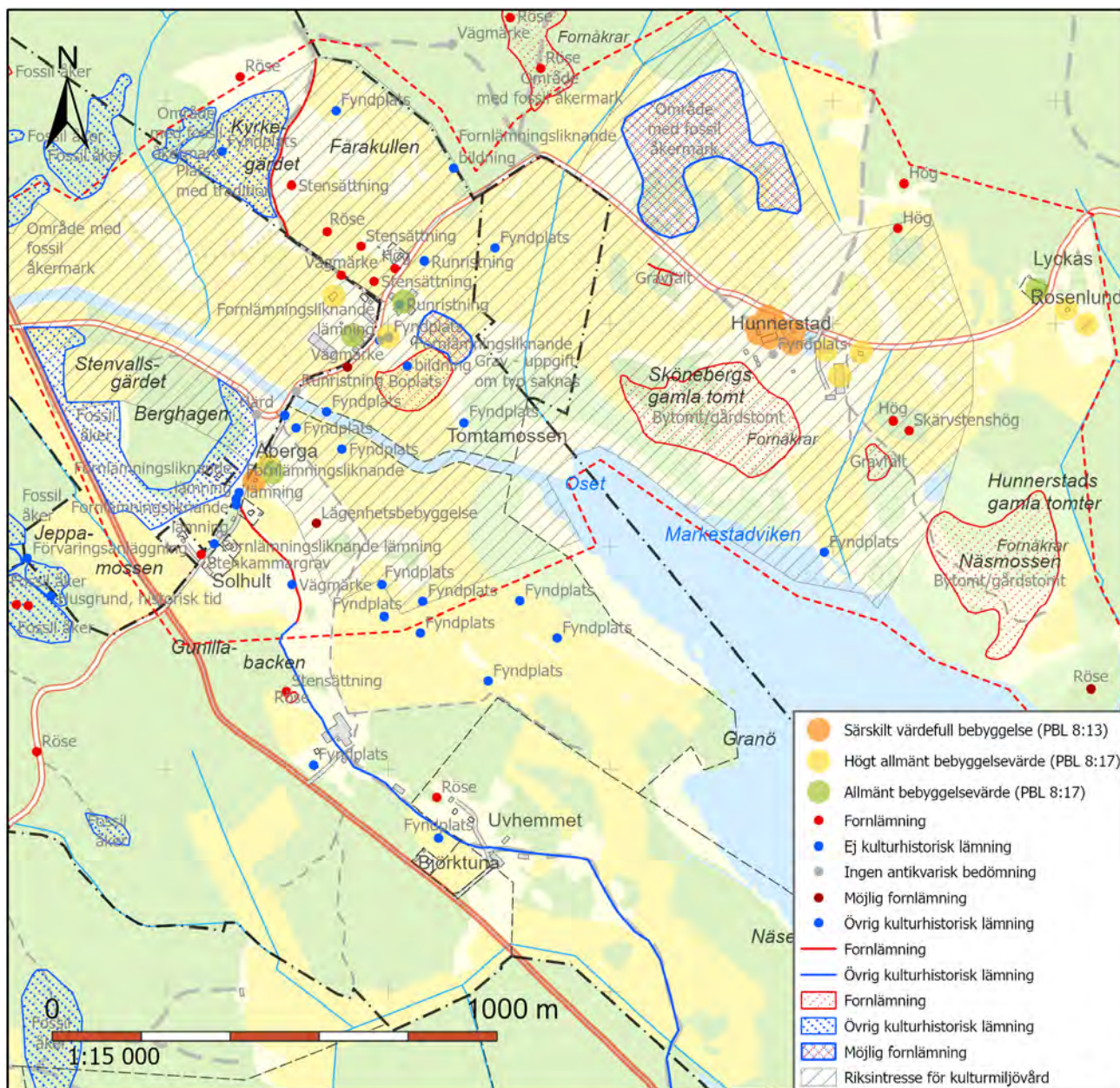

Uppfartsvägen till gården kantas av en allé med högresta lövträd.

Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i urval

- Ryningsholm 3:1. Den timrade mangårdsbyggnaden uppfördes 1822 och är försedd med gavelformade frontoner i norr och söder med lunettfönster. Fasaden är klädd med gulmålad locklistpanel indelad med vitmålade pilastrar. Hörnknutarna är dekorerade med hörnkedjor i rusticering. Fönsteröverstyckena bärs upp av lövsågade konsoler. Entrén har varit mer utsmyckad, men fick dagens mer förenklade utformning vid mitten av 1900-talet. Takfotslisten är profilerad och det valmade taket är täckt av röda betongpannor.
- Flygelbyggnaderna uppfördes under första halvan av 1800-talet och är i en våning. De är klädda med gul locklistpanel. Taken är täckta av röda betongpannor.
- Flera tillhörande uthus och ekonomibyggnader. Timrat sädesmagasin i två våningar, troligen från 1800-talets mitt. Stenkällare med träöverbyggnad och brutet tak. Avtråde med valmat tak. Ekonomibyggnader i skiftesverk från 1800-tal och mer sentida ekonomibyggnader. Garagebyggnad från mitten av 1900-talet.

Karta som redovisar det område som är utpekad som riksintresse för kulturmiljövården. Byggnader med kulturhistoriska värden redovisas med punkter vars färg indikerar klassificeringen.

4 Markestad och Hunnerstad, Höreda sn (riksintresse F 52)

Kort beskrivning

Området utgör ett herrgårdsskap vid Solgenans utlopp i Solgen. Landskapet kring Markestadviken vid Solgens nordvästra strand utgörs av ett delvis öppet och flackt, delvis kuperat landskap med inslag av lövträdungar med främst ek och björk. Landskapet med stenröjda åkrar och stora betesmarker präglas av aktiv jordbruks-drift. På vissa platser i betesmarkerna går berg i dagen. I området finns betade strandängar.

Området ligger inom den förhistoriska centralbygden, vilket fornlämningar som en hällkista, rösen och stensättningar vittnar om. Socknens flesta förhistoriska lösfynd har påträffats inom detta område, framförallt stenyxor, men även fragment av en runsten.

Inom området finns det f.d. säteriet Hunnerstad. Vägen fram till gården kantas av alléträd av asp och lönn. Mangårdsgårdsbyggnaden är en timrad byggnad i en våning, uppförd på 1680-talet i karolinsk stil. Mangårdsbyggnaden flankeras av fyra parställda timrade flygelbyggnader. På gårdsplanen står en fristående väl-lingklocka. Söder om mangårdsbyggnaden finns en mindre symmetriskt uppbyggd parkanläggning. Till anläggningen hör även ett stort antal välbevarade uthus och bodar.

I byn Markestad ligger två gårdar, varav den ena utgjort boställe för militärer vid Smålands Husarregemente. Mangårdsgårdsbyggnaden är från 1830-talet, men har i sen tid genomgått exteriöra förändringar. Övriga bebyggelse hos de två gårdarna är övervägande från tidigt 1900-tal. Den östra gårdens ladugård under brutet tak har en anmärkningsvärd volym.

Utmed vägarna inom området förekommer även flera mindre, enklare bostadshus framförallt från 1800-talets mitt och framåt. Vissa har genomgått förändringar, men flera har ännu ursprungskarak-tären bevarad. I områdets södra del finns även ett missionshus från 1920-talet.

Översiktlig historik

Området ingår i en förhistorisk centralbygd i Södra Vedbo härad. Flera fornlämningar inom området vittnar om att människor varit verksamma i trakten redan under stenåldern.

Hunnerstad finns omtalat i skrift redan på 1380-talet. Före sä-teribildningen utgjorde Hunnerstad en by bestående av tre gårdar. Hunnerstad ombildades till säteri 1638. Säterierna ägdes av adels-personer och var helt befriade från skatt. Ett krav var att gården var ståndsmässigt bebyggd. Den nuvarande mangårdsgårdsbyggnaden uppfördes av timmer i en våning med inredd vind under 1680-talet i karolinsk stil. Mangårdsgårdsbyggnaden hade ursprungligen ett säte-ritak, men det ersattes senare av ett valmat tak. Huset renoverades 1917–1918. De fyra flygelbyggnaderna har fungerat som personal-bostäder åt rättare, inspektör och kusk samt som gårdskontor och magasin. Den nuvarande ladugården uppfördes 1920.

Odlingslandskapet inom området är tämligen varierat. Här ses Markestads bybebyggelse på en höjd och i förgrunden Solgenåns dalgång.

En av gårdarna i Markestad har utgjort militieboställe för Smålands Husarregemente. Bebyggelsen är dock tämligen förändrad. (Höreda-Bjässarp 1:1)

Mangårdsgårdsbyggnaden i Hunnerstad är uppförd på 1680-talet. (Hunnerstad 1:1)

Utsnitt från 1737 års avmätning av byn Markestad. I bykärnan finns fyra tätt liggande gårdstomter, vilka är schematiskt redovisade med hussymboler.

Flygfoto över Hunnerstad år 1936. Foto: Jönköpings läns museum, JM.2001-5-222.

Utmed vägarna i området förekommer flera småskaliga bostadshus uppförda under 1800-tal eller tidigt 1900-tal. (Markestad 5:1)

Byn Markestad har långa anor och finns omnämnd i skrift redan 1368. I äldre tider utgjorde en av byns gårdar boställe för Smålands husarregemente, först för korpraler och senare av ryttmästare. En avmätning från 1730-talet anger att byn då, utöver korpralsbostället benämnt Axelsgården, hade ytterligare fyra gårdsenheter. Tre av dem låg i anslutning till Axelsgården. Norrgården, som låg norr om bostället, och Mellangården samt Södergården som båda låg söder om detsamma. På byns marker, i området väster om Markestadsviken, fanns även gården Uvhemmet.

När Markestad genomgick laga skift 1829 hade byns gårdar slagits samman till två gårdar. Axelsgården, som nu fungerade som ryttmästarboställe, omfattade även den tidigare Norrgården och tillsammans utgjorde de 1 kronohemman. Mellan- och Södergården omfattade tillsammans 1½ frälsehemman. Gårdsbebyggelsen var belägen på samma plats som dagens byggnader. Åkermarken, som låg norr om gårdarna, var under 1800-talet mycket stenbemängd med stora mängder odlingsrösen. Hagmarken bredde ut sig nordväst och närmast ån och sjön fanns ängsmarkerna. Mellan ån och åkern bredde två områden med tegskiftad åker ut sig. Av dessa finns idag inga spår. Vid Markestadsvikens nordvästra spets fanns ytterligare ett tegskiftat område.

Den nuvarande mangårdsbyggnaden vid det forna bostället uppfördes 1836. Gården torde ha hamnat i privat ägo någon gång under sent 1800-tal. Mangårdsbyggnaden vid den södra gården är från tiden kring sekelskiftet 1900. Ekonomibyggnaderna i byn förefaller vara från sent 1800-tal och tidigt 1900-tal. I byn finns även ett flertal arbetarbostäder, framförallt uppförda under 1900-talets första hälft.

Inom området, i synnerhet utmed vägarna i områdets sydvästra respektive östra del, uppfördes under 1800-talet och 1900-talets början flera mindre bostadshus av obesuttna personer. År 1928 uppfördes ett missionshus i områdets sydvästra del av Markestads missionsförsamling. Missionshuset används ännu för sin ursprungliga funktion.

Kulturbistorisk motivering

Området är en sammansatt miljö med flera olika beståndsdelar och tidslager. Trakten ingår i en förhistorisk centralbygd, vilket innebär att området tidigt togs i anspråk som bosättningsplats. Flera fornlämningar inom området vittnar om att människor varit verksamma i trakten redan under stenåldern. Dagens odlingslandskap präglas av aktiv jordbruksdrift och av det historiska agrarlandskapets småskalighet finns föga kvar. Området har höga naturvärden i anslutning till Solgen.

Bebyggelsemässigt rymmer området ett f.d. säteri och ett f.d. boställe för militärer. Båda gårdarna ligger karaktäristiskt i närheten till vattnet.

Det f.d. säteriet i Hunnerstad är en herrgårdsanläggning med huvudbyggnad från 1680-talet, men sannolikt med platskontinuitet ännu längre i tiden. Gårdsmiljön i karolinsk stil är ett exempel på välbevarade högreständsbefbyggelse. Mangårdsbyggnaden har genomgått få förändringar sedan byggnadstiden och har höga såväl byggnadshistoriska som arkitekturhistoriska värden. Även uthusen och bodarna samt flyglarna är kulturhistoriskt intressanta, då de vittnar om äldre tiders skickliga hantverkskunnande och lokal byggnadstradition.

En av gårdarna i Markestad har utgjort boställe för såväl korpraler som ryttmästare som lydde under Smålands Husarregemente. Byggnadsmässigt har dock huset moderniserats.

Inom området finns även lägenhets- och torpbebyggelse som ger en bild av förutsättningar för den mindre bemedlade befolkningen. Markestads missionshus vittnar om den frikyrkliga tradition som varit och ännu är livaktig i trakten.

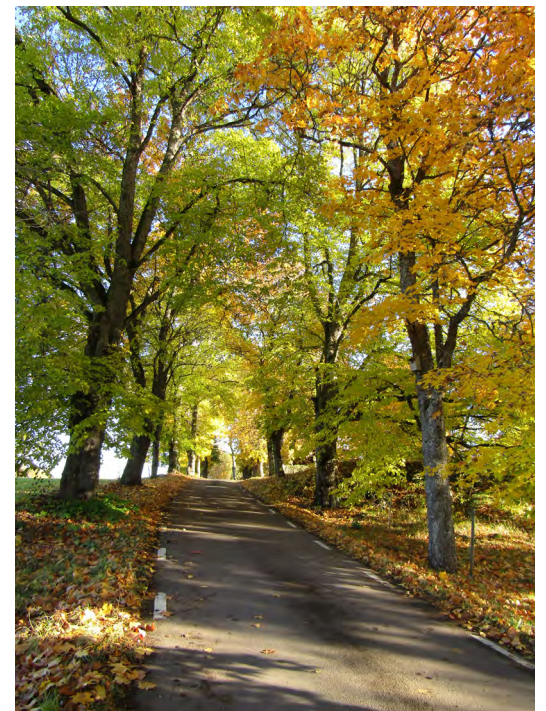
Viktiga karaktärsdrag för det kulturhistoriska värdet

- F.d. Hunnerstads säteri med timrad mangårdsbyggnad i karolinsk stil från 1680-talet med tillhörande flygelbyggnader och äldre ekonomibyggnader samt parkanläggning. Anläggningen och byggnadsbeståndet har i sin helhet en välbevarad karaktär.
- F.d. korprals- och sedermera ryttmästarboställe i Markestad med mangårdsbyggnad från 1830-talet. Byggnadsmässigt moderniserat.
- Gårds-, torp- och lägenhetsbebyggelse från 1800-tal och tidigt 1900-tal med övervägande bevarad karaktär.
- Missionshus från 1920-talet.
- Inägomarker med betade strandängar och ädellövträd.
- Fornlämningar i form av stenåldersboplats, gravfält, fornlåkrar och bytomt.
- Den slingrande vägen som går genom området, som vid Hunnerstad är kantad av lövträdsallé.

Det f.d. säteriet i Hunnerstad med gårdsmiljö i karolinsk stil. Mangårdsbyggnaden och de fyra flygelbyggnaderna tillsammans med bodar, uthus och ekonomibyggnader utgör en miljö med höga kulturhistoriska värden. (Hunnerstad 1:1)

Hunnerstad 1:1. Sädesmagasinet.

Vägen kantas vid Hunnerstad av en allé med högresta lövträd.

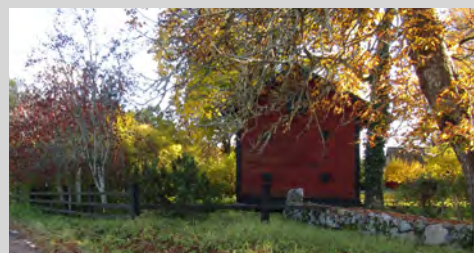

Till gårdsmiljön i Hunnerstad hör en fristående värlingklocka. (Hunnerstad 1:1)

Att tänka på

- Området är riksintresse för kulturmiljövården – F 52 Markestad, Hunnerstad. Enligt miljöbalken skall det skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada kulturmiljön (MB 3 kap 6 §).
- Fornlämningar skyddas av kulturmiljölagen (KML 2 kap). De får inte rubbas, tas bort, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan tillstånd från länsstyrelsen. Länsstyrelsen beslutar om vad som är fornlämning och fornlämningsområde.
- Det f.d. säteriet i Hunnerstad med bebyggelsebestånd och parkanläggning är att betrakta som en särskilt värdefull bebyggelsemiljö i enlighet med plan- och bygglagen. Ett sådant område får inte förvanskas (PBL 8 kap 13 §). Underhåll ska utföras så att de särskilda värdena bevaras (PBL 8 kap 14 §).
- Alla byggnader omfattas av varsamhetskravet i plan- och bygglagen (PBL 8 kap 17 §). Detta innebär att ändringar av en byggnad alltid ska utföras varsamt, så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och bevarar dess kulturhistoriska värden. Bebyggelsens struktur, skala, färgsättning och materialval ska vara vägledande vid förändringar i bebyggelsen. Även underhållet av en byggnad ska anpassas till dessa värden och till omgivningens karaktär (PBL 8 kap 14 §).
- Nya ekonomibyggnader för jordbrukets behov bör underordnas landskapsbilden och kulturmiljön.
- Det öppna odlingslandskapet bör hållas hävdat för att undvika igenväxning.
- Vägen inom området bör värnas vad gäller sträckning, bredd och allékantade partier.

Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i urval

Hunnerstad 1:1. Mangårdsbyggnaden, en av flygelbyggnaderna och sädesmagasinet.

- Hunnerstad 1:1. Gårdsmiljö i karolinsk stil. Timrad mangårdsbyggnad från 1680-talet. Fasaderna är klädda i en gul locklistpanel där timmerstommens knutrader bildar pilastrar och bryter upp fasadens horisontella uttryck. Snickerierna är målade i vitt. Taket är täckt av svarta betongpannor. Byggnaden är försedd med takkupor, lunettfönster och en fronton. Mot trädgårdssidan har byggnaden en frontespis med balkong på andra våningen. Balkongen vilar på arkitraven med tandsnittsfris som bärs upp av svulstiga träkolonner utan bas. Söder om byggnaden finns en mindre symmetriskt uppbyggd parkanläggning.
- Mangårdsbyggnaden flankeras av fyra parställda timrade flygelbyggnader. Tre av byggnaderna är i en våning och en är i två våningar med inredd vind. Fasaderna är klädda med rödfärgad locklistpanel och taken täcks av rött lertegel. På gårdsplanen står en fristående värlingklocka.
- Till anläggningen hör ett stort antal välbevarade uthus och bodar. Sädesmagasinet är ett dubbelmagasin i två våningar med två ingångar. Ingångarna är försedda med inåtgående pardörrar av äldre typ. Ladugård uppförd 1920.

- Torpmiljön Rosenlund med småskaligt timrat bostadshus i 1½ våning uppfört 1899. Fasader klädda med rödfärgad locklistpanel och sadeltak täckt med röda betongpannor. Tillhörande ladugård i skiftesverk från 1938.

Hunnerstad 1:1. Torpmiljön Rosenlund.

- Hunnerstad 1:2, Lyckås. Småskaligt bostadshus i 1½ våning från tidigt 1900-tal. Rödfärgade locklistklädda fasader och sadeltak med röda betongpannor. Delvis moderniserat, men miljöskapande.

Hunnerstad 1:2.

- Höreda-Bjässarp 1:1 i Markestad. F.d. militieboställe med timrad mangårdsbyggnad från 1836 i 1½ våning. Fasaden är klädd med gråmålad locklistpanel med vita omfattningar. Öppen veranda, äldre pardörrar. Utbytta fönster. Sadeltak med svarta betongpannor. Ladugård och andra ekonomibyggnader från ca 1900.

Höreda-Bjässarp 1:1. F.d. militieboställe.

- Markestad 4:3. Missionshus uppfört 1928 med fasader klädda med sentida fasspontpanel och stora, smårutiga fönster. Sadeltak med rött lertegel. Sentida entrébyggnad. Tillhörande uthuslänga med rödfärgade fasader.

Markestad 4:3. Markestads missionshus.

- Markestad 5:2. Bostadshus uppfört ca 1900 med fasader klädda av gulmålad fasspontpanel och vita snickerier. Sadeltak täckt av svarta betongpannor. F.d. arbetarbostad från 1920-talet, moderniserad. Stor ladugård under brutet tak uppförd 1927.

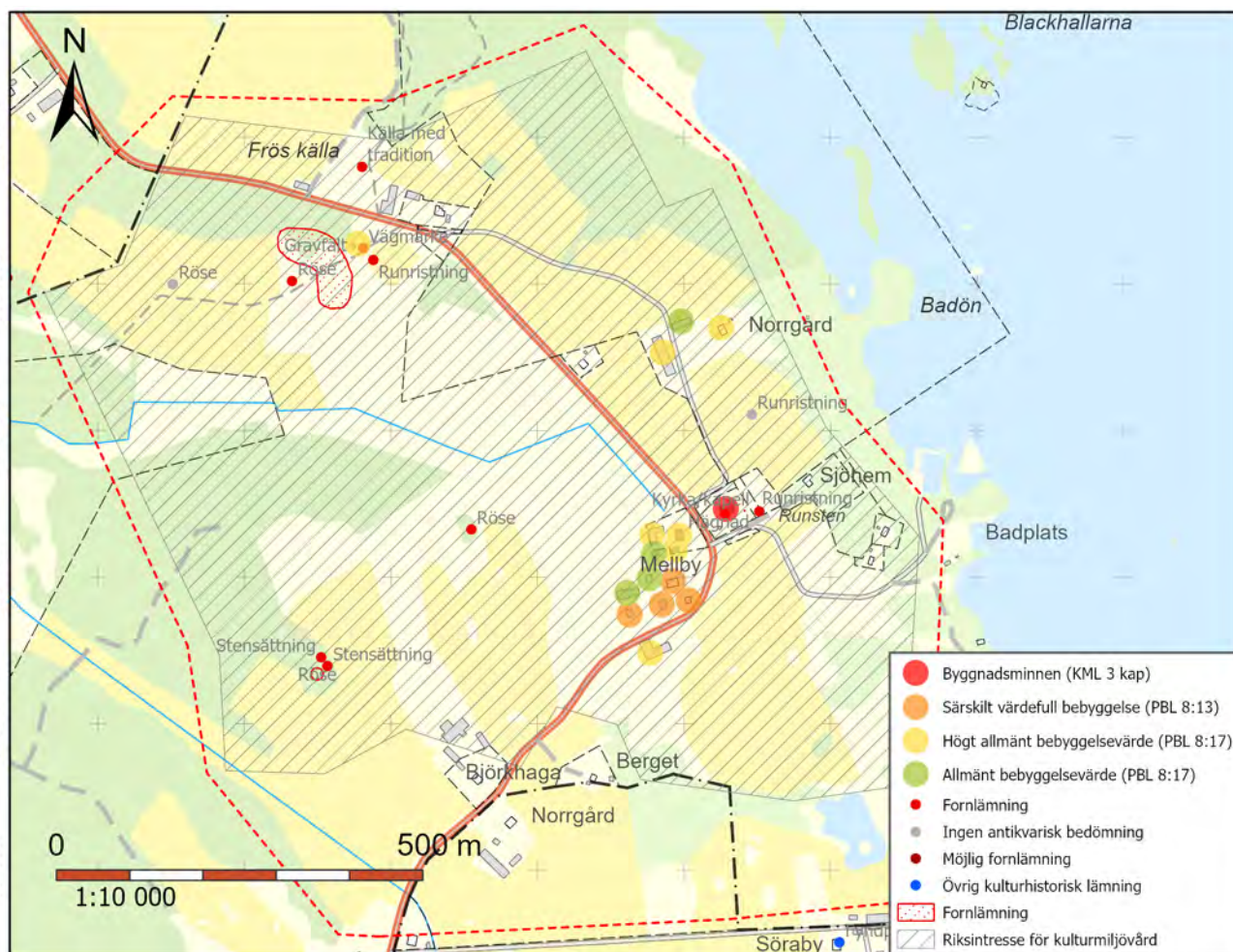

Markestad 5:2.

- Markestad 5:1, Åberga. Timrat bostadshus med enkelstuguplan i en våning med vind, flyttat till platsen 1869 som smedbostad. Opanelade rödfärgade fasader och sadeltak täckt med rött tegel. Numera hembygdsmuseum. Smedjan låg längre ner i sluttningen, idag riven.

Markestad 5:1.

Karta som redovisar det område som är utpekad som riksintresse för kulturmiljövården. Byggnader med kulturhistoriska värden redovisas med punkter vars färg indikerar klassificeringen.

I områdets norra del finns ett gravfält från yngre järnåldern och ett fragment av en runsten.

5 Mellby sockencentrum, Mellby socken (riksintresse F 53)

Kort beskrivning

Mellby sockencentrum ligger i ett öppet och relativt flackt landskap i anslutning till sjön Solgen. Inom området förekommer såväl totalröjda åkrar, som stenbunden mark med odlingsrösen och stenmurar. I betesmarkerna växer lövträd, främst ek och björk. Genom området går länsväg 894 mellan Eksjö och Värne.

I områdets norra del finns ett gravfält från yngre järnåldern med 35 gravanläggningar i form av stensättningar, gravhögar, rösen och ett fragment av en runsten. Norr om vägen, mittför gravfältet, finns ett mindre röse samt en offerkälla kallad Frös källa. Inom området finns ytterligare ett gravfält med stensättningar och högar. Här finns även ett storöse som sannolikt härrör från bronsåldern.

På en moränavsats i svag östsluttning ligger Mellby kyrka som har medeltida anor. Intill kyrkan står klockstapeln som även den har medeltida ursprung, även om den byggdes om på 1670-talet. På andra sidan av vägen, mitt emot kyrkan, ligger den f.d. sockenstugan från 1916 (idag församlingshem och bostad) och den f.d. fattigstugan (idag bostad) som byggdes omkring 1850. På tomten

finns även ett vedskjul och en uthuslänga som tidigare ska ha fungerat som kyrkstall.

Alldeles söder om kyrkomiljön ligger en samlad gårdsmiljö med mangårdsbyggnad från 1800-tal med två samtida flygelbyggnader i form av drängstuga och parbod. Till gården hör även ladugård och uthusbyggnader.

Inom området, både söder och norr om kyrkan, finns ytterligare utskiftade gårdsmiljöer vars byggnader delvis framstår som tämligen förändrade.

Mellby kyrka med tillhörande klockstapel. På motsatt sida av vägen ligger den tidigare sockenstugan och fattigstugan.

Översiktlig historik

Området ingår i en förhistorisk centralbygd. Fornlämningar vittnar om att det redan under bronsåldern förekom mänsklig aktivitet i trakten. Spår av bosättningar är än tydligare från yngre järnåldern. I samband med en restaurering av kyrkan 1968 påträffades en runsten inmurad i sakristans grund, vilken tillverkats under 1000-talet.

Den medeltida kyrkan är ett uttryck för att bygden var av stor betydelse även under medeltiden. Kyrkobyggnaden har genom dendrokronologi till sina äldsta delar daterats till 1290-tal, vilket sammanfaller med den äldsta skriftliga uppgiften där Mellby omnämns. Området ligger utmed den äldre vägen mellan Eksjö och Vetlanda, och namnet Mellby beskriver läget mellan de närliggande byarna Norrby och Söraby. Namnets stavning har varierat över tid och benämningen Medalby användes ännu fram på mitten av 1900-talet.

Utsnitt från kartan som upprättade i samband med laga skifte 1845. Vid denna tid låg byns gårdar samlade i området intill kyrkan.

Kyrkbyn genomgick laga skifte 1845. Inom byn fanns då fyra gårdar och ett soldattorp, som låg några hundra meter norr om kyrkan. Därutöver ägde kyrkan viss mark i området. Två av gårdarna, Mellan- och Södergården, hade vid tiden samma ägare och Mellangården beskrivs sakna byggnader. Gårdarnas bebyggelse låg samlad i området väster om kyrkan. I samband med skiftet fick Norrgården utflyttningsskyldighet och någon gång under sent 1800-tal tycks gården flyttat till ett område norr om kyrkan. Vid tidigt 1900-tal förefaller även Södergården flyttat sitt gårdsläge till byns västra del. I området tycks det även ha förekommit viss lägenhetsbebyggelse. Vägen genom området hade vid denna tid en mer slingrande sträckning som gick öster om kyrkan.

Sedan skiftet är det således endast Hagagården väster om kyrkan och soldattorpet i områdets norra del som ligger kvar i samma läge som de hade inför skiftet.

Hagagården är idag den enda av byns gårdar som ligger kvar i den gamla bykärnan invid kyrkan. (Mellby 2:9)

Omkring 1850 uppfördes en fattigstuga strax väster om kyrkan och 1916 uppfördes en sockenstuga i två våningar med vind. Inom detta område fanns även kyrkstallarna.

Den nuvarande raka vägsträckningen väster om kyrkan tillkom sannolikt under tidigt 1900-tal.

Kulturhistorisk motivering

Mellby sockencentrum är en samlad miljö som vuxit fram under lång tid. Redan under bronsåldern förekom mänsklig verksamhet i trakten, vilket ett storröse vittnar om. Spåren av bosättningar blir allt tydligare under framförallt yngre järnålder, då flera gravanläggningar anläggs inom området. Runstenen som påträffades i nuvarande kyrkas grund är ytterligare ett belägg.

Kyrkan som uppförts redan under sent 1200-tal vittnar om att området varit betydande även under medeltiden. Kyrkan är väl bevarad, liksom den medeltida klockstapeln. Till kyrkomiljön hör även en f.d. fattigstuga och en f.d. sockenstuga, båda något förändrade. En gårdsmiljö med övervägande välbevarad bebyggelse från 1800-tal och tidigt 1900-tal ligger kvar i området nära kyrkan. Övrig gårdsbebyggelse inom kyrkbyn är mer eller mindre förändrad.

Viktiga karaktärsdrag för det kulturhistoriska värdet

- Fornlämningsbestånd med enstaka rösen, gravfält, offerkälla samt två runstenar.
- Samlad kyrkomiljö med medeltida kyrka och klockstapel med tillhörande kyrkogård, fattigstuga, sockenstuga och kyrkstallar.
- Utglesad bybebyggelse med byggnader från 1800- och 1900-talen, delvis med bevarad karaktär.
- Odlingslandskap med röjningsrösen och stenmurar.

Jordkällare ingrävd i en av gravfältets högar. Källaren har hört till byns tidigare soldattorp. (Mellby 11:1)

Att tänka på

- Området är riksintresse för kulturmiljövården – F 53 Mellby sockencentrum. Enligt miljöbalken skall det skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada kulturmiljön (MB 3 kap 6 §).
- Fornlämningar skyddas av kulturmiljölagen (KML 2 kap). De får inte rubbas, tas bort, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan tillstånd från länsstyrelsen. Länsstyrelsen beslutar om vad som är fornlämning och fornlämningsområde.
- Kyrkan och den tillhörande kyrkogården skyddas av kulturmiljölagen (KML 4 kap). De ska vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller deras karaktär förvanskas. Ändringar kräver tillstånd från länsstyrelsen.
- Alla byggnader omfattas av varsamhetskravet i plan- och bygglagen (PBL 8 kap 17 §). Detta innebär att ändringar av en byggnad alltid ska utföras varsamt, så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och bevarar dess kulturhistoriska värden. Bebyggelsens struktur, skala, färgsättning och materialval ska vara vägledande vid förändringar i bebyggelsen. Även underhållet av en byggnad ska anpassas till dessa värden och till omgivningens karaktär (PBL 8 kap 14 §).
- Odlingslandskapet bör brukas så att det öppna landskapet bibehålls.

Mellby 1:1.

Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i urval

- Mellby 1:1. Bostadshus uppfört 1924 med fasader klädda med gulmålad locklistpanel. Fönster med korspost och lövsågeriveranda. Brutet tak täckt av röda betongpannor. Ladugård av skiftesverk uppförd 1916. Uthuslänga av skiftesverk.

Mellby 2:9.

- Mellby 2:9. Mangårdsbyggnaden är uppförd under 1800-talet i 1½ våning med sexdelad plan, ombyggd 1900. Fasaden är klädd med liggande fasspontpanel och locklistpanel med vita snickerier. Veranda, balkong och frontespis. Sadeltaket är täckt av röda betongpannor. Som flygelbyggnader finns en f.d. drängstuga och en parbod, båda tidigt 1800-tal. Drängstugan är byggd i en våning med opanelade fasader. Sadeltak täckt av lertegel. Parboden är byggd i två våningar med opanelade rödfärgade timmerväggar. Längsidesingång och vällingklocka vid ena gaveln. Taket är täckt med rött tegel. Gårdens ladugård är uppförd 1939. Till gården hör även ett antal andra äldre uthus och ekonomibyggnader.

- Mellby 2:11. F.d. sockenstuga (dag församlingshem med bostad) från 1916 har en stomme av timmer i två våningar med vind. Fasaderna är klädda av rödfärgad locklistpanel med vita snickerier. Sadeltaket är täckt av tvåkupigt lertegel. Sentida entrébyggnad och balkong.
- F.d. fattigstugan (idag bostad) uppfördes omkring 1850 och har planen av en enkelstuga i 1½ våning. Den timrade stommen är klädd med rödfärgad locklistpanel med vita snickerier. Byggnaden är delvis moderniserad med ett nytt fönster och en tillbyggd brokvist.
- På tomten finns även ett vedskjul och en uthuslänga där kyrkstallet tidigare inrymdes.
- Mellby 11:1. Jordkällare tillhörande det f.d. soldattorpet, ingrävd i en av gravfältets högar.
- Mellby 12:1. Kyrkan är uppförd på 1290-talet av tuktad sten med vitputsade fasader. Gavelröstena är timrade och klädda med rödfärgade spån. Det förhållandevis branta sadeltaket är spåntäckt. Kyrkans plana innertak är försett med målningar från 1719 av Eksjömålaren Olof Raam. Tillhörande klockstapel, ombyggd på 1670-talet.

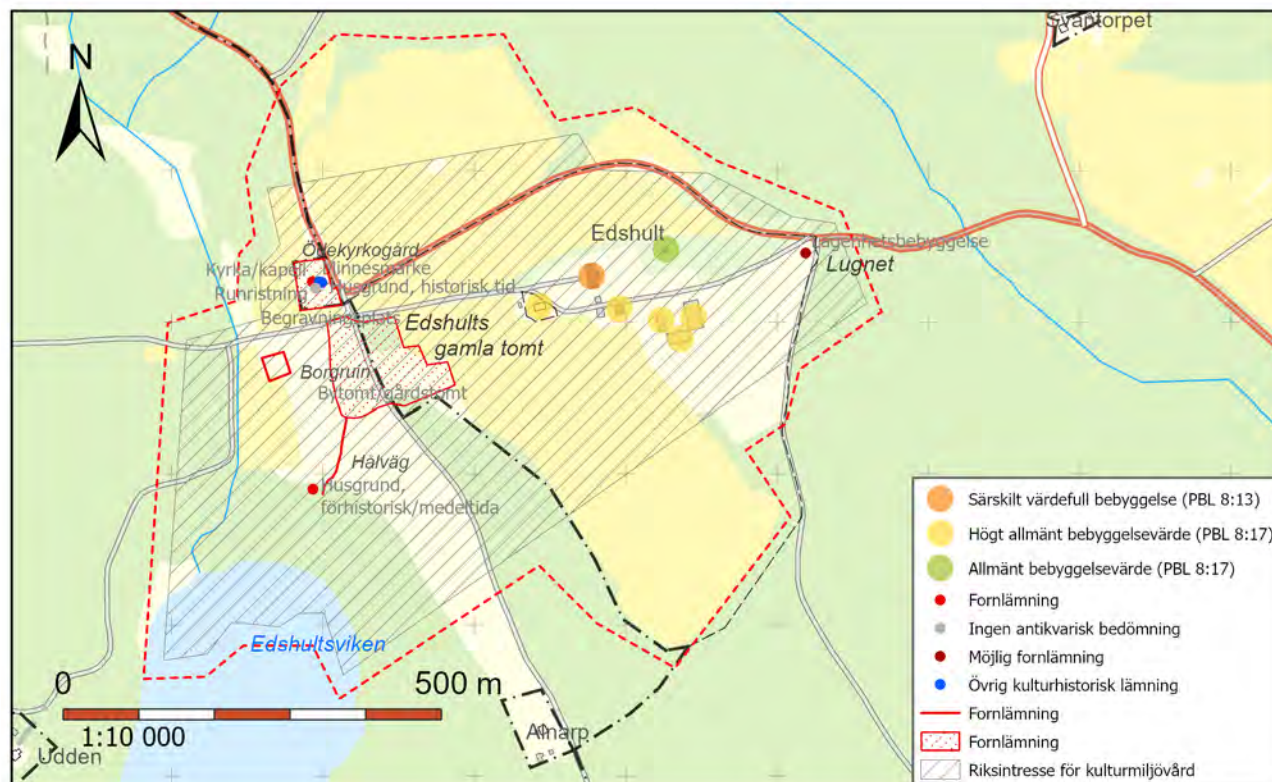
Mellby 2:11. Till kyrkomiljön hör även tre byggnader, vilka inrymt sockenstuga, fattigstuga och kyrkstallar.

Mellby 11:1.

Mellby kyrka med tillhörande klockstapel.

Karta som redovisar det område som är utpekad som riksintresse för kulturmiljövården. Byggnader med kulturhistoriska värden redovisas med punkter vars färg indikerar klassificeringen.

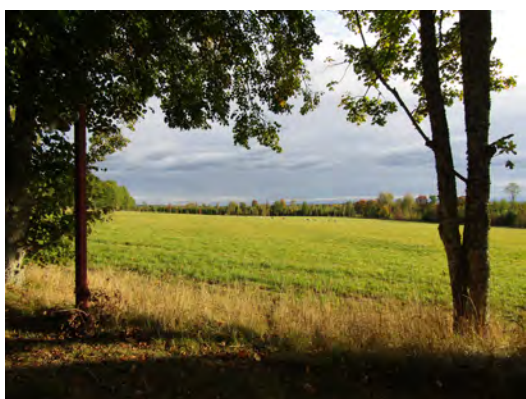
6 Edshults säteri, Edshults socken (riksintresse F 54)

Kort beskrivning

Området ligger vid en vik i sjön Solgens nordöstra sida och inom miljön finns en medeltida sätesgård, en f.d. stormannaborg och en ödekyrkogård med ruiner efter en medeltidskyrka. Landskapet inom området är öppet med stora sammanhängande odlingsmarker närmast sätesbyggnaderna och stenig betesmark delvis bevuxet med lövträd i de lägre partierna.

Gårdsbyggnaderna till det f.d. säteriet ligger på en höjd i landskapet. En lövträdallé huvudsakligen av lönn kantar uppfartsvägen till anläggningen. Mangårdsbyggnaden från 1650 i karolinsk stil är i två våningar och har en korsformig plan med en i öster utskjutande arm. Den locklistklädda fasaden är symmetriskt uppbyggd med nio fönsteraxlar och indelas av pilastrar. Det karaktäristiska säteritaket är täckt av lertegel. Till anläggningen hör även två f.d. personalbostadshus (idag privatbostäder), ekonomibyggnader och andra uthus.

Några hundra meter väster om säteriet ligger den gamla kyrkplatsen. Här finns lämningar efter Edshults medeltida träkyrka. Platsen kröns idag av ett träkors. Ödekyrkogården omges av en stenmur. Strax intill den övergivna kyrkplatsen och ödekyrkogården finns resterna från vad som en gång varit en stormannaborg. Inom området finns även andra fornlämningar i form av hålvägar och bebyggelse lämningar efter Edshults gamla bytomt.

Säteriet omges av ett öppet odlingslandskap.

Mangårdsbyggnaden är uppförd omkring 1650 i karolinsk stil. (Edshult 1:8)

Översiktlig historik

Det f.d. säteriet i Edshult har medeltida anor och en bebyggelse med namnet omnämns första gången i skrift år 1369. Gården låg då i ett område drygt 200 meter väster om den nuvarande huvudbyggnaden. Intill gården fanns en timrad gårdskyrka med sakristia och gravkor i sten. Kyrkan var rikligt försedd med målningar och skulpturer. Till gården hörde även andra hus, vars husgrunder återfinns i ett område söder om kyrkoplatsen. På 1300-talet förändrades gården och byggdes om till en befäst stormannaborg. Av den anledningen övergavs det gamla gårdsläget. Borgen uppfördes nära sjön Solgens dåvarande strand och hade en 2–4 m bred vattenfylld vallgrav som stod i förbindelse med sjön. Flytten innebar ett strategiskt bättre försvarsläge, men var också gynnsam ur kommunikationssynpunkt. Här passerade en färdväg från Eksjö mot sydväst och läget vid Solgen och Solgenån innebar goda lokala vattenförbindelser.

De omfattande sjösänkningarna på 1800- och 1900-talen har förändrat landskapsbilden och lämningarna efter stormannaborgen ligger idag drygt 200 m från sjöns nuvarande strandlinje. Den timrade medeltidskyrkan revs på 1830-talet i samband med att en ny sockenkyrka uppfördes knappt två kilometer mot sydost.

När gården fick säteriprivilegier är oklart, men sannolikt var det under tidigt 1600-tal. Säterierna ägdes av adelspersoner och var helt befriade från skatt. Ett krav var att gården var ståndsmässigt bebyggd. Den nuvarande mangårdsbyggnaden i karolinsk stil uppfördes troligen omkring 1650, sannolikt då släkten Lewenhaupt ägde gården. Byggnaden har därefter renoverats vid flera tillfällen, bl.a. har det karaktäristiska säteritaket sänkts så att fönsterraden mellan de två taken försvunnit. I anslutning till huvudbyggnaden uppfördes under 1800-talet två personalbostadshus. Ladugården som ligger strax öster om huvudbyggnaden uppfördes 1914.

Sätesbyggnaden fungerade som privatbostad fram till 1980-talet

Den gamla kyrkplatsen med ödekyrkogård, vilken omgärdas av stenmurar. Kyrkan revs på 1830-talet.

Lämningarna efter den befästa stormannaborg som uppfördes på platsen under 1300-talet. Vid denna tid sträckte sig sjön Solgen ända fram till denna plats.

En allékantad uppfartsväg leder fram till säteriets mangårdsbyggnad.

Den f.d. rättarbostaden utgör ett av de andra bostadshus som inom området. (Edshult 1:8)

då gården köptes av Kriminalvården för att fungera som utslussningshem. Sedan 1991 ägs byggnaderna av föreningen Lectorium Rosicrucianum som använder gården som kursgård/retreatcenter.

Kulturbistorisk motivering

Området innehåller flera komponenter som sammantaget bildar en intressant kulturmiljö. Sammantaget ger det uttryck för en högre ståndsbefbyggelse i karaktäristiskt läge med medeltida anor. Här finns ett f.d. säteri med medeltida anor. En karaktärsskapande allé leder fram till anläggningen. Den nuvarande manbyggnaden från 1600-talet är en tidstypisk och en god representant för den karolinska gårdstypen. Kvarvarande personalbostäder och ekonomibyggnader från 1800- och 1900-talen ger förstärker miljöns värden. Anläggningen är uppförd på den högsta punkten i terrängen med utblick över Solgen.

Vidare finns en stormannaborg med tillhörande vallgrav samt en övergiven kyrkoplats med ruin från medeltiden och en ödekyrkogård. Inom området finns även hålvägar och bebyggelselämningar.

Viktiga karaktärsdrag för det kulturbistoriska värdet

- F.d. säteri med välbevarad mangårdsbyggnad i karolinsk stil från 1600-talet med tillhörande gårdsbebyggelse såsom personalbostäder, ladugård och förrådsbyggnader. Allékantad uppfartsväg.
- Öppet odlingslandskap.
- Lämningar efter medeltida stormannaborg och ödekyrkogård med kyrkogrund.
- Andra fornlämningar i form av husgrunder efter Edshults avhysta by och hålvägar.

Att tänka på

- Fornlämningar skyddas av kulturmiljölagen (KML 2 kap). De får inte rubbas, tas bort, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan tillstånd från länsstyrelsen. Länsstyrelsen beslutar om vad som är fornlämning och fornlämningsområde.
- Området är riksintresse för kulturmiljövården – F 54 Edshults säteri. Enligt miljöbalken skall det skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada kulturmiljön (MB 3 kap 6 §).
- Området är enligt kommunens översiktsplan att betrakta som sammanhållen bebyggelse enligt plan- och bygglagens definitioner. Inom sammanhållen bebyggelse gäller inte de undantag från bygglovs- och anmälningsplikt, som annars gäller utanför planlagt område. På sikt bör området bör förses med områdesbestämmelser, där generell lovplikt införs för rivning, för åtgärder som avsevärt påverkar de befintliga byggnadernas yttre, samt för åtgärder avseende eventuella ekonomibyggnader.
- Odlingslandskapet har höga bevarandevärden. Åker, ängs- och hagmarker bör hållas hävdade för att undvika igenväxning.

Värdefulla småmiljöer i jordbrukslandskapet, som till exempel åkerholmar, odlingsrösen, stenmurar och alléer, omfattas av biotopskydd enligt miljöbalken (MB 7 kap 11§). Det innebär att de inte får tas bort eller skadas.

- Säteriets mangårdsbyggnad i karolinsk typ ska underhållas så att dess karaktär består. Stor restriktivitet till exteriöra förändringar bör råda. Miljön närmast huvudbyggnaden är känslig för nya inslag.
- Övriga byggnader inom miljön ska underhållas så att deras karaktärer består. Bebyggelsens struktur, skala, färgsättning och materialval ska vara vägledande vid förändringar av dessa byggnader.
- Den allékantade uppfartsvägen inom området bör värnas vad gäller sträckning, bredd, grusbeläggning och allé. Skadat alléträd bör ersättas av samma trädslag.

Ekonomibyggnaderna är uppförda under 1920-talet och ligger samlade i ett område öster om mangårdsbyggnaden. (Edshult 1:8)

Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i urval

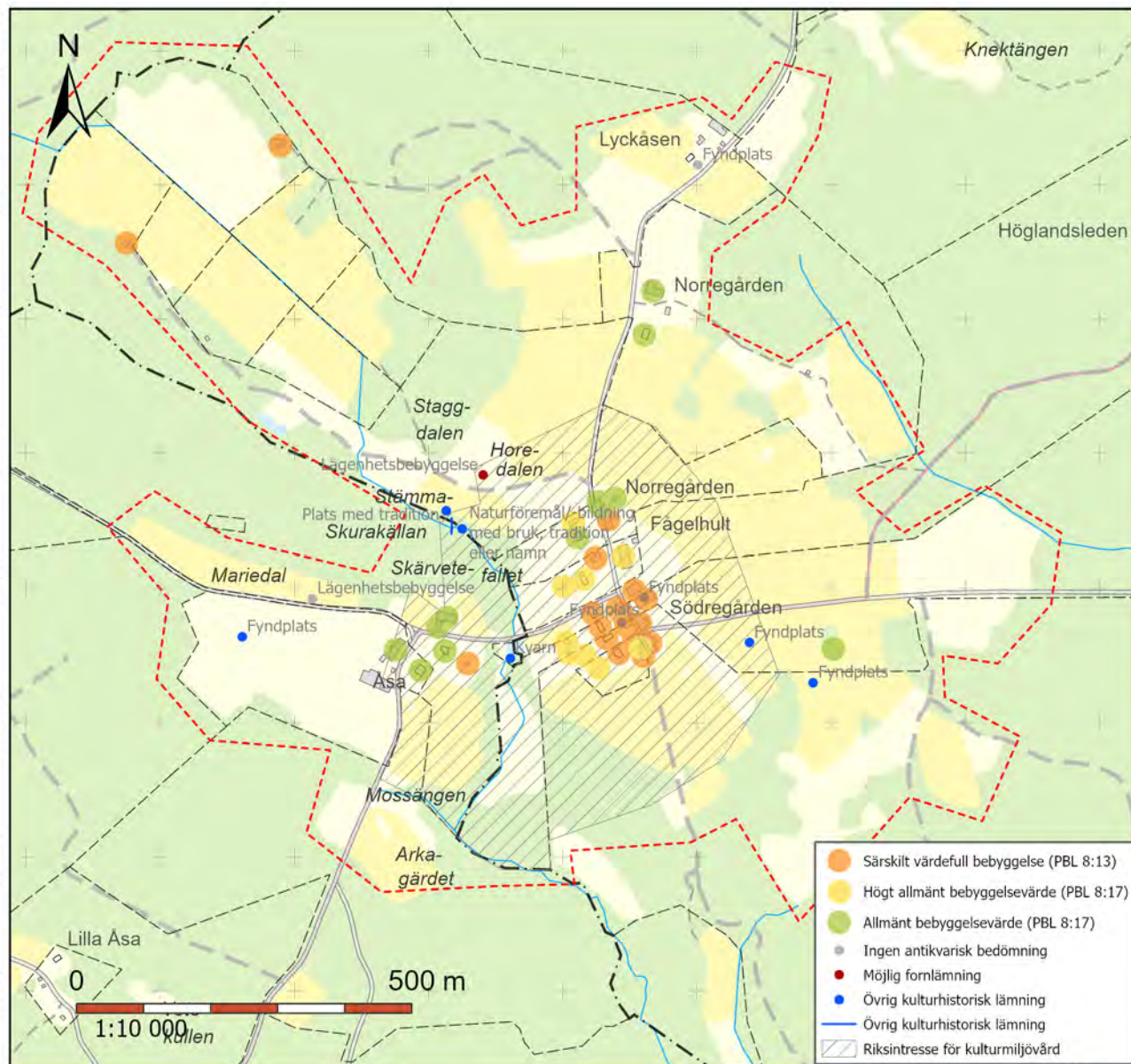
- Edshult 1:8. Mangårdsbyggnaden från 1650 i karolinsk stil har en timrad stomme med en korsformig plan med en utskjutande volym mot öster. Fasaderna är kläda med gulmålad locklistpanel med vita snickerier. Den symmetriskt uppbyggda fasaden indelas av pilastrar, som utgörs av de inklädda knutskallarna. Säteritaket är täckt av rött lertegel.
- Söder om mangårdsbyggnaden finns ett timrat bostadshus från omkring 1850, vilket bl.a. använts som rättarbostad. Fasaderna är klädda med rödfärgad locklistpanel med vita snickerier. Brutet yttertak som är täckt med röda betongpannor. Vällingklocka vid norra gaveln.
- Strax öster om mangårdsbyggnaden finns tre ekonomibyggnaderna grupperade kring en gårdsplan. Ladugården är uppförd 1914.
- Edshult 1:10. Ett timrat bostadshus sannolikt uppfört ca 1900, troligen som personalbostad. Delvis ombyggt och försett med en sentida garageport. Gulmålade locklistklädda fasader med vita snickerier. Sadeltak täckt med röda betongpannor. Sentida garageport.

Edshult 1:8. Mangårdsbyggnaden från 1650-talet och f.d. rättarbostaden uppförd omkring 1850.

Edshult 1:10. F.d. personalbostad.

Karta som redovisar det område som är utpekad som riksintresse för kulturmiljövården. Byggnader med kulturhistoriska värden redovisas med punkter vars färg indikerar klassificeringen.

Byarna omges av ett öppet odlingslandskap.

7 Fågelhult och Åsa, Kråkshults socken (riksintresse F 55)

Kort beskrivning

Fågelhult och Åsa ligger knappt 15 kilometer sydväst om Mariannelund. Inom området finns två byar med tillhörande inägor, karaktäristiskt belägna på höjder i medeltida kolonisationsbygd. Landskapet inom området är kuperat och kultiverat i stenbunden moränmark. Inägomarken, åker- och betesmark är huvudsakligen lokaliserad till sluttningarna närmast bebyggelsen. Här förekommer lövdungar, trädgårdsgårdar, odlingsrösen och stenmurar. I nordväst finns ett utdikad madområde med två ängslador. Bybebyggelsen ligger på en höjd respektive en höjdrygg i landskapet. I sänkan mellan den de två byarna rinner en bäck, Kyrkebäcken. Genom området löper en väg i nord-sydlig riktning och en annan väg i öst-västlig riktning.

Trots att byarna skiftats ligger bebyggelsen i huvudsak ännu samlad kring de ursprungliga bytomterna. Bebyggelsen i Fågelhult har en utpräglad radbystruktur där mangårdsbyggnaderna ligger på rad utmed bygatans södra sida. Mellan mangårdsbyggnaderna och vägen ligger uthus och bodar. Ladugårdarna ligger skilt från mangårdarna på andra sidan av vägen. Den södra delen av byn har en intakt bebyggelsestruktur sedan tidigt 1800-tal och är bebyggd med likartade byggnader och stora mangårdsbyggnader i två våningar och bodlängor placerade likt flyglar. Den norra delen av byn har en mer utglesad karaktär, uppkommen genom att två gårdar flyttat ut från bytomten. Byggnadsbeståndet är i denna del av byn yngre och mer förändrat. I området norr om den täta bybebyggelsen ligger två utskiftade gårdar.

Byn Åsa ligger i områdets västra del och på den gamla bytomten finns idag två gårdar med bebyggelse från 1800- och 1900-talen, övervägande moderniserad.

Översiktlig historik

Byarna är troligen resultatet av en medeltida kolonisation och omnämns första gången i skriftliga källor under 1540-talet. Markutnyttjandet i Fågelhult och Åsa är speciellt eftersom marken inte verkar ha varit tegskiftat i äldre tid. Före storskiftet brukades marken sannolikt genom tresäde. Inom de inhägnade områdena fanns såväl åker- som ängsmark. Kring dessa låg betes- och hagmarken. Åkermarken i Åsa var också indelad i tre gårdar, vilket tyder på tresäde.

Fågelhult och Åsa byar genomgick båda storskifte 1794. Byarnas bebyggelse låg då samlad på två sammanhållna bytomter på var sida av Kyrkebäcken. Åsa bestod vid storskiftet av två gårdar, vilka låg på samma plats som dagens bebyggelse. Fågelhult bestod också av två hemman, Norregården som hade fyra brukningsenheter/bönder och Södergården som också brukades av fyra bönder. Bebyggelsen låg tätt på rad på en gemensam bytomt. Den täta radbyformen hade sannolikt uppkommit genom hemmansklyvningar på 1700-talet. Vid Kyrkebäcken fanns en samägd kvarn.

I Fågelhult genomfördes laga skifte vid olika tider för Norregården och Södergården. Södergården skiftades 1832 och Norregården först 1835. För Södergården innebar skiftets genomförande inga utflyttningar från den gamla bytomten, det gjorde det däremot för Norregården där två av de fyra gårdarna flyttades ut från bykärnan till området norr om byn. Genom utflyttningen blev bebyggelsen glesare i denna del av byn. Delar av byggnadsbeståndet i byn har förnyats under 1900-talet, medan den äldre karaktären i byns södra del är övervägande ännu bevarad.

Åsa genomgick laga skifte 1842. Vid denna tid fanns nu tre bönder i byn, vars gårdsbyggnader låg tätt samlade på bytomten. Som en följd av skiftet flyttades en av byns tre gårdar ut från den

Byvägen mellan Fågelhult och Åsa. Byarnas bebyggelse ligger i höjdlägen. En dalgång med en bäck skiljer byarna åt.

I Fågelhults bykärna ligger idag sex gårdar på rad utmed byvägen. Mangårdsbyggnaderna med tillhörande bodar ligger på den ena sidan av vägen och ladugårdarna på den andra. På den övre bilden ses byns södra del som ännu har en tät struktur med övervägande ålderdomlig bebyggelse. På den nedre bilden ses byns norra del som till följd av laga skifte har en mer utglesad karaktär.

Karta över Fågelhult upprättad i samband med storskiftet 1794. Norrgårdens och Södergårdens sammanlagt åtta gårdstomter ligger på rad. Åkermarken är indelad i sex åkergården, där de tre översta brukas av Norrgårdens bönder och de tre södra av Södergårdens bönder.

Flygfoto från 2009. Närmast i bild ses Fågelhults radby och i det övre vänstra hörnet ses Åsa by. Foto: Jönköpings läns museum, JM.2017-3-1295.

Delar av bygnadsbeståndet i Fågelhult har förändrats under 1900-talet. Här ses två ladugårdar, båda uppförda 1937, vilka är orienterade med gaveln mot byvägen.

gamla bytomten, vilket glesade ut bykärnan. Inom byns marker fanns även ett soldattorp. Byggnaderna i byn har under 1900-talet delvis förnyats och moderniserats.

Kultuhistorisk motivering

Fågelhult är en av länets få riktigt väl bevarade radbyar med en i det närmaste intakt bebyggelsestruktur från tidigt 1800-tal. Den täta radbystrukturen har uppstått genom hemmansklyvningar under 1700-talet. Byn utgör ett mycket pedagogiskt exempel på denna äldre form av agrarbebyggelse och är ett tydligt uttryck för den äldre markindelningens organisation. Något som gör byn särskilt intressant ur agrarhistorisk synpunkt är att den karaktäristiska tegindelning som varit vanlig vid storskiftet, inte genomfördes i området.

Bebyggelsemässigt har en del byggnader förändrats under åren lopp. Den ursprungliga strukturen är dock ännu mycket tydlig och byn rymmer ett flertal kultuhistoriskt värdefulla byggnader även betraktade som enskilda byggnader. Bebyggelse av denna typ av gruppering är numera ytterst ovanlig, även i Småland. Delar av bebyggelsen hotas av bristande underhåll.

Byn Åsa är ett exempel på en genom skiftet utglesad bykärna.

Viktiga karaktärsdrag för det kultuhistoriska värdet

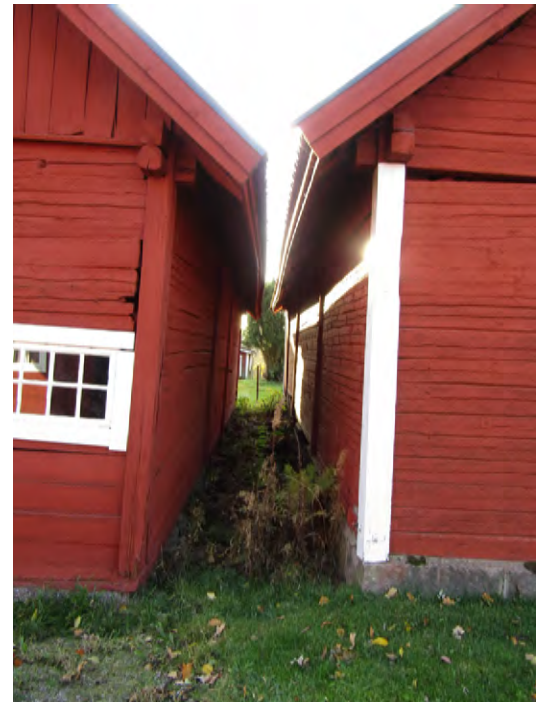
- Fågelhults radby med bevarad bebyggelsestruktur, föga berörd av skiftet på 1830-talet.
- Mangårdsbyggnader, ekonomibyggnader, bodar och uthus huvudsakligen från 1700- och 1800-talen med bevarad karaktär.
- Åsa by med genom skiftet utglesad bykärna.
- Öppet odlingslandskap med åkermarken i höjdlägen och ängs- och hagmark i sänkorna. Stort bestånd av röjningsrösen och stenmurar. Ängslador.
- Grusvägar med slingrande sträckning genom området. Av särskild betydelse är grusvägen som går nära bebyggelsen genom Fågelhults tätt bebyggda bytomt.

Mangårdstomterna i Fågelhults södra del har en likartad struktur och uppsättning av byggnader. Här ses mangårdsbyggnaderna liggande på rad med flygelplacerade bodar. I sluttningen bakom mangårdsbyggnaderna ligger jordkällare och bryggghus.

Att tänka på

- Området omfattas av områdesbestämmelser enligt plan- och bygglagen (PBL 4 kap 41-43 §§). Det innebär att det råder utökad lovplikt inom området avseende fasadändring, tillbyggnad, ekonomibyggnader och rivning. Det råder även marklov för skogsplantering.
- Området är riksintresse för kulturmiljövården – F 55 Fågelhult och Åsa. Enligt miljöbalken skall det skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada kulturmiljön (MB 3 kap 6 §).
- Den täta bebyggelsestrukturen i Fågelhults radby ska särskilt värnas. Rivningar inom detta område ska undvikas.
- Byggnader och bebyggelseområden som är särskilt värdefulla från kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas (PBL 8 kap 13 §). Bebyggelsens struktur, skala, färgsättning och materialval ska vara vägledande vid förändringar i bebyggelsen. Underhåll ska utföras så att de särskilda värdena bevaras (PBL 8 kap 14 §).

Den täta bebyggelsen är karaktäristiskt för Fågelhults radby. Här ses två av bodarna som ligger med gavlarna vända mot byvägen.

Byvägen går nära den täta bebyggelsen.

- Nya ekonomibyggnader för jordbrukets behov bör underordnas landskapsbilden och kulturmiljön.
- Alla byggnader omfattas av varsamhetskravet i plan- och bygglagen (PBL 8 kap 17 §). Detta innebär att ändringar av en byggnad alltid ska utföras varsamt, så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och bevarar dess kulturhistoriska värden. Bebyggelsens struktur, skala, färgsättning och materialval ska vara vägledande vid förändringar. Även underhållet av en byggnad ska anpassas till dessa värden och till omgivningens karaktär (PBL 8 kap 14 §).
- Odlingslandskapet har höga bevarandevärden. Åker, ängs- och hagmarker bör hållas hävdade för att undvika igenväxning. Värdefulla småmiljöer i jordbrukslandskapet, som till exempel åkerholmar, odlingsrösen, stenmurar och alléer, omfattas av biotopskydd enligt miljöbalken (MB 7 kap 11§). Det innebär att de inte får tas bort eller skadas.
- Grusvägen inom området bör värnas vad gäller sträckning, bredd, grusbeläggning och andra detaljer som hör vägmiljön till.

Fågelhult 1:4.

Fågelhult 1:3.

Fågelhult 1:5.

Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i urval

- Fågelhult 1:4. Utskiftad gårdsmiljö i byns norra del. Mangårdsbyggnad uppförd 1936. Rödmålades locklistklädda fasader med vita snickerier. Frontespis, öppen veranda och balkong. Sadeltak med svarta betongpannor. Ladugård från 1936.
- Fågelhult 1:3. Mangårdsbyggnad i 1½ våning från 1957. Fasaderna klädda med rödfärgad locklistpanel med vita snickerier. Sadeltaget är täckt av röda betongpannor. Bod/drängstuga uppförd i skiftesverks- och regelverkskonstruktion med rödfärgade fasader. Sadeltag täckt av betongpannor. På motsatt sida av vägen ligger ladugården från 1900 och andra uthus.
- Fågelhult 1:5. Timrad mangårdsbyggnad av dubbelradhustyp uppförd 1895 i 1½ våning, om- och tillbyggt samt utbytta fönster. Rödfärgade locklistpanelklädda fasader, lövsågeriveranda och sadeltak täckt av rött lertegel. Bodlänga i skiftesverk med opanelade fasader och tak täckt med röda betongpannor. Ladugård på motsatt sida av vägen uppförd 1954.

- Fågelhult 2:2. Tvåvånings timrad parstuga från 1800-talets första hälft, till- och ombyggt på 1930-talet. Fasaderna klädda med gulmålad spontpanel i olika ledder med vita detaljer, devis utbytta fönster. Sadeltak täckt av röd falsad plåt. Bodlänga i skiftesverk med opanelade fasader, tegeltäckt sadeltak. Bryggghus i slutningen. Ladugård uppförd 1937 på motsatt sida av vägen.

Fågelhult 2:2.

- Fågelhult 2:3. Timrad mangårdsbyggnad/parstuga från 1800-talets andra hälft i två våningar, renoverad på 1930-talet. Fasaderna är klädda med rödfärgad locklistpanel av äldre typ med vita snickerier. Fönsteröverstyckena har tandsnittsornamentik, lövsågeriveranda. Sadeltak täckt med betongpannor. Två parställda bodlängor uppförda i skiftesverk med opanelade, rödfärgade fasader och tegeltäckta sadeltak. Jordkällare och bryggstuga i slutningen. Ladugård uppförd 1937 på motsatt sida av vägen.

Fågelhult 2:3.

- Fågelhult 2:8. Timrad mangårdsbyggnad/dubbelkammarsstuga i två våningar, som kan vara uppförd under sent 1700-tal. Huset ligger med gaveln mot vägen. Fasaderna är klädda med rödfärgad locklistpanel och vitmålade snickerier. Veranda, spröjsade fönster. Sadeltak täckt med röda betongpannor. Bodlänga uppför i skiftesverkskonstruktion med sadeltak täckt av röda betongpannor. Bryggghus i slutningen. Ladugård i skiftesverks- och regelverkskonstruktion uppförd 1865 på motsatt sida av vägen.

Fågelhult 2:8.

- Fågelhult 2:7, 2:8. Timrad parstuga i två våningar uppförd 1858. Fasaderna är klädda med rödfärgad locklistpanel och vita snickerier. En trekantig fronton med lunettfönster samt en balkong och veranda i nordost. Lunettfönster vid gavelfasaderna. Sadeltak täckt av röda betongpannor. Bodlängor i skiftesverks- och regelverkskonstruktion med sadeltak täckta av röda betongpannor. Bryggghus i slutningen och uthus av trä. Ladugård uppförd 1899 på motsatt sida av vägen.

Fågelhult 2:7, 2:8.

- Åsa 1:4. Timrad mangårdsbyggnaden av enkelstugutyp i två våningar uppförd 1820, moderniserad med utbytta fönster och ny fasadpanel. Glasveranda. Sadeltak täckt av tvåkupigt lertegel. Timrad svalgångsbod med utvändig trappa och sadeltak täckt av tvåkupigt lertegel. Svalen har endast en springliknande öppning. Ladugård från 1950-talet och vagnsskjul i skiftesverk på motsatt sida av vägen.

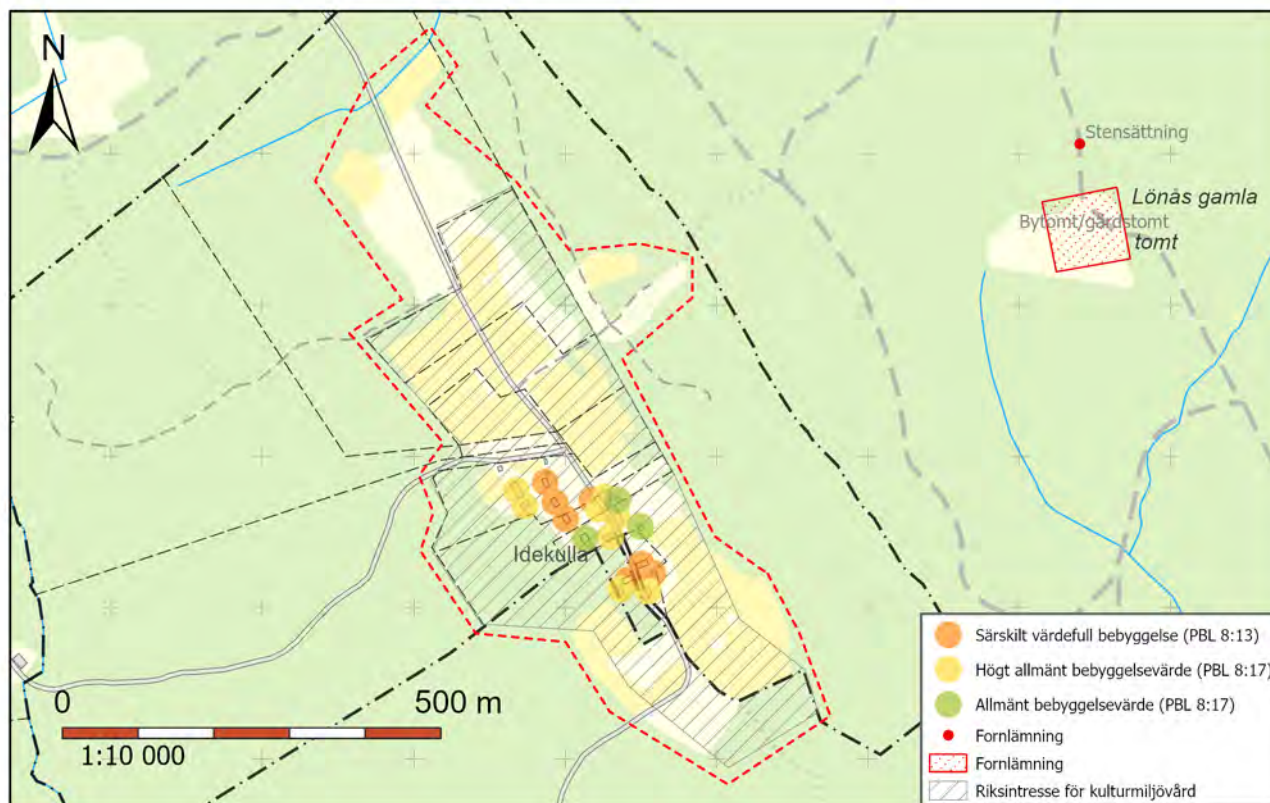

Åsa 1:4.

- Åsa 1:21 (tidigare 1:19). Timrad mangårdsbyggnad från 1890-talet i en våning, moderniserad. Fasaderna med rödfärgad locklistpanel och vita snickerier. Sadeltak täckt med röda betongpannor. Ladugård uppförd 1898. Sentida ridhus.

Åsa 1:21.

Karta som redovisar det område som är utpekad som riksintresse för kulturmiljövården. Byggnader med kulturhistoriska värden redovisas med punkter vars färg indikerar klassificeringen.

8 Idekulla, Ingatorps socken (riksintresse F 56)

Kort beskrivning

Byn Idekulla ligger på en moränrygg som löper i nordvästlig-sydöstlig riktning genom landskapet. Det kuperade odlingslandskapet är till största delen öppet och någorlunda väl hävdad. Bebyggelsen ligger på de högsta partierna och åkermarken närmast i anslutning till bebyggelsen. Odlingsmarkerna avgränsas från varandra med sten- och trögärdesgårdar. Betesmarkerna återfinns längre ned i

Trögärdesgårdar och stenmurar avgränsar odlingsmarkens skiften. Åkermarken ligger utmed byvägen och närmast bebyggelsen.

sluttningarna. Moränen är mycket rik på sten, vilket syns tydligt både i åkermarken och på betesmarkerna. I betesmarkernas yterkanter tränger sig barrskogen allt närmare in på inägomarken.

Bybebyggelsen ligger utefter den grusade bygatan som följer åsens höjdrygg, likt en radby. Omflyttningar av gårdar, tillsammans med nyttillkommen bebyggelse, har gett byn en mer utdragen radbyform än vad den tidigare haft. Bostadshusen och bodbyggnader är övervägande lokaliserade på väster sida av bygatan och

Ladugårdarna till två av byns gårdar ligger utmed bygatans östra sida.

Flera av byns mangårdsbyggnader ligger på rad utefter bygatan. Igenväxning har bitvis förtagit det visuella sambandet.

två av gårdarnas ladugårdar vid den östra sidan. Bebyggelsen har övervägande en ålderdomlig karaktär. Några av tomterna avskiljs genom trädgårdsgårdar.

Utsnitt från den karta som upprättades i samband med storskiftet. Skiftet fick laga kraft 1804, men kartan upprättades redan 1798. Byns norra del (till höger på kartan) hade då redan karaktären av en radby.

Översiktlig historik

Idekulla har långa anor och omnämns första gången i skrift 1499. År 1645 fanns två gårdar på platsen och marken var tegskiftad.

Byns läge idag jämfört med på 1700-talet är i stort sett detsamma även om enskilda hus fått nytt läge. Byn genomgick storskifte 1804, men skiftet fick ingen bysprängande verkan eftersom endast odlingsmarken skiftades. Byn har till stora delar behållit sin radbyform med mangårdsbyggnaderna liggande på rad utefter bygatan. Mangårdsbyggnaderna till byns två sydligaste gårdar skiljer sig från radbystrukturen. Dessa gårdar saknar även ladugårdar, då dessa brändes ned på 1970-talet av den dåvarande ägaren Domänverket. Vid de övriga gårdarna i byn finns ladugårdarna kvar.

Byn sedd från söder. Byggnaderna ligger nära bygatan. På bilden ses en av de mangårdsbyggnader som idag saknar ladugård.

De två ladugårdarna utmed bygatan har viktiga miljömessiga värden.

Kulturhistorisk motivering

Idekulla by är en av kommunens och länets få karaktäristiska radbyar med reglerad bebyggelse längs en bygata. Byn är ett tydligt uttryck för hur en äldre jordbruksorganisation påverkat och angett ramen för en reglerad bebyggelse- och markstruktur som präglar markanvändningen än idag.

Den sammanhållna bybebyggelsen är förlagd till terrängens högsta punkt längs en moränrygg. Bebyggelsen är till stora delar välbevarad från kulturhistorisk synpunkt. Odlingsmarkerna ligger i sluttningen parallellt med bygatans sträckning och visar tydligt på fenomenet där åkermarken lokaliserats till den bättre jorden upp på höjderna, medan betesmarken förlagts till de stenigare och sankare partierna i sluttningarna. Åkermarken avgränsas av sten- och trägärdesgårdar.

Byn har höga kulturmiljövärden ur såväl agrarhistoriskt som bebyggelsehistoriskt perspektiv, vilka på sikt riskerar att hotas av igenväxning och bristande underhåll av bebyggelsen.

Viktiga karaktärsdrag för det kulturhistoriska värdet

- By med radbykaraktär med byggnader huvudsakligen från 1700- och 1800-talen.
- Stenbemt o odlingslandskap med höjdryggsanknuten åkermark och ängs- och hagmark i sänkorna. Omfattande odlingsrösen.
- Hägnader i form av stenmurar och trägärdesgårdar.
- Den grusade bygatan som följer åsens höjdrygg och passerar nära intill bebyggelsen.

Byns odlingslandskap har höga bevarandevärden.

Odlingslandskapet karaktäriseras av stora odlingsrösen och stenmurar, vilka berättar om stenbemängda marker.

Att tänka på

- Området är riksintresse för kulturmiljövården – F 56 Idekulla. Enligt miljöbalken skall det skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada kulturmiljön (MB 3 kap 6 §).
- Området omfattas av områdesbestämmelser enligt plan- och bygglagen (PBL 4 kap 41–43§§). Det innebär att det råder utökad lovpåbud inom området avseende fasadändring, tillbyggnad, ekonomibyggnader och rivning. Det råder även marklov för skogsplantering.
- Odlingslandskapet har höga bevarandevärden. Åker, ängs- och hagmarker bör hållas hävdade för att undvika igenväxning. Värdefulla småmiljöer i jordbrukslandskapet, som till exempel åkerholmar, odlingsrösen, stenmurar och alléer, omfattas av biotopskydd enligt miljöbalken (MB 7 kap 11§). Det innebär att de inte får tas bort eller skadas.
- Grusvägen inom området bör värnas vad gäller sträckning, bredd, grusbeläggning och andra detaljer som hör vägmiljön till.
- De kulturhistoriskt värdefulla byggnaderna ska underhållas så att dess karaktär består. Bebyggelsens struktur, skala, färgsättning och materialval ska vara vägledande vid förändringar i bebyggelsen. Rivningar ska undvikas.
- Nya ekonomibyggnader för jordbrukets behov bör underordnas landskapsbilden och kulturmiljön.

Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i urval

- Idekulla 1:4. Timrad mangårdsbyggnad med sexdelad plan i 2 våningar uppförd 1870. Fasader med rödfärgad locklistpanel och vita snickerier. Lövsågeriveranda, konsolförsedda fönsteröverstycken, knutpilastrar. Sadeltak med rött lertegel. Välbevarad karaktär. Bodlänga i skiftesverkskonstruktion.
- Idekulla 2:2. Mangårdsbyggnad av trä från 1946. Fasader med rödfärgad locklistpanel och vita snickerier. Sadeltak med röda betongpannor. En flygelplacerad bodlänga av skiftesverk och regelverk. En ladugård från 1890-talet på motsatt sida av bygatan.
- Idekulla 2:3. Timrad mangårdsbyggnad i 2 våningar med enkelstuguplan från sent 1700-tal. Fasader med rödfärgad locklistpanel med vita snickerier. Utstickande knutlådor, lunettfönster vid gavlarna, profilerade fönsteröverstycken, påkostade pardörrar. Sadeltak täckt med röda betongpannor. Något förfallet. En timrad enkelbod med utskott. Ett timrat hönsbhus och en ladugård från tidigt 1900-tal på motsatt sida av bygatan.
- Idekulla 2:4. Timrad mangårdsbyggnad i 2 våningar uppförd ca 1860, ursprungligen med en enkelstuguplan. Tillbyggd mot norr 1947. Fasader klädda med rödfärgad locklistpanel med vita snickerier. Veranda. Sadeltak med röda betongpannor. Det finns även en ladugård från 1907 och ett svinhus/vedskjul.
- Idekulla 2:4. Inom fastigheten finns även ett äldre timrat bostadshus, sannolikt uppfört under sent 1700-tal. Byggnaden är i 1½ våning med enkelstuguplan. Fasaderna är rödfärgade, men opanelade. Utstickande knutar, småspröjsade fönster. Sadeltak med röda betongpannor. Något förfallet.
- Idekulla 3:1 (tidigare Ryssebo 1:7). Timrad mangårdsbyggnad i 1½ våning med parstuguplan från 1700-talet. Fasader med rödfärgad locklistpanel och vita snickerier. Utstickande knutlådor, lunettfönster vid gavlarna, öppen veranda. Sadeltak med röda betongpannor. Välbevarad karaktär. En flygelplacerad timrad parbod och en bod av skiftesverk.

Idekulla 1:4.

Idekulla 2:2.

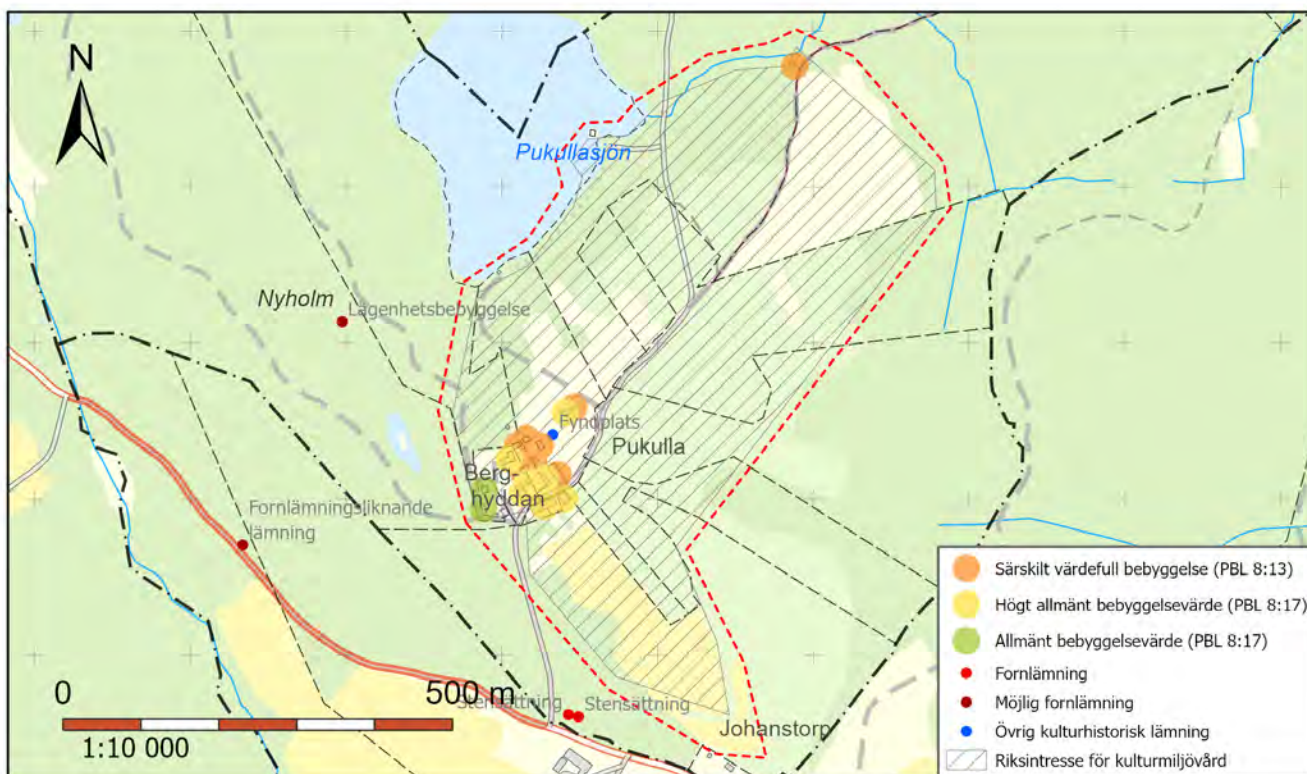
Idekulla 2:3.

Idekulla 2:4, även fotot nedan.

Idekulla 3:1.

Karta som redovisar det område som är utpekad som riksintresse för kulturmiljövården. Byggnader med kulturhistoriska värden redovisas med punkter vars färg indikerar klassificeringen.

9 Pukulla, Ingatorps socken (riksintresse F 58)

Kort beskrivning

Byn Pukulla ligger knappt fem kilometer norr om Bruzaholm. Bybebyggelsen ligger på en stembunden moränrygg. Odlings- och betesmarken ligger nordost och sydost om bebyggelsen och har riklig förekomst av sten, odlingsrösen och omges av stenmurar. Vissa röjningsrösen kan vara förhistoriska. Landskapet som delvis har vuxit igen, är beväxt med lövträd och enbuskar. I nära anslutning till området finns flera fornlämningar i form av ett antal förhistoriska gravar. En grusväg går genom området och tätt förbi bebyggelsen. Strax norr om byn ligger Pukullasjön.

Odlingslandskapet i byn är delvis igenvuxet, men söder om bybebyggelsen finns ännu öppen åkermark.

Bebyggelsen i Pukulla består idag av fyra gårdar som ligger i en tät radbystruktur, i samma läge som de hade under tidigt 1800-tal. Byggnaderna är uteslutande uppförda av trä. Mangårdsbyggnaderna utgörs av enkelstugor och en dubbelkammarstuga som uppförts under sent 1700-tal eller tidigt 1900-tal. Uthusbyggnader och bodar är placerade likt flyglar. Största delen av bebyggelsen är väl bevarad, men delar av bebyggelsen hotas av förfall. Alldeles väster om gårdsbebyggelsen ligger ett bostadshus från tidigt 1900-tal.

I skogsmarken nordost om byn ligger en timrad kvarnbyggnad av överfallstyp från 1700-talet, vilken är i behov av renovering.

De två östligaste gårdarna har en äldre gårdsstruktur bevarad, där byggnader från 1700- och 1800-talen ligger samlade på långsmala gårdstomter.

Översiktlig historik

Pukulla är en by med långa anor. Bynamnet omnämns i skrift första gången på 1380-talet. Under 1600-talet fanns inom området ett skattehemman som brukade jorden enligt ensädesbruk, vilket innebar att man odlade säd på åkern år efter år, utan att låta den vila i träda emellan. Åkermarken låg nära bebyggelsen. Vid denna tid fanns även en skvaltkvarn och en sågkvarn på byns marker. Gården hade även en större humlegård.

Bytomten reglerades 1793. Då hade byn genom hemmansklyvningar delats upp på fyra brukningsenheter som låg på samma plats som dagens gårdar. Byn storskiftades 1807. Skiftet innebar att marken delades upp i tre gårdar och brukningssystemet blev sedermera tresädesbruk. Bybebyggelsen påverkades inte av skiftet.

Utsnitt från 1807 års storskifteskarta. På kartan ses de fyra gårdstomterna och bebyggelsen inom dessa. Mangårdsbyggnaderna och flera av bodarna är sannolikt desamma som finns än idag.

Byn har inte genomgått laga skifte. Mangårdsbyggnaderna förefaller ligga kvar på den plats de hade under tidigt 1800-tal, men ladugårdar, uthus och bodar har emellertid flyttats om och nybyggs sedan dess.

Strax öster om den täta bybebyggelsen ligger ett f.d. svinhus och en timrad ängslada, vilka bidrar till byns ålderdomliga bebyggelsekaraktär.

Kulturbistorisk motivering

Pukulla är en by med anor ända sedan 1300-talet. Inom området finns ett flertal odlingsrösen, vilka är ett påtagligt uttryck för äldre tiders kulturpåverkan.

Byn är en radby som fått sin struktur fastlagd genom reglering av bytomt under sent 1700-tal. Byn utgör ett pedagogiskt exempel på hur en radby vuxit fram från att ursprungligen ha utgjort en ensamgård. Den ursprungliga gården har genom hemmansklyvning delats upp i fyra gårdsenheter. Mangårdsbyggnaderna ligger än idag på de platser som de ursprungligen uppfördes på. Byn rymmer flera väl bevarade byggnader från sent 1700-tal eller tidigt 1800-tal. Radbyar med intakt bebyggelsemönster är sällsynta. Inom området finns också en äldre kvarn av överfallstyp som sannolikt uppfördes under mitten av 1700-talet eller tidigare. Kvarnen är sedan tidigare utpekad som klass 1 i länsstyrelsens industriinventering.

Sammantaget har byn ett högt kulturhistoriskt värde som grundas dels på de enskilda byggnaderna, dels på den reglerade radbystrukturen och dess samband med det kulturpräglade landskapet. Områdets värden riskerar dock på sikt att hotas av igenväxning och bristande underhåll av bebyggelsen.

Flygfoto där byns struktur blir tydlig. Mangårdsbyggnaderna ligger samlade till höger på bilden och ekonomibyggnaderna i anslutning till byvägen till vänster.

Viktiga karaktärsdrag för det kulturhistoriska värdet

- Fyra gårdar i en radbyform med byggnader huvudsakligen från 1700- och 1800-talen.
- Odlingslandskap med rikligt bestånd av odlingsrösen samt enstaka stenmurar, dessvärre delvis igenväxt.
- Timrad kvarnbyggnad av överfallstyp.
- Grusväg med slingrande sträckning.

Att tänka på

- Området är riksintresse för kulturmiljövården – F 58 Pukulla. Enligt miljöbalken skall det skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada kulturmiljön (MB 3 kap 6 §).
- Radbyn är känslig för förändringar och bör betraktas som kulturhistoriskt särskilt värdefullt bebyggelseområde enligt plan- och bygglagen (PBL 8 kap 13 §). Fastighetsägare bör informeras om detta och vad det innebär. Området och dess byggnader får förändras, men inte förvanskas.
- I enlighet med kommunens översiktsplan bör området på sikt förses med områdesbestämmelser som genom varsamhets- eller skyddsbestämmelser skyddar den kulturhistoriskt värdefulla be-

byggelsen i enlighet plan- och bygglagen (PBL 4 kap 41-43 §§). I dessa bör en utökad lovplikt införas för åtgärder som avsevärt påverkar befintliga byggnadernas yttre, för åtgärder avseende ekonomibyggnader och för rivning.

- Bebyggelsestrukturen i radbyn ska värnas. Rivningar inom detta område ska undvikas.
- Den timrade kvarnen bör underhållas så att dess värden består.
- Alla byggnader omfattas av varsamhetskravet i plan- och bygglagen (PBL 8 kap 17 §). Detta innebär att ändringar av en byggnad alltid ska utföras varsamt, så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och bevarar dess kulturhistoriska värden. Bebyggelsens struktur, skala, färgsättning och materialval ska vara vägledande vid förändringar. Även underhållet av en byggnad ska anpassas till dessa värden och till omgivningens karaktär (PBL 8 kap 14 §).
- Odlingslandskapet bör brukas så att det öppna landskapet bibehålls.
- Grusvägarna inom området bör värnas vad gäller sträckning, bredd och grusbeläggning.

Intill en mindre bäck nordost om byn ligger en timrad kvarnbyggnad av överfallstyp, vilken sannolikt är från 1700-talet.

Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i urval

- Pukulla 1:4, 1:7, 1:8. Timrad mangårdsbyggnad med enkelstuguplan uppförd under sent 1700-tal eller tidigt 1800-tal, som ca 1870 byggd på med en våning. Rödfärgad locklistpanel med vita snickerier, inåtgående pardörr. Profilerat takutsprång, lunettfönster. Sadeltak täckt med betongpannor. Flygelplacerad timrad parbod i två våningar med långsidesingång och sadeltak täckt av betongpannor. Tomten är igenväxt. På motsatt sida av vägen finns ladugård från 1908 och ett sentida traktorgarage.
- Pukulla 1:9. Bostadshus uppfört omkring 1920-talet i 1½ våning med fasader klädda av rödfärgad locklistpanel och vita snickerier. Sadeltak med röda betongpannor. Uthuslänga av trä med sadeltak. Sentida garage och carport.
- Pukulla 1:16. Timrad kvarnbyggnad av överfallstyp. Datering är osäker, men sannolikt mitten av 1700-talet eller något tidigare. Taket är täckt av plåt, men har haft stickspån. Kvarnen är i behov av renovering.
- Pukulla 1:17 (tidigare 1:2). Timrad mangårdsbyggnad med enkelstuguplan i en våning uppförd under slutet av 1700-talet. Rödfärgade locklistklädda fasader med vita snickerier, mindre inglasad veranda. Sadeltak täckt med röda betongpannor. Timrad parbod i två våningar med långsidesingång. Timrad ladugård med regelverkskonstruktion, 1800-tal.
- Pukulla 1:17 (tidigare 1:3). Timrad mangårdsbyggnad med enkelstuguplan från sent 1700-tal eller tidigt 1800-tal som år 1864 byggts på med ytterligare en våning. Fasader med rödfärgad locklistpanel och vita snickerier, lunettfönster vid gavlarna. Sadeltak med röda betongpannor. Ladugårdslänga i skiftesverk från 1893. F.d. svinhus uppfört under 1900-talets första hälft med locklistpanelklädda fasader, plåttäckt tak. Ängslada uppförd av rundtimmer med gavelingång, plåttäckt tak.
- Pukulla 1:18 (tidigare 1:5). Timrad mangårdsbyggnad/dubbelkammarstuga i två våningar från ca 1800, renoverad och tillbyggd i sen tid. Fasader med rödfärgad locklistpanel och vita snickerier samt sadeltak täckt med röda betongpannor. Timrat sädesmagasin i två våningar med långsidesingång, plåttäckt sadeltak. Timrad enkelbod med långsidesingång, sadeltak täckt av plåt. Ladugård från 1928.

Pukulla 1:4, 1:7, 1:8..

Pukulla 1:9.

Pukulla 1:16.

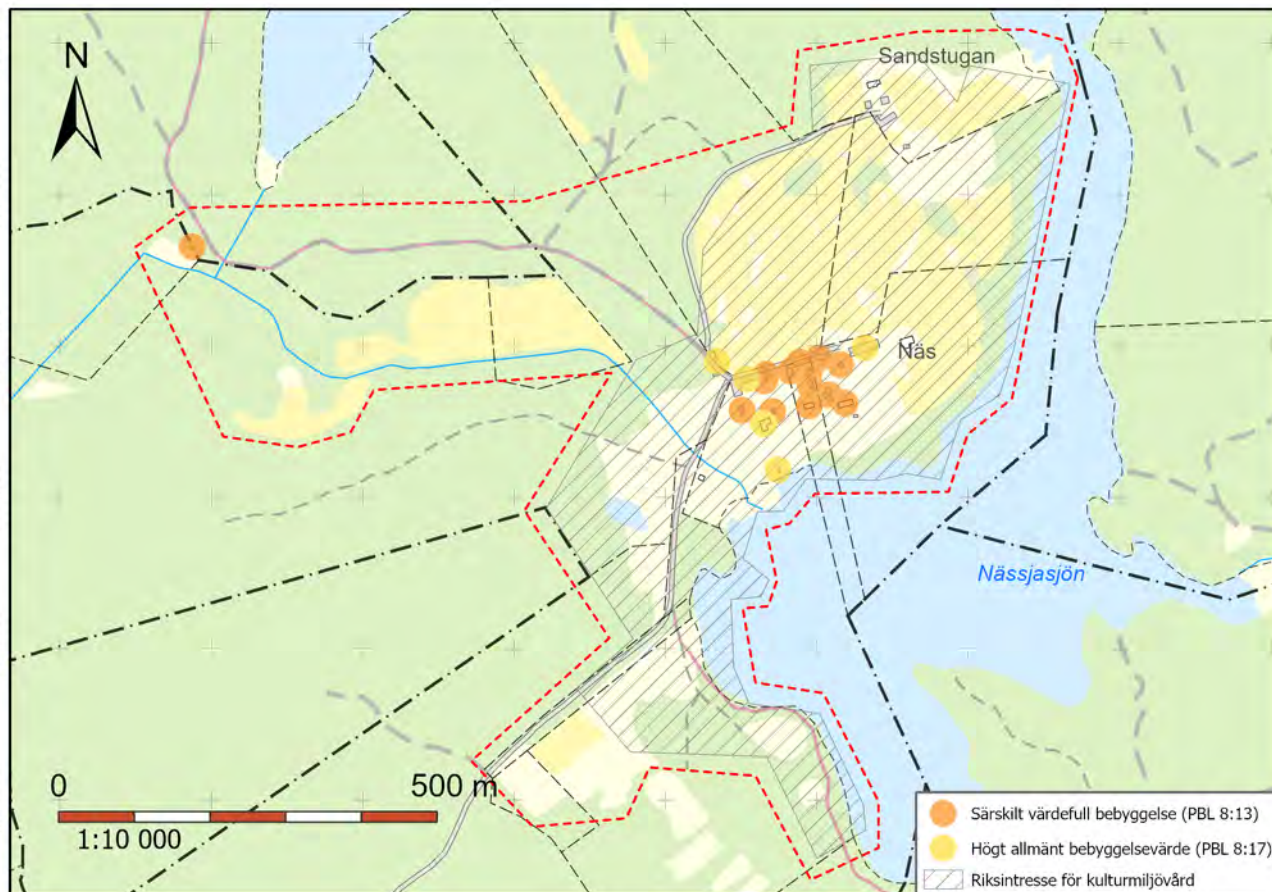
Del av Pukulla 1:17.

Del av Pukulla 1:17.

Pukulla 1:18.

Karta som redovisar det område som är utpekad som riksintresse för kulturmiljövården. Byggnader med kulturhistoriska värden redovisas med punkter vars färg indikerar klassificeringen.

10 Näs, Ingatorps socken (riksintesse F 59)

Kort beskrivning

Näs är en bymiljö med radbykaraktär, skapad genom 1700-talets hemmansklyvningar, där åkermarken ligger i ett för regionen typiskt höjdläge. Byn ligger i ett mjukt kuperat, stenbundet moränlandskap norr om sjön Nässjösjön. Bebyggelsen ligger på en moränrygg med odlingsmarken belägen framförallt på höjden norr om bebyggelsen. På inägorna finns rikligt med röjningsrösen och

Söder om bybebyggelsen ligger betesmarker som sträcker sig ned till Nässjösjön.

stenmurar. Betesmarken närmast sjöstranden är tuvig och stenig, beväxt med några björkar.

Byns bebyggelse ger intryck av en reglerad radby med tre gårdar på rad utefter en bygata i väst-östlig riktning. Gårdsbebyggelsen ligger söder om vägen. Närmast vägen ligger fåhusen och längst i söder mangårdsbyggnaderna. Däremellan ligger bodarna och uthusen. Bebyggelsen är framförallt uppförd under 1700- och 1800-talen och framstår övervägande som välbevarad. Norr om vägen står en villavagn av typen "Tiny house" uppställd, oklart om uppställningen är varaktig. Längst åt öster ligger ett sentida bostadshus med modernt utförande.

I områdets norra del ligger gården Sandstugan, som är det tidigare soldattorpet. Bostadshuset är från 1875 och en ladugård från 1910.

Översiktlig historik

Näs tros enligt uppgift ha etablerats under 1100-talet, då delar av Sydsveriges skogsbygder koloniserades. Bynamnet omnämns dock tidigast i skrift under 1540-talet. Näs utgjorde vid denna tid en ensamliggande gård om ett skattehemman, motsvarande av mellangårdens nuvarande läge. Åkermarken med tre gårderna låg på en mindre höjd norr respektive öster om gårdstomten. Odlings-systemet var tresäde. En fägata löpte 200 m i västlig riktning, från gårdstomten ut till betesmarkerna. Söder om fägatan, på en plats

Byns bebyggelse ligger samlad söder om den grusade byvägen. Närmast gatan ligger gårdarnas ekonomi-byggnader.

Gården Sandstugan i byns norra del utgör det f.d. soldattorpet. (Ingatorps-Näs 1:6)

Utsnitt från den karta som upprättade i samband med storskiftet 1806. Bybebyggelsen reglerade nu i fyra rektangulära tomter. Åkermarken delades upp likt tårtbitar.

som idag upptas av gårdstomterna, en hårdvallsäng samt en humlegård. Den största delen av ängsmarken låg vid denna tid väster om Nässjasjön.

Den ursprungliga ensamgården klövs senast under 1700-talet i fyra lika stora gårdar om ett kvarts mantal vardera. Byn storskiftades 1806. Utöver byns fyra gårdar fanns då även ett soldattorp och en backstuga. Skiftet berörde såväl inägo- som utägomarken. I jämförelse med 1600-talets markanvändning, hade nu åkerarealen utökats på bekostnad av ängsmarken. Vedtillgången var god för att bränna tre till fyra milor kol årligen. Avsättning för träkolet fanns bl.a. vid Bruzaholms bruk. Till byn hörde även en skvaltkvarn som kördes under vårar och höstar.

Fägårdsdelen vid den östligaste gården med ekonomibyggnaderna samlade kring en gårdsplan. (Ingatorps-Näs 1:10 och 1:11)

I byns östra del finns ett modernt bostadshus uppfört under sen tid. (Ingatorps-Näs 1:10)

Storskiftet innebar att byns bebyggelse reglerades i fyra rymliga, rektangulära tomter. Bebyggelsen delades in i mangårds- och fä-hussida. Norr om tomterna drogs en ny väg som ersatte den äldre fägatan. Också området tillfartsväg rätades ut och breddades. Genom skiftet delades åkermarken upp radiellt från bytomten, så att varje gård på detta sätt fick en bit av åkermarken. De tidigare gemensamma utmarkerna delades upp på varje gård. Skvaltkvarnen med kvarndammen behölls i gemensam ägo.

Det genomförda storskiftet var radikalt och genomfördes till alla delar. På grund av att även utmarken delades upp och att hus-tomterna gjordes så rymliga, fanns inget behov av att senare låta området genomgå laga skifte.

Byn bestod av fyra gårdar ända in på 1900-talet, då bebyggelsen vid den östligaste gården revs. Inom tomten, nära byvägen, uppfördes 1911 en ny ladugård. Under 2010-talet uppfördes ett nytt bostadshus i byns östligaste del och en villavagn har i sen tid ställts upp norr om byvägen.

Byns mittersta gårdsmiljö utgör ett exempel på den götiska gårdstypen. (Ingatorps-Näs 1:11)

Kulturhistorisk motivering

Radbyn Näs är en av länets mest bevarade radbyar med ålderdomlig bebyggelse. Näs är ett exempel på en by som uppkommit till följd av hemmansklyvningar och blivit byar först under senare tid. De tydligt reglerade gårdstomterna berättar om storskiftetiden.

Inägomarkens historiska utbredning motsvarar dagens. I odlingslandskapet finns storrösen och odlingsrösen.

Näs är ett exempel på en väl avgränsad agrarmiljö med lämningar i odlingslandskapet från medeltiden till idag. Möjligen finns det ännu äldre röjningsrösen som indikerar förhistoriskt åkerbruk. Näs utgör en av Smålands mindre byar som brukats enligt tresädesprincipen. Värdefulla inslag representeras framförallt av bebyggelsen samt dess gårdsmiljöer. Den äldsta bebyggelsen i området härrör från 1700-talet.

Idag finns få miljöer kvar i landet med en så intakt bebyggelsestruktur och markanvändning från äldre tider som i Näs. Både bebyggelsemässigt och agrarmässigt är byn en homogen och intressant miljö som vittnar om hur påtagligt den areella näringen präglar bebyggelsestrukturen i äldre tider. Mellangården är dessutom en god representant för den götiska gårdstypen.

Byn har visats intresse under lång tid. Redan 1917 dokumenterades byn av Nordiska museet genom uppmättningsritningar och kartor.

Viktiga karaktärsdrag för det kulturhistoriska värdet

- Byns radbystruktur reglerad genom det tidiga 1800-talets storskifte på en gemensam bytomt.
- Tre bevarade gårdar av götisk typ med mangårdsbyggnader och ett rikt bestånd av bevarade ekonomibyggnader från 1700- och 1800-talen.
- Inägomarker med riklig förekomst av röjningsrösen och en del bevarade stenmurar på trubbigt näs vid Nässjasjön.
- Grusvägar med slingrande sträckning genom området.

Åkermarken ligger framförallt norr om byns bebyggelse.

Byns gårdar sedda från norr med ekonomibyggnaderna närmast byvägen och mangårdsbyggnaderna en bit in på tomtarna.

Att tänka på

- Området är riksintresse för kulturmiljövården – F 59 Näs. Enligt miljöbalken skall det skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada kulturmiljön (MB 3 kap 6 §).
- I enlighet med kommunens översiktsplan bör området på sikt försees med områdesbestämmelser som genom varsamhets- eller skyddsbestämmelser skyddar den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen i enlighet plan- och bygglagen (PBL 4 kap 41–43 §§). I dessa bör en utökad lovplikt införas för åtgärder som avsevärt påverkar befintliga byggnadernas yttre, för åtgärder avseende ekonomibyggnader och för rivning.
- De tre gårdsmiljöerna i byn bör betraktas som en särskilt värdefull bebyggelsemiljö i enlighet med plan- och bygglagen. Ett sådant område får inte förvanskas (PBL 8 kap 13 §). Fastighetsägare bör informeras om detta och vad det innebär. Området är känsligt för förändringar. Den täta bebyggelsestrukturen ska särskilt värnas. Rivningar inom detta område ska undvikas.
- Byggnader som är särskilt värdefulla från kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas (PBL 8 kap 13 §). Underhåll ska utföras så att de särskilda värdena bevaras (PBL 8 kap 14 §).
- Alla byggnader omfattas av varsamhetskravet i plan- och bygglagen (PBL 8 kap 17 §). Detta innebär att ändringar av en byggnad alltid ska utföras varsamt, så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och bevarar dess kulturhistoriska värden. Även underhållet av en byggnad ska anpassas till dessa värden och till omgivningens karaktär (PBL 8 kap 14 §).
- Bebyggelsens struktur, skala, färgsättning och materialval ska

vara vägledande vid förändringar i bebyggelsen.

- Nya ekonomibyggnader för jordbrukets behov bör underordnas landskapsbilden och kulturmiljön.
- Odlingslandskapet har höga bevarandevärden. Åker, ängs- och hagmarker bör hållas hävdade för att undvika igenväxning. Värdefulla småmiljöer i jordbrukslandskapet, som till exempel åkerholmar, odlingsrösen, stenmurar och alléer, omfattas av biotopskydd enligt miljöbalken (MB 7 kap 11§). Det innebär att de inte får tas bort eller skadas.
- Grusvägar inom området bör värnas vad gäller sträckning, bredd, grusbeläggning och andra detaljer som hör vägmiljön till.

Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i urval

- Ingatorps-Näs 1:9. Timrad mangårdsbyggnad/dubbelkammarsstuga i en våning med frontespis uppförd på 1890-talet. Fasader med rödfärgad locklistpanel och vita snickerier. Lunettfönster på frontespisen och veranda med lövsågeridetaljer. Sadeltak täckt av rött lertegel.
- Placerad som en flygel finns en timrad bodlänga under sadeltak med lertegel. Vid stranden finns en timrad fiskebod. Mellan dessa byggnader och fägården finns ett staket. Inom fägården finns ett timrat f.d. svinhus, stall och vagnsbodslänga med avträde, en timrad ladugård från 1878 och sentida ladugård av betongsten. Samtliga ekonomibyggnader har plåttäckta tak.
- Ingatorps-Näs 1:10 (tidigare 1:8). Timrad mangårdsbyggnad i två våningar uppförd omkring 1850 som tvillingstuga. Fasader med rödfärgad locklistpanel och vita snickerier samt förstuga dekorerad med lövsågeridetaljer. Delvis moderniserad. Sadeltaket är täckt av röda betongpannor.
- Med flygelplacering finns en timrad bodlänga med en snickarbod uppförd ca 1907 och en enkelbod i två våningar med utskott och långsidesingång. Mot vägen i öster återfinns en timrad ladugård med loge och ett timrat fårhus. Mot söder finns en jordkällare och en ladugård uppförd 1911.
- Ingatorps-Näs 1:11 (tidigare 1:8). Timrad mangårdsbyggnad/dubbelkammarsstuga i två våningar uppförd omkring 1750. Fasader med rödfärgad locklistpanel och vita snickerier samt inåtgående pardörrar. Delvis moderniserad. Sadeltaket är täckt av betongpannor.
- Kring gårdsbrunnen med den karaktäristiska svängeln ligger en rad bodar och uthus. Mot norr ligger ett timrat vagns- och vedskjul. Mot byvägen i öster ligger en timrad ladugårdslänga med inbyggd loge och lador från 1700-talet. Mot söder ligger ett timrat fårhus med lövlada och ett vidhängande avträde samt en timrad bodlänga med tre ingångar förlagda till långsidan. Samtliga bodar och uthus har tak täckta av stickespån.

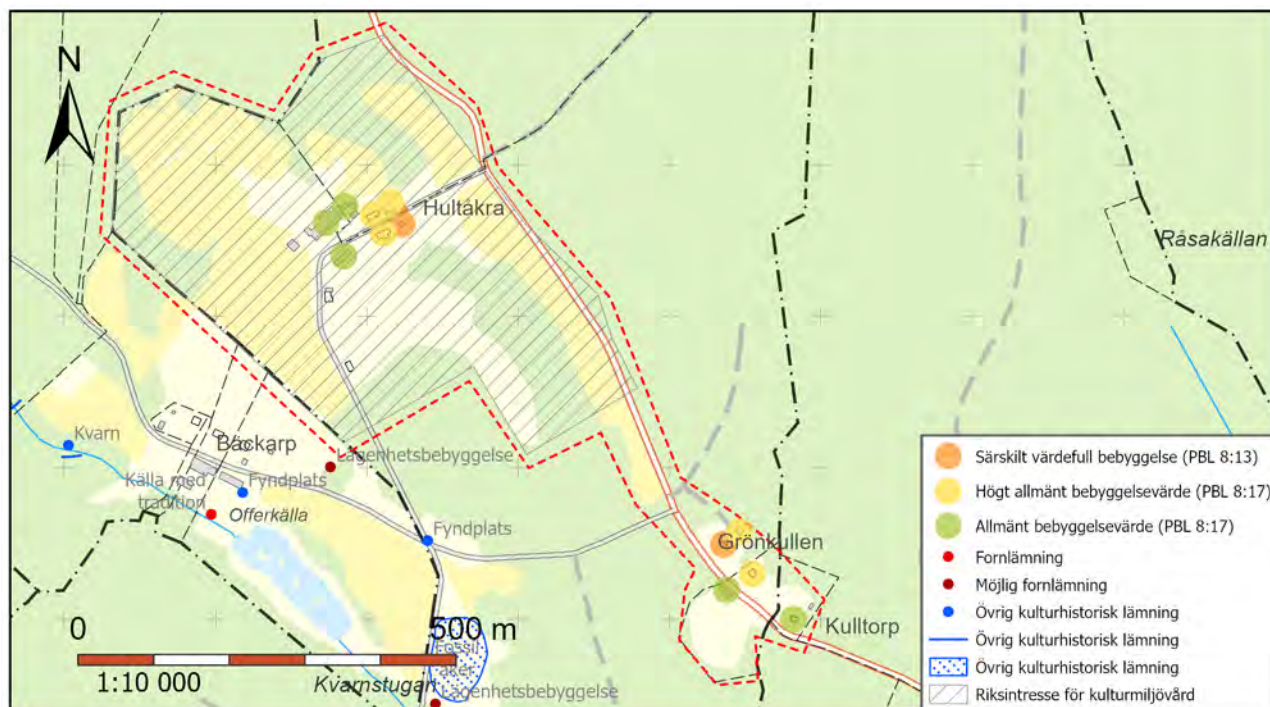
Ingatorps-Näs 1:9.

Ingatorps-Näs 1:10.

Ingatorps-Näs 1:11.

Karta som redovisar det område som är utpekad som riksintresse för kulturmiljövården. Byggnader med kulturhistoriska värden redovisas med punkter vars färg indikerar klassificeringen.

11 Hultåkra. Hässleby socken (riksintesse F 60)

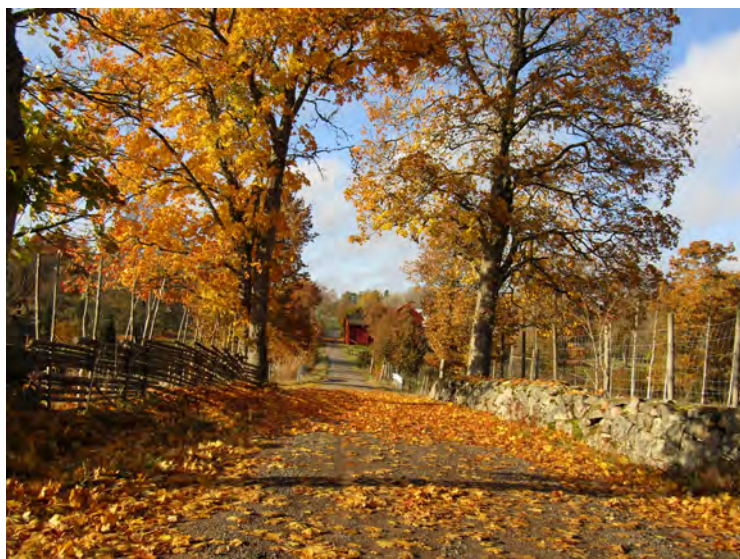
Kort beskrivning

Byn ligger i ett för trakten typiskt krönläge. Landskapet är mjukt kuperat i stenbunden moränmark. Odlingslandskapet är till största delen öppet med inslag av lövträd. Åkermarkerna är stenröjda och återfinns framförallt väster om bebyggelsen. Höga och breda stenmurar kantar åkrarna och större odlingsrösen förekommer. Vägen fram till byn kantas av en lövträdsallé av lönn. Väster om byn passerar länsvägen mellan Mariannelund och Linneryd.

Bybebyggelsen består av två gårdar som ligger på krönet av ett moränstråk. Mangårdsbyggnaderna från 1700- respektive 1800-ta-

Bybebyggelsen ligger på en svag höjd i landskapet. Vägarna i byn kantas av stenmurar eller trägärds-gårdar.

len är placerade mitt emot varandra på varsin sida av den grusade byväg som går genom området. Utmed vägen löper ett rödmålat spjälstaket som skiljer gårdarna från varandra. I anslutning till mangårdarna finns timrade bodar och andra uthus. Gårdarna har under stora delar av 1900-talet varit sammanslagna och den gemensamma fågårdssdelen är bebyggd med en ladugård från 1922 och ett redskapsskjul. Alldeles söder om gårdarna ligger två bostadshus, vilka uppförts under 1990-talet.

Intill vägen mot Mariannelund i områdets sydöstra del ligger torpmiljön Grönkullen med bostadshus och ekonomibyggnad. Torpet har anor sedan tidigt 1800-tal eller tidigare. Intill ligger ytterligare två bostadshus som uppfördes årtiondena kring 1900.

Översiktlig historik

Namnet Hultåkra omnämns i skrift första gången på 1380-talet, vilket tyder på att byn uppkommit under medeltiden. Några förhistoriska lämningar i området har dock inte påträffats.

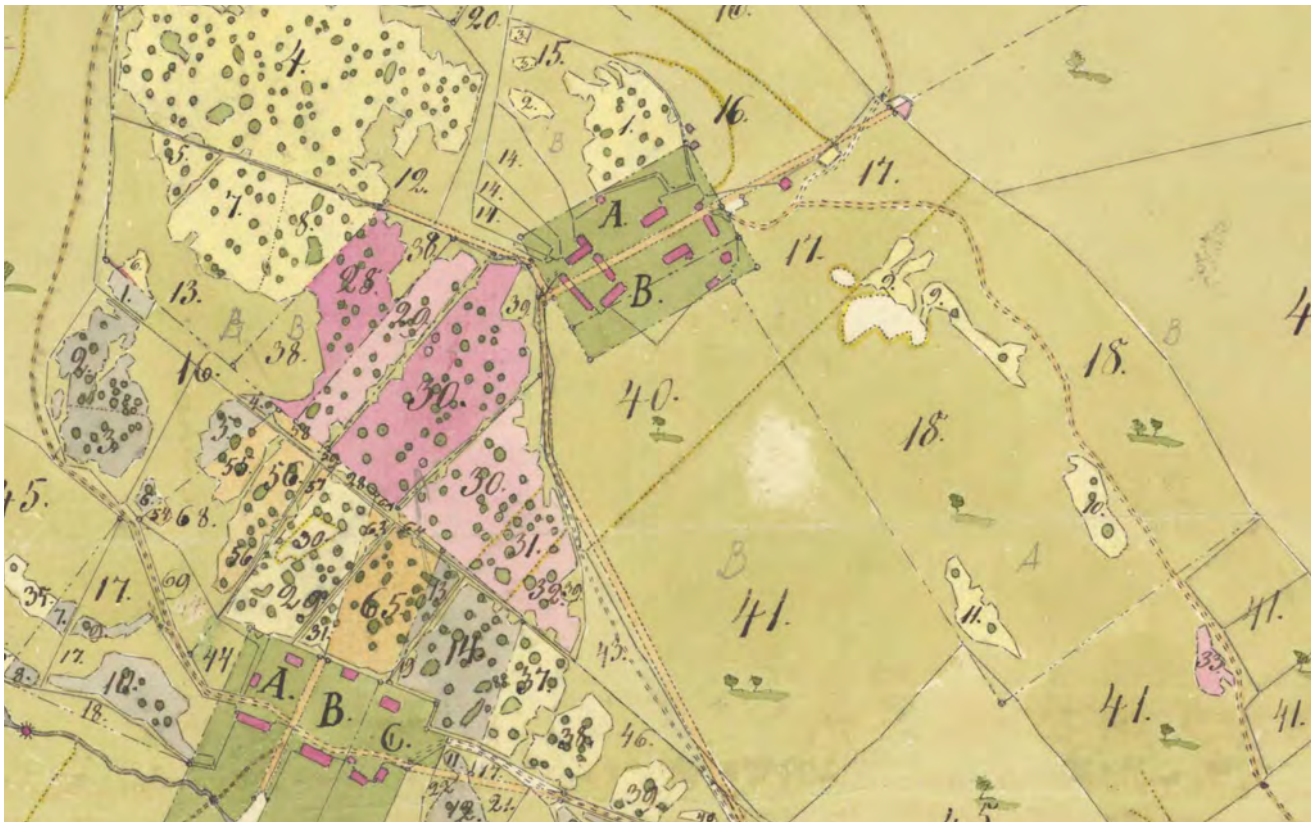
Historiskt har gårdarna i Hultåkra funktionellt brukats som en by med gårdarna i Bäckarp, som ligger några hundra meter sydost. I egentlig mening har dock området aldrig utgjort någon gemensam by. År 1563 fanns ett frälsehemman i Hultåkra, vilket år 1640 sägs omfatta ett mantal. En kartering från 1640-talet vittnar om en äldre åkerindelning som kan vara medeltida eller äldre. Under 1600-talet brukades sannolikt odlingsmarken genom ensäde eller tresäde som var de vanligaste brukningssystemen.

Vid tiden kring 1800 brukades Bäckarp av tre åbor och Hultåkra av fyra åbor. Byarna låg i ägoblandning ända fram till 1812 då stor-

Mangårdsbyggnaderna till byns två gårdar ligger mittemot varandra på var sida av byvägen.

Torpmiljön Grönkullen ligger sydost om bykärnan, intill vägen mellan Mariannelund och Linneryd. Torpet är sannolikt från sent 1700-tal. (Hultåkra 1:6)

Utsnitt från 1812 års storskifteskarta. Hultåkras två gårdstomter ses på kartans övre del. På kartan ses hur åkermarken som ditintills varit i ägoblandning mellan Bäckarp och Hultåkra, nu delas upp mellan byarna. Notera även torpet Grönkullen i kartans nedre högra hörn.

skifte genomfördes. I och med storskiftet skiljdes byarnas marker från varandra och bytomterna reglerades. I Hultåkra fanns då två gårdar med samma läge som dagens bebyggelse. Som en följd av skiftet lades den raka bygatan ut.

De nuvarande mangårdsbyggnaderna i Hultåkra uppfördes under 1700-talet respektive mitten av 1800-talet. Fägårdssdelen för de två gårdarna utgjordes tidigare av en gemensam anläggning där ekonomibyggnaderna låg runt en gårdsplan. Sannolikt revs dessa i samband med att en ny ladugård uppfördes på 1920-talet. Vid denna tid var gårdarna sammanslagna. Odlingsmarkerna öster om byn bröts omkring sekelskiftet 1900.

Torpet Grönkullen som ligger sydost om bybebyggelsen, ses på storskifteskartan, men är sannolikt äldre än så. Omkring sekelskiftet 1900 uppfördes ytterligare torp- och lägenhetsbebyggelse i detta område. Under 1990-talet uppfördes två mindre bostadshus intill byvägen strax söder om bykärnan.

Foto taget från den förbipasserande vägen mellan Mariannelund och Linneryd. Bybebyggelsen ses liggande på en höjd i landskapet.

Kulturbistorisk motivering

Hultåkra är en bymiljö med medeltida anor, omgivet av ett odlingslandskap som ger intryck av äldre tiders brukningsformer med spår av åkerindelning som kan vara medeltida eller äldre. De höga och breda stenmurarna inom området är särskilt anmärkningsvärda.

Byns två gårdar ligger på en reglerad bytomt i krönläge, en lokalisering som har platskontinuitet åtminstone sedan 1640-talet.

Gårdarnas bebyggelse är övervägande från 1700- och 1800-talen, övervägande med huvudkaraktären bevarad. En torpmiljö med anor från 1700-talet i byns utkant berättar om de mindre bemedlade människornas levnadsvillkor.

Viktiga karaktärsdrag för det kulturhistoriska värdet

- Tvågårdsby med mangårdsbyggnader av parstugutyp från 1700- och 1800-talen, timrade bodar och andra uthus.
- Odlingslandskap med höga stenmurar, enstaka röjningsrösen och trögärdesgårdar.
- Allékantad, grusad byväg.
- Torpmiljö med bostadshus troligen från 1700-talet.

Att tänka på

- Området är riksintresse för kulturmiljövården – F 60 Hultåkra. Enligt miljöbalken skall det skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada kulturmiljön (MB 3 kap 6 §).
- I enlighet med kommunens översiktsplan bör området på sikt förses med områdesbestämmelser som genom varsamhets- eller skyddsbestämmelser skyddar den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen i enlighet plan- och bygglagen (PBL 4 kap 41–43 §§). I dessa bör en utökad lovplikt införas för åtgärder som avsevärt påverkar befintliga byggnadernas yttre, för åtgärder avseende ekonomibyggnader och för rivning.

I anslutning till byns mangårdsbyggnader finns ett flertal timrade bodar och andra uthus samt jordkällare. (Hultåkra 1:7)

Åkermarken ligger framförallt väster om bybebyggelsen och kantas av breda stenmurar.

Mangårdsbyggnaden vid den södra gården har en dekorativt utsmyckad veranda. (Hultåkra 1:6)

- Byggnader som är särskilt värdefulla från kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas (PBL 8 kap 13 §). Underhåll ska utföras så att de särskilda värdena bevaras (PBL 8 kap 14 §).
- Alla byggnader omfattas av varsamhetskravet i plan- och bygglagen (PBL 8 kap 17 §). Detta innebär att ändringar av en byggnad alltid ska utföras varsamt, så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och bevarar dess kulturhistoriska värden. Bebyggelsens struktur, skala, färgsättning och materialval ska vara vägledande vid förändringar. Även underhållet av en byggnad ska anpassas till dessa värden och till omgivningens karaktär (PBL 8 kap 14 §).
- Nya ekonomibyggnader för jordbrukets behov bör underordnas landskapsbilden och kulturmiljön.
- Odlingslandskapet bör brukas så att det öppna landskapet bibehålls.
- Grusvägarna inom området bör värnas vad gäller sträckning, bredd och grusbeläggning samt lövträdsallé.

De höga och breda stenmurarna inom byn är särskilt utmärkande. I en av stenmurarna intill den åkermark som bröts kring sekelskiftet 1900, finns en stensoffa för förbipasserande.

Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i urval

- Hultåkra 1:6 (tidigare 1:3). Timrad mangårdsbyggnad i två våningar med parstuguplan uppförd omkring 1850, ombyggt på 1950-talet med källare och tillbyggt på 1990-talet med en vinkel mot söder. Fasader med rödfärgad locklistpanel och vita snickerier. Entréveranda med dekorativa lövsågerier. Timrad parbod med långsidesingång och utskott. Redskapsskjul.

Hultåkra 1:6.

- Hultåkra 1:7 (tidigare 1:2). Timrad mangårdsbyggnad med parstuguplan från tidigt 1700-tal eller möjligen 1600-tal. Ursprungligen i en våning, senare tillbyggd med en våning och på 1910-talet försedd med ett tillbyggt mittparti. Fasader med rödfärgad locklistpanel och vita snickerier. Konsolförsedda fönsteröverstycken. Sadeltak med rött lertegel. Moderna dörrar och utbytta fönster. Timrad enkelbod med långsidesingång och utskott, utsmyckad med lövsågat taksägg. Parbod med långsideingång med lövsågade vindskivor. Vedskjul i regelverk och två jordkällare. Ladugård uppförd 1922.

Hultåkra 1:7.

- Hultåkra 1:6. Torpmiljön Grönkullen med ett timrat, mindre bostadshus av enkelstugutyp i en våning, troligen från 1700-talet. Rödfärgade locklistklädda fasader med vita snickerier. Tillhörande timrat uthus. Tidigare jordkällare integrerad i stenmur.

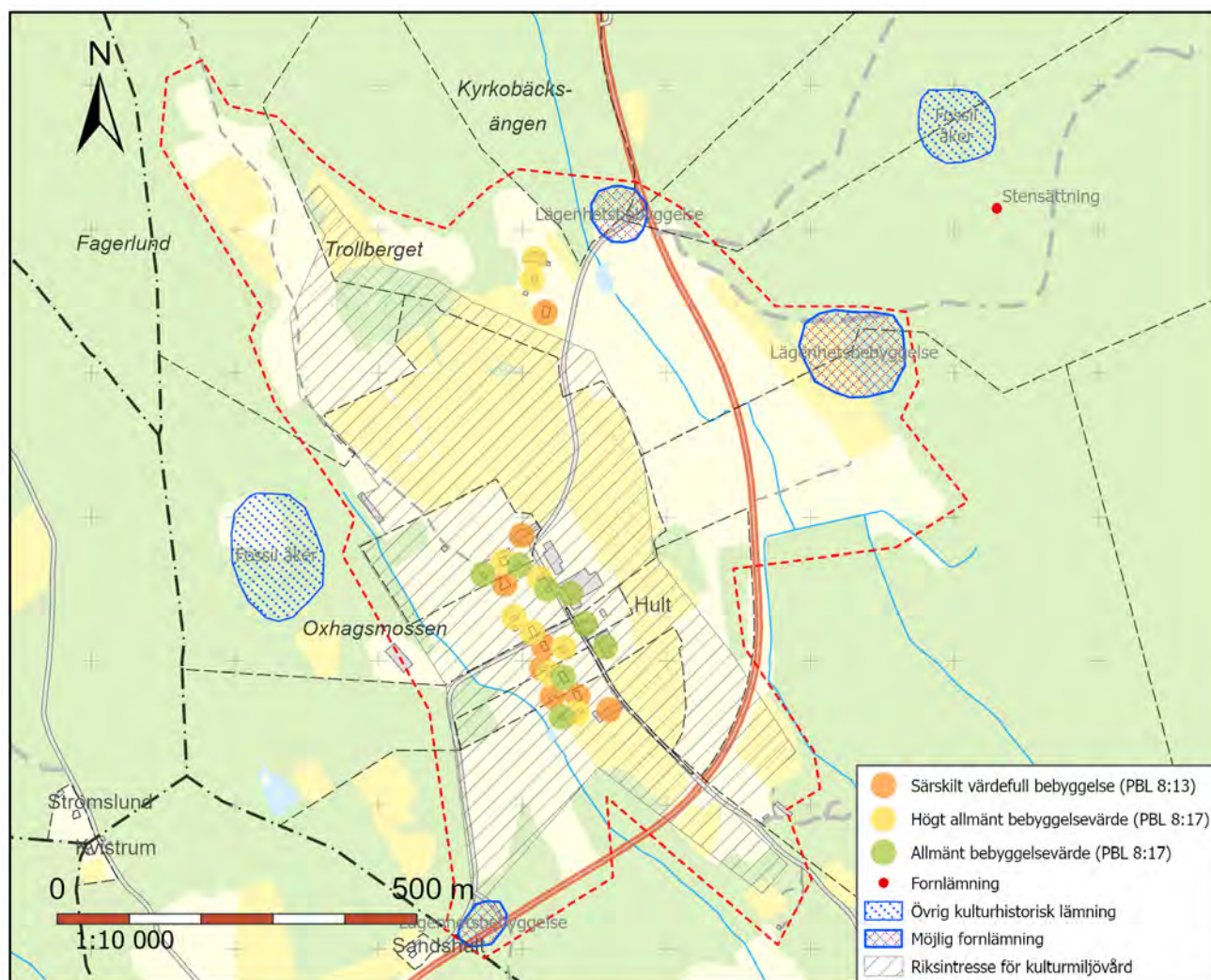

Torpmiljön Grönkullen. Hultåkra 1:6.

- Hultåkra 1:4. Bostadshus av trä i 1½ våning uppfört ca 1910-tal med rödfärgade locklistklädda fasader med vita snickerier. Brutet tak med röda betongpannor. Veranda. Uthus och ladugård i skiftesverk och regelverk.

Hultåkra 1:4.

Karta som redovisar det område som är utpekad som riksintresse för kulturmiljövården. Byggnader med kulturhistoriska värden redovisas med punkter vars färg indikerar klassificeringen.

Mangårdsbyggnaderna ligger på rad väster om byvägen. Länsvägen mellan Mariannelund och Karlstorp passerar numera öster om byn, men gick tidigare rakt igenom byn nära bebyggelsen.

12 Hults by, Hässleby socken (riksintresse F 62)

Kort beskrivning

Hults by ligger på en höjdsträckning och bebyggelsen omges av ett öppet, kuperat landskap. Åkermarken är belägen norr, öster och söder om bebyggelsen. En del av åkermarken är helt stenröjd, medan andra åkrar har riklig förekomst av odlingsrösen. Byn omges av ädla lövträd som ask, lind och lönn samt fruktträd. Genom området rinner två mindre bäckar. Genom byn går en grusad väg. Strax öster om bybebyggelsen löper länsvägens nya sträckning.

Bybebyggelsen utgör en väl sammanhållen radby på en reglerad bytomt med sex gårdar liggande på rad. Mangårdsbyggnaderna är placerade väster om vägen och fägårdssdelen öster om vägen. Bebyggelsen är förhållandevis välbevarad. Byggnadsbeståndet är relativt enhetligt och har till stora delar tillkommit mellan 1790-talet och 1900. I byn finns bl.a. timrade dubbelkammarstugor i två våningar från 1700- och 1800-talen. Här finns också dräng- och bykstugor, parbod med långsidesingång och utskott samt ekonomibyggnader från 1800- och 1900-talen. Byns södra del har en tätare bebyggelse.

Den gamla bykärnan ligger på en höjd omgiven av ett öppet odlingslandskap.

sestruktur och förefaller ha en något äldre bebyggelse än den norra delen. Byns norra del har en något glesare karaktär och präglas av aktiv jordbruksproduktion med sentida ekonomibyggnader.

Några hundra meter norr om själva bykärnan ligger en utskiftad gård med byggnader ditflyttade eller uppförda under tidigt 1900-tal.

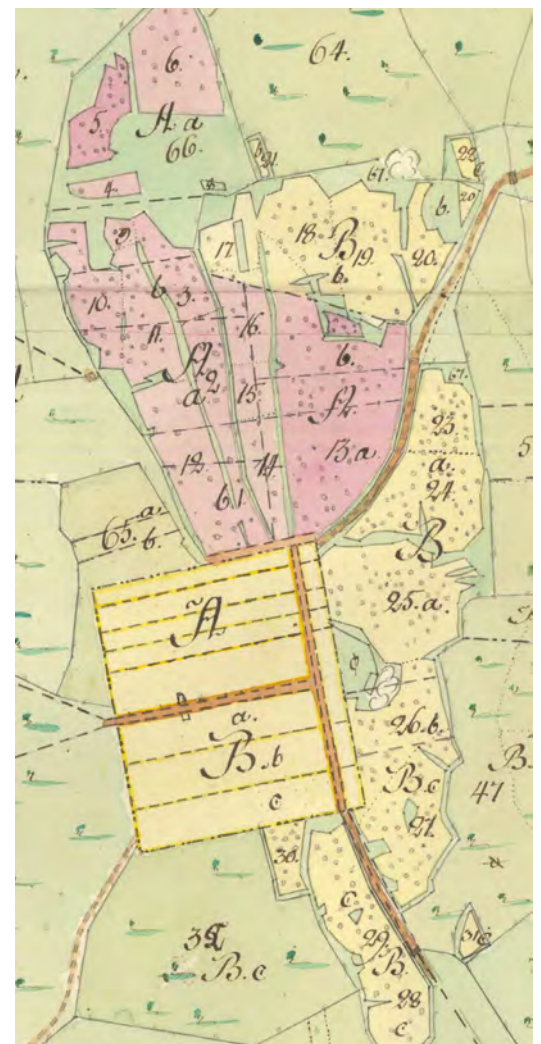
Översiktlig historik

Byn är troligtvis resultatet av en medeltida kolonisation och omnämns första gången i skriftliga källor under 1540-talet. Under 1600-talet låg en gård, om ett skattehemman, på platsen. En kartering från 1640-talet visar att åkermarken låg norr respektive öster om bytomten samt i viss mån mot sydost. Den var indelad i fyra gårdar, vilket tyder på att fyrsäde tillämpades som brukningssystem. På gården fanns även en större humlegård.

År 1793 genomfördes storskifte i byn, som då utgjorde ett kronohemman. Till följd av hemmansklyvningar hade byn förtätats och byns norra del var indelad i fem brukningsenheter och den södra delen i tre. Den reglerade bytomten låg utmed den raka byvägens västra sida. Åkermarken låg ännu i anslutning till bebyggelsen, men hade sedan 1600-talet utökats kraftigt i samtliga väderstreck förutom mot väster. Det fanns tre särhågnade åkergårdar, vilket tyder på att brukningssystemet nu var tresäde. Ägoblandning förekom.

Laga skifte genomfördes 1901, vilket fick till följd att en av gårdarna i byns norra del flyttades ut från bykärnan till en plats omkring 300 meter norrut.

Under 1900-talet har några av byns ekonomibyggnader förnyats och byggts till. I byn bedrivs ännu aktivt jordbruk och enstaka nya ekonomibyggnader har uppförts utanför den täta bykärnan. Länsvägen mellan Karlstorp och Mariannelund gick tidigare genom byn, men sedan omkring 1990-talet går den genom jordbruksmarkerna strax öster om byn.

Utsnitt från den karta som upprättades i samband med storskiftet 1793. I samband med skiftet reglerades byns då åtta gårdstomter. Åkermarkens utbredning är i stort sett densamma än idag.

Åkermarkens utbredning är i stort sett densamma som under sent 1700-tal.

En av byns äldsta mangårdsbyggnader av parstugutyp från tidigt 1800-tal. Flera av husen har genomgått olika moderniserande förändringar. (Hult 1:13)

I sluttningen bakom mangårdsbyggnaderna ligger bodar, jordkällare och bryggstugor.

Kulturbistorisk motivering

Hults by är en bymiljö med radbykaraktär och delvis bevarad 1700- och 1800-talsbebyggelse. Byn har en lång historia den odlingsmark som används idag är i hög grad densamma som bröts senast under 1600-talet. Inom området finns stenmurar och odlingsrösen, vilka är uttryck för äldre tiders kulturpåverkan.

Bybebyggelsens placering på en höjdsträckning är karaktäristisk för trakten. Byn utgör ett pedagogiskt exempel på en radby som vuxit fram från en ursprunglig ensamgård, vilken genom hemmansklyvningar delats upp i flera gårdsenheter. Strukturen i byn är i det närmaste intakt från sent 1700-tal. Bebyggelsens enhetlighet i äldre, relativt välbevarad stil, bidrar till miljöns kulturbistoriska värden.

Viktiga karaktärsdrag för det kulturbistoriska värdet

- Sex gårdar i radbyform med byggnader delvis bevarade från 1700- och 1800-talen.
- Odlingslandskap med stenmurar, odlingsrösen och betesmarker.
- Grusväg som passerar genom byn, nära bebyggelsen.

Att tänka på

- Området omfattas av områdesbestämmelser enligt plan- och bygglagen (PBL 4 kap 41–43§§). Det innebär att det råder utökad lovplikt inom området avseende fasadändring, tillbyggnad, ekonomibyggnader och rivning. Det råder även marklov för skogsplantering.
- Området är riksintresse för kulturmiljövården – F 62 Hults by. Enligt miljöbalken skall det skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada kulturmiljön (MB 3 kap 6 §).
- Bebyggelsestrukturen i radbyn ska värnas. Rivningar inom detta område ska undvikas.
- Alla byggnader omfattas av varsamhetskravet i plan- och bygglagen (PBL 8 kap 17 §). Detta innebär att ändringar av en byggnad alltid ska utföras varsamt, så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och bevarar dess kulturbistoriska värden. Bebyggelsens struktur, skala, färgsättning och materialval ska vara vägledande vid förändringar. Även underhållet av en byggnad ska anpassas till dessa värden och till omgivningens karaktär (PBL 8 kap 14 §).
- Nya ekonomibyggnader för jordbrukets behov bör underordnas landskapsbilden och kulturmiljön.
- Odlingslandskapet har höga bevarandevärden. Åker, ängs- och hagmarker bör hållas hävdade för att undvika igenväxning. Värdefulla småmiljöer i jordbrukslandskapet, som till exempel åkerholmar, odlingsrösen, stenmurar och alléer, omfattas av biotopskydd enligt miljöbalken (MB 7 kap 11§). Det innebär att de inte får tas bort eller skadas.
- Grusvägen inom området bör värnas vad gäller sträckning, bredd och grusbeläggning.

Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i urval

- Hult 1:2. Timrad mangårdsbyggnad i två våningar från tidigt 1800-tal, med planen av en dubbelkammarsstuga. Fasaderna är klädda med rödfärgad locklistpanel med vita snickerier. Veranda och lunettfönster vid gavlarna. Sadeltak täckt av röda betongpannor. Timrad drängstuga med vidhängande garage. Ladugård uppförd omkring 1890 samt flera uthus av trä.
- Hult 1:11. Utskiftad gårdsmiljö. Mangårdsbyggnad uppförd 1905 med rödfärgade locklistklädda fasader med vita snickerier. Spröjsade fönster, lövsågeriveranda. Sadeltak täckt med röda betongpannor. Timrad bod med regelverksdel. Ladugård i skiftesverk uppförd 1906. Mindre fähus i skiftesverk.
- Hult 1:12. Mangårdsbyggnad i villastil med två frontespiser uppförd 1927. Fasader av rödfärgad locklistpanel med vita snickerier. Glasveranda, fönster med korspost. Brutet tak med svarta betongpannor. Timrad bod, ombyggd till garage. Ladugård i skiftesverk uppförd 1901.
- Hult 1:13 (tidigare 1:5, 1:6). Timrad mangårdsbyggnad i två våningar uppförd omkring 1850. Fasader med rödfärgad locklistpanel och vita snickerier. Spröjsade fönster, lövsågeriveranda. Sadeltak med rött lertegel.

● Ytterligare ett bostadshus i 1½ våning av parstugutyp från tidigt 1800-tal. Fasaderna är klädda med gulmålad locklistpanel med vita snickerier. Veranda. Sadeltak täckt av rött lertegel. Moderniserat med utbytta fönster. Timrad parbod med långsidesingång i två våningar. Uthus av trä. Ladugård uppförd 1938 av tegel och trä.
- Hult 1:14 (tidigare 1:4). Timrad mangårdsbyggnad i två våningar uppförd på 1700-talet av dubbelkammartyp. Pilasterindelade fasader med gulmålad locklistpanel och vita snickerier. Veranda med lövsågerier. Sadeltak med röda betongpannor. Placerad som en flygel finns en dräng- och bykstuga i trä från ca 1920-tal. Timrad parbod med långsidesingång och utskott. Timrat f.d. stall med sentida tillbyggnad av betongsten, förfallet.
- Hult 1:15 (tidigare 1:10). Timrad mangårdsbyggnad i 1½ våning av salsbyggnadstyp uppförd 1890. Fasaderna är klädda med rödfärgad locklistpanel med vita snickerier. Frontespis med lunettfönster, öppen veranda. Sadeltak täckt med röda betongpannor. Moderniserat, utbytta fönster. Timrad parbod med långsidesingång och utskott. Ladugård av betongsten och trä, 1900-tal.

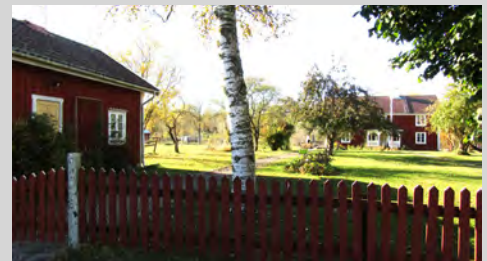
Hult 1:2.

Hult 1:11.

Hult 1:12.

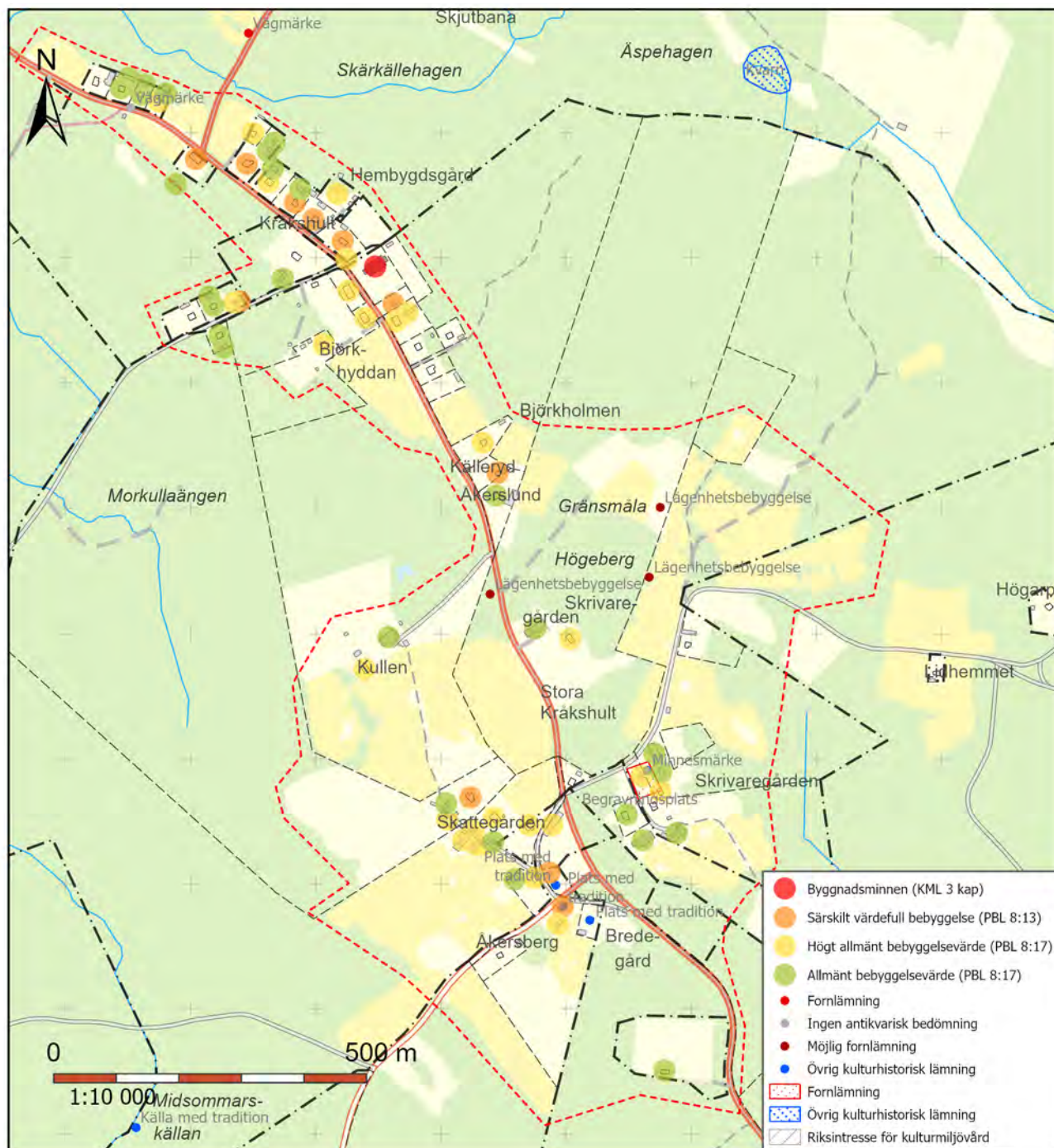
Hult 1:13.

Hult 1:14.

Hult 1:15.

Karta över delområdet. De byggnader som bedömts ha kulturhistoriska värden redovisas med punkter vars färg indikerar klassificeringen.

13 Kråkshults kyrkby och Stora Kråkshult, Kråkshults sn

Kort beskrivning

Kråkshults kyrkby är en samhällsbildning som uppstått kring den kyrka som uppfördes i området kring sekelskiftet 1800. Kyrkbyn är högt belägen med kyrkan lokaliserad till den högsta punkten. Den tidigare kyrkplatsen låg i området norra del inom det område som idag benämns Stora Kråkshult. Genom området går en väg i väst-östlig riktning, vilken genom kyrkbyn är allékantad av lindar. I områdets södra del ansluter vägen från Mariannelund.

Kråkshult kyrka som stod klar 1802 omges av en kyrkogård omgärdad av stenmurar. Kyrkan är en typisk representant för de stora, vitputsade sockenkyrkorna i nyklassicistisk stil som uppfördes på landsbygden vid denna tid. Till kyrkomiljön hör även ett timrat sockenmagasin som flyttades till platsen under tidigt 1800-tal, den f.d. kyrkskolan från 1880-tal (idag privatbostad) och det f.d. fattighuset från tidigt 1900-tal (idag samlingslokal). Området är i övrigt bebyggt med bostadsbebyggelse i form av friliggande småhus övervägande från sent 1800-tal fram till 1900-talets mitt. Här finns även ett en f.d. affärsbyggnad från 1950-talet (idag bostad) och ett f.d. missionshus från 1860-talet (idag privatägt).

Byn Stora Kråkshult, som utgör den gamla kyrkbyn, präglas av ett öppet kultiverat landskap i småkuperad terräng. I landskapet förekommer trädgårdsgårdar, stenmurar och odlingsrösen samt stora lövträd invid vägen. I området finns ett äldre vägskele där flera vägar möts. Bebyggelsen närmast vägskelet har tidigare utgjort ett centrum i bygden med gästgiveri, lanthandel och kafé. Landsvägens dragning har i sen tid rätats ut, varför denna korsning inte längre är lika framträdande. Spritt i området finns gårdsbebyggelse samt enstaka bostadshus. Bebyggelsen är framförallt från 1800-talet,

Kyrkan tillsammans med det f.d. skolhuset och den f.d. fattigstugan utgör kärnan i kyrkbyn. Den f.d. skolbyggnaden har en speciell konstruktion där väggarna är byggda av vedkubbar som staplats på varandra med kalkbruk.

Den tidigare kyrkplatsen i byn Stora Kråkshult markeras av en minnessten.

Bebyggelsen i Stora Kråkshult har vuxit fram kring den tidigare kyrkplatsen och en äldre vägskele. Till följd av vägomdragning är denna korsning inte längre lika tydlig. Till höger ses den f.d. affärs- och bostadshuset (Bredgård 1:7 och 1:8). Byggnaderna på fotot ovan har inrymt kafé (Kråkshult 1:25) och gästgiveri (Bredgård 1:3).

Utsnitt från karta över Stora Kråkshult upprättad i samband med storskiftet 1781. Den ljusa kvadraten mitt i kartan markerar kyrkplatsen och de rosafärgade ytorna byns gårdstomter.

Karta över den nya kyrkplatsen på 1830-talet, sammanfogad av utsnitt från storskifteskartan för Stora Kråkshult 1832 respektive för Tokeryd 1835. I anslutning till kyrkan hade viss bebyggelse redan uppstått. Notera även allén som är inritad på kartan från 1835.

med övervägande bevarad karaktär. Den tidigare kyrkplatsen är inte längre utläsbar i området, men markeras av en minnessten.

Översiktlig historik

Kyrkan var tidigare belägen i områdets södra del, i Stora Kråkshult. Denna kyrkplats hade sannolikt medeltida anor och första gången som sockennamnet nämns i skrift är under tidigt 1300-tal. Den kyrka som låg på platsen vid sekelskiftet 1800 var uppförd av sten och hade en fristående klockstapel. Kyrkplatsen låg invid en korsning där vägarna från närliggande byar sammanstrålade med vägen mellan Eksjö och Kalmar. I anslutning till kyrkplatsen fanns vid mitten av 1600-talet fyra gårdar. Prästgården och Klockaregården (kronohemman) låg alldeles intill kyrkan och två gårdar (ett skattehemman och ett kronohemman) låg en bit väster om kyrkan. Åkermarkerna låg samlad i anslutning till bebyggelsen, med tonvikt till området väster om byn. När byn storskiftades 1781 hade Prästgården fått namnet Skrivaregården och delade då man- och ladugårdstomt med den avhysta Klockaregården alldeles söder om kyrkan. Skattehemmanet i kyrkbyns nordvästra del benämndes Skattegården och kronohemmanet i väster benämndes Bredegården och fungerade då som gästgivargård. Dessa gårdsnamn lever ännu kvar.

Vid mitten av 1700-talet beskrivs kyrkan vara i mycket dåligt skick med sättningsskador orsakade av besvärliga markförhållanden på platsen. Man beslutade därför att bygga en ny kyrka. Den nya kyrkplatsen blev en avbränd svedjefälla på en höjd med berg i dagen drygt en kilometer norrut, intill vägen mellan Eksjö och Kalmar. Den nya kyrkan stod klar 1802 och var en stor kyrkobyggnad med nyklassicistiskt utförande med långhus, rakavslutad kor och västtorn med vitputsade fasader och plåttäckt sadeltak. I samband med detta revs den gamla kyrkan.

Gårdarna i Stora Kråkshult genomgick laga skifte 1832. På kartan ses hur den tidigare kyrkplatsen och begravningsplatsen då ianspråktagits som mangårds- och fälgårdstomt till Skrivaregården, som vid denna tid hade fyra brukare. Skattegården om ett mantal hade tre brukare och Bredegårdens gästgivargård om ett mantal hade fyra brukare. Åkerarealen hade utökats. Som en följd av skiftet blev två av byns gårdar, en från Skrivaregården och en från Skattegården, skyldiga att flytta till nya lägen. Den gamla kyrkbyn Stora Kråkshult fortsatte dock att vara ett centrum i området även sedan kyrkan flyttats. På 1870-talet startades affärsverksamhet i en av Bredegårdens mangårdsbyggnader. I anslutning till vägkorsningen mitt i byn fanns under en period även ett kafé. Gästgiveriverksamheten drevs fram till 1890-talet, medan skjutsstationen var igång fram till 1920-talet. Sedan vägen mellan Bellö och Karlstorp rätades ut under 1990-talet är de tidigare karaktäristiska vägkorsningarna, kring vilka bebyggelsen växt fram, något mer otydliga.

Det område som idag uppfattas som Kråkshult är således den nya kyrkbyn som bildades efter det att kyrkplatsen flyttats och en ny kyrka byggts. Relativt snart efter att kyrkan uppförts planterades en dubbelsidig allé av aspar längs vägen öster och väster om kyrkan. På 1920-talet var dessa alléträd gamla och kom då att ersättas av de lindar som växer där idag. Den första bebyggelsen som uppfördes i området var kopplad till platsens funktion som nytt sockencentrum. Det gamla sockenmagasinet från gamla kyrkan flyttades med till den nya kyrkplatsen, liksom det gamla fattighuset. Under tidigt 1800-tal uppfördes även två rader av kyrkstallar i området närmast kyrkan (dessa revs på 1910-talet). En kombinerad sockenstuga och skolhus stod klart 1846 i området mittemot kyrkan.

De första bostadshusen i området var några backstugor som uppfördes redan under 1700-tal och 1800-talets första hälft, men av dessa är inga bevarade. Sedan kyrkan uppförts uppfördes i dess närhet en bostadsbebyggelse, vilken beboddes av hantverkare, arbetar och tjänstemän. Till bostadshusen som övervägande uppfördes under sent 1800-tal och 1900-talets första hälft hörde även uthus, en del med utrymmen för smådjur som grisar och höns. Området söder om kyrkan växte fram på gårdarna Skattegårdens och Skrivaregårdens marker i Stora Kråkshult, medan bebyggelsen i kyrkbyns norra del uppfördes på avstyckad tomtmark från byn Tokeryd.

Den frikyrkliga verksamheten i området var livaktig och redan 1863 uppförde Kråkshults missionsförsamling missionshuset Fridhem i utkanten av den framväxande kyrkbyn. Vid samma tid uppstartades affärsverksamhet i anslutning till kyrkan, vilken bedrevs fram till tidigt 1970-tal.

Redan på 1870-talet ansågs det gamla skolhuset föråldrat och ett nytt större skolhus med lärarbostad stod klart 1886 och i samband med det revs det gamla skolhuset. Ett nytt fattighus uppfördes 1907, idag Allégården, och i samband med detta revs den tidigare byggnaden. Huset fungerade som fattighus/ålderdomshem fram till

Bostadsbebyggelsen i Kråkshults kyrkby utgörs framförallt av friliggande villor från sent 1800-tal och tidigt 1900-tal.

Flygfoto över kyrkbyn 1936. Mitt i fotot ses kyrkan. I området närmast kyrkan har ett flertal bostadshus uppförts. I det övre högra hörnet ses Stora Kråkshult. Närmast i fotot ses virkesstaplar från det sågverk som låg på platsen. Foto: Jönköpings läns museum, JM.2001-5-233.

Flygfoto från 1936 över miljön närmast kyrkan. På höger sida av vägen ses skolhuset och fattigstugan. Bortanför kyrkan ses sockenmagasinet sammanbyggd med en länga kyrkstallar och därefter affärsbyggnaden, en gårdsmiljö och ett av de bostadshus som uppfördes i början av 1900-talet. Foto: Jönköpings läns museum, JM.2001-5-234.

Det f.d. gästgiveriet i Stora Kråkshult är en av de byggnader i området som inrymt funktioner med koppling till den centrumfunktion och kommunikationsstrategiskt goda läge som Stora Kråkshult historiskt haft.

omkring 1930-talet och har därefter fungerat använts som kommunalsal, slöjdsal och matbepisning för skolan samt samlingssal.

Under 1940-talet grundades ortens sportklubb och en idrottsplats anlades i ett område i Stora Kråkshults södra del. I ett område norr om kyrkan, vilket kommunen inköpt för att bygga ett nytt ålderdomshem, skapades en festplats med scen och tombolabyggnader där sportklubben anordnade årliga fester. Området har senare kompletterats med två ditflyttade timmerbyggnader och har idag delvis karaktär av en hembygdsgård. Under 1940-talet uppfördes även ett badhus/bastu i kyrkbyn. På 1950-talet uppfördes ett nytt affärshus invid kyrkan.

1900-talets senare hälft har präglats av nedläggningar och avflyttning. År 1969 lades skolan ned, 1970 lades affären i Stora Kråkshult ned och 1973 affären i kyrkbyn. Flera av bostadshusen i området används idag som fritidshus.

Två av Skattegårdens gårdar ligger ännu tätt intill varandra på den gamla tomtplatsen. Gårdsmiljöerna har övervägande välbevarade mangårds- och ekonomibyggnader från 1800-talet och tidigt 1900-tal.

Kråkshults kyrka som stod klar 1802 har kvar sin ursprungliga karaktär och utgör en fin representant för tiden nyklassicistiska kyrkor.

Kulturbistorisk värdering

Stora Kråkshult är den gamla kyrkbyn dit kyrkan var förlagd fram till 1803 då den revs. Den tidigare kyrkplatsen är markerad genom en minnessten, men i övrigt finns inget kvar. Bebyggelsens struktur är i huvudsak lik sedan 1800-talets första hälft, men två av gårdarna ligger till följd av laga skifte på 1830-talet spridda i området. Gårdarnas mangårdsbyggnader och ekonomibyggnader är övervägande från 1800-talet och tidigt 1900-tal. De vägkorsningar som finns mitt i byn har historiskt utgjort ett centrum i bygden med gästgiveri, lanthandel och kafé. Bebyggelsen är övervägande välbevarad.

Den nuvarande kyrkbyn har vuxit fram sedan den nuvarande kyrkan uppfördes 1802. Kyrkan är en tydlig representant för de stora nyklassicistiska kyrkor som uppfördes på landsbygden vid denna tid. Kyrkan omges av byggnader typiska för ett sockercen-

trum, såsom sockenmagasin, f.d. kyrkskola och f.d. fattigstuga. Den av lindar allékantade landsvägen genom kyrkbyn manifesterar det tidigare 1800-talets samhällsbildning. Bebyggelsen i kyrkbyn har genomgått förändringar, men speglar fortfarande dåtiden nybyggaranda företrädd av ett samhällsskikt som inte hade sin inkomst från jord- och skogsbruk. Många av bostadshusen har tillhörande uthus, flera med mindre fähusutrymmen. Bostadshusen har tidstypiska namn som Fridhem, Solhaga, Karlslund, Nyhem, Fridhult, Majtuna, Vårbacka, Solbacka, Skogsdal och Solhyddan. Det f.d. missionshuset i kyrkbyns norra del vittnar om trakten tidiga och livaktiga frikyrklighet.

Idrottsplatsen, badhuset och festplatsen med ditflyttade timmerbyggnader, är tidstypiska företeelser som vittnar om det tidiga 1900-talets samhällsutveckling där fritid, vurm för hembygden och hygienfrågor var i fokus.

Viktiga karaktärsdrag för det kulturhistoriska värdet

- Äldre kyrkplats med minnessten.
- Öppet odlingslandskap med stenmurar och odlingsrösen.
- Agrarbebyggelse med mangårdsbyggnader och ekonomibyggnader från 1800-talet och tidigt 1900-tal.
- Kyrkomiljö med Kråkshults kyrka uppförd 1802 med omgivande kyrkogård och ditflyttat timrat sockenmagasin. En f.d. kyrkskola från 1870-talet och ett f.d. fattigstuga från tidigt 1900-tal hör också till miljön.
- Bostadsbebyggelse från sent 1800-tal och tidigt 1900-tal med välbevarad utformning.
- F.d. missionshus från 1860-talet.
- F.d. badhus från 1940-talet.
- Festplats/hembygdsgård anlagd på 1940-talet med scen, tombolastånd och ditflyttade timmerbyggnader.
- Äldre vägsträckningar och vägkorsningar inom området. Sträckan genom kyrkbyn är kantade av en allé av högresta lindar.

Att tänka på

- Området för den gamla kyrkan och begravningsplatsen utgör en skyddad fornlämning. Fornlämningar skyddas av kulturmiljölagen (KML 2 kap). De får inte rubbas, tas bort, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan tillstånd från länsstyrelsen. Länsstyrelsen beslutar om vad som är fornlämning och fornlämningsområde.
- Kyrkan och den tillhörande kyrkogården skyddas av kulturmiljölagen (KML 4 kap). De ska vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller deras karaktär förvanskas. Ändringar kräver tillstånd från länsstyrelsen.
- Alla byggnader omfattas av varsamhetskravet i plan- och bygglagen (PBL 8 kap 17 §). Detta innebär att ändringar av en byggnad

Bostadsbebyggelsen i kyrkbyn är övervägande uppförd under årtionden kring sekelskiftet 1900 och många av husen har sin ursprungliga karaktär väl bevarad.

Festplatsen med scen, tombolastånd och ditflyttade timmerbyggnader anlades på 1940-talet och nyttjas ännu.

Det f.d. missionshuset Fridhem uppfördes 1863 och minner om bygdens tidiga och livaktiga frikyrkotradition.

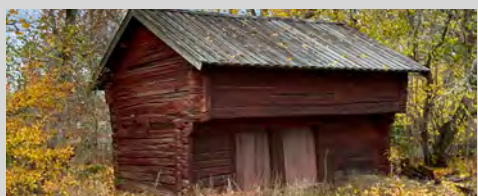
Det f.d. gemensamhets-badhuset uppfördes under tidigt 1940-tal och berättar om tidens fokus på hygienfrågor.

Lindallén utgör en karaktäristisk del av Kråkshults kyrkby och har höga såväl kulturmiljö- som naturvärden. Träden planterades på 1920-talet och ersatte då en asfäll från tidigt 1800-tal.

alltid ska utföras varsamt, så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och bevarar dess kulturhistoriska värden. Även underhållet av en byggnad ska anpassas till dessa värden och till omgivningens karaktär (PBL 8 kap 14 §).

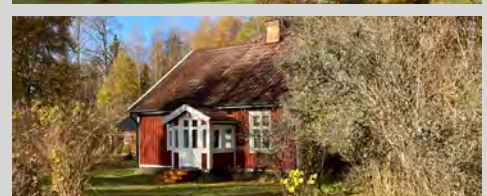
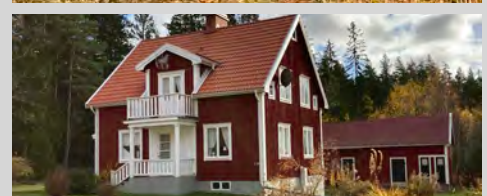
- Kråkshults kyrkby är känsligt för förändringar och bör betraktas som kulturhistoriskt särskilt värdefullt bebyggelseområde enligt Plan- och bygglagen (PBL 8 kap 13 §). Fastighetsägare bör informeras om detta och vad det innebär. Området och deras byggnader får förändras, men inte förvanskas. Bebyggelsens struktur, skala, färgsättning och materialval ska vara vägledande vid förändringar i bebyggelsen.
- Byggnader som är särskilt värdefulla från kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas (PBL 8 kap 13 §). Underhåll ska utföras så att de särskilda värdena bevaras (PBL 8 kap 14 §).
- Vägarna och de äldre vägkorsningarna inom området bör värnas vad gäller sträckning och bredd. Vägsträckningen genom kyrkbyn som är allékantad av lindar är särskilt bevarandevärd och kräver anpassad skötsel.
- Odlingslandskapet bör brukas så att det öppna landskapet bibehålls.

Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i urval

- Bredegård 1:3. Timrat bostadshus, f.d. gästgiveri, i 1½ våning i form av dubbelkammarsstuga uppförd under 1800-talets andra hälft. Fasader av rödfärgad locklistpanel och sadeltak täckt av lertegel. Uthus i skiftesverk och regelverk.
- Bredegård 1:7, 1:8. Timrat bostadshus i en våning från 1800-talets första hälft. Fasader klädda med rödfärgad locklistpanel, glasveranda i två våningar rikligt dekorerad med lövsågerier. Sadeltak med lertegel. Från 1860-talet till 1970-talet inrymdes en lanthandel i byggnaden. Ladugård/magasin i skiftesverk och regelverk.
- Bredegård 1:9. Timrad parbod i två våningar med långsidesingång och utskott. Sadeltak täckt av bräder.
- Heda 1:13, 1:15 (tidigare Kråkshult Skrivaregård 3:5). Timrad mangårdsbyggnad i 1½ våning uppförd 1880, renoverad 1947. Fasader med rödfärgad locklistpanel med vita snickerier, delvis moderniserad. Ladugård från tidig 1900-tal.
- Kråkshult 1:2 (tidigare Kråkshult Skattegård 1:2). Mangårdsbyggnad i 1½ våning av trä uppförd 1906. Fasader klädda med spontpanel i olika ledder med vita snickerier, fönster med korspost, frontespis. Sadeltak med rött lertegel. Bodar, uthus och ekonomibyggnader av trä från slutet av 1800-talet och 1900-talet.

- Kråkshult 1:3 (tidigare Kråkshult Skattegård 1:3). Timrad mangårdsbyggnad i två våningar med parstuguplan från omkring 1860-tal. Fasaden är klädd med rödfärgad locklistpanel, lövsågeriveranda. Sadeltak med lertegel. Till gården hör bod och ladugård i skiftesverk och regelkonstruktion från sent 1800-tal.
- Kråkshult 1:7, Kullen (tidigare Kråkshults Skattegård 1:7). Mangårdsbyggnad av trä i 1½ våning uppförd 1935. Fasader med rödfärgad locklistpanel med vita snickerier. Ladugård.
- Kråkshult 1:11, Åkerslund. Bostadshus i 1½ våning uppfört 1936. Rödfärgade locklistpanelklädda fasader med vita snickerier, frontespis, balkong och veranda. Brutet tak med svarta betongpannor. Sentida ladugård.
- Kråkshult 1:12, Björkholmen. Bostadshus i 1½ våning uppfört 1898, ombyggt 1935. Fasader klädda med rödfärgad locklistpanel med vita snickerier, balkong och veranda, spröjsade fönster. Brutet tak med svarta betongpannor.
- Kråkshult 1:13, Österholm. Affärs- och bostadshus i två våningar med stomme av betongsten uppfört 1953. Gröna putsade fasader, skyltfönster, balkong och veranda. Sadeltak täckt med röda betongpannor. Äldre uthus-/magasinslänga.
- Kråkshult 1:14. Småskaligt timrat bostadshus med enkelstuguplan i en våning, 1800-tal. Fasad med rödfärgad locklistpanel med vita snickerier, lövsågeriveranda, spröjsade fönster. Sadeltak med svarta betongpannor.
- Kråkshult 1:17, Furulid. Bostadshus i 1½ våning uppfört 1944. Rödfärgade locklistklädda fasader med vita snickerier, balkong och veranda. Sadeltak med röda betongpannor. Tillhörande uthuslänga.
- Kråkshult 1:23 (tidigare 1:10), Björkhyddan. Bostadshus och poststation i 1½ våning uppfört 1905. Fasader av rödfärgad locklistpanel med vitmålade snickerier, inglasad veranda, fönster med korspost. Sadeltak täckt med röda betongpannor. Tillhörande uthus, svåra att besiktiga.
- Kråkshult 1:25 (tidigare Bredegård 1:5). Timrat bostadshus med enkelstuguplan i två våningar, vilket tidigare inrymt kafé. Fasader med rödfärgad locklistpanel, veranda. Sadeltak med lertegel. Uthus i skiftesverk och regelverk.

- Kråkshult 3:2. Mangårdsbyggnad i 1½ våning uppförd ca 1900.
- Fasader med rödfärgad locklistpanel med vita snickerier, lövsågeriveranda. Utbytta fönster. Sadeltak med röda betongpannor. Ladugård, jordkällare och uthus.

- Kråkshult 3:6. Timrad mangårdsbyggnad i två våningar med enkelstuguplan uppförd 1833. Oklädda timmerfasader med utskjutande knutar, spröjsade fönster. Förfallet. Sadeltak täckt med plåt. Tillhörande ladugård och uthus från tidigt 1900-tal.

- Kråkshult 7:1. Kråkshult kyrka stod klar 1802. Nyklassicistisk kyrkobyggnad med långhus, rakavslutat kor och västtorn med vitputsade fasader och plåttäckt sadeltak. Omges av en kyrkogård omgärdad av stenmurar.

- Kråkshult 8:1. F.d. fattigstuga och kommunalsal uppfört 1907, idag samlingslokal. Byggnad i 1½ våning av trä med reveterade fasader. Sentida framspringande mittparti. Sadeltak med röda betongpannor.

- Kråkshult 8:1. Sockenmagasin uppfört 1759, flyttat till platsen ca 1800. Timrad bod i två våningar med långsideingång. Sadeltak täckt av enkupigt lertegel.

- Kråkshult 8:2. F.d. skolor uppfört 1886, idag privatbostad. Byggnad i 1½ våning i kubbhuskonstruktion med reveterade fasader. Frontespis och framspringande entréparti. Delvis moderniserat. Sadeltak med svart korrugerad plåt.

- Tokeryd 1:9, Solhaga. Småskaligt bostadshus i 1½ våning uppfört 1937. Rödfärgade locklistklädda fasader med vita snickerier, öppen veranda, spröjsade fönster. Sadeltak täckt av svarta betongpannor. Tillhörande uthus.

- Tokeryd 1:10, Solhyddan. Småskaligt bostadshus i 1½ våning uppfört 1939. Rödfärgade locklistklädda fasader med vita snickerier, öppen veranda. Sadeltak med svart betongpannor. Tillhörande uthus.

- Tokeryd 1:11, Fridhult. Bostadshus i 1½ våning uppfört av timmer 1900, ombyggt 1931. Fasader med rödfärgad locklistpanel med vita snickerier, lövsågeriveranda. Utbytta fönster. Brutet tak med rött lertegel. Tillhörande uthuslänga.

- Tokeryd 1:12, Nyhem. Bostadshus av villatyp i 1½ våning uppfört 1919, renoverat 1934. Fasader av gulmålad locklistpanel med vita snickerier, glasveranda, spröjsade fönster. Brutet tak med takkupa och lövsågerideteljer i röstet, täckt av röda betongpannor. Två tillhörande uthus.
- Tokeryd 1:13, Karlslund. Bostadshus i 1½ våning uppfört 1898, renoverat 1930. Fasad av gulmålad locklistpanel med vita och gröna snickerier, lövsågeriveranda, spröjsade fönster. Sadeltak med takkupor täckt av rött lertegel. Tillhörande uthuslänga.
- Tokeryd 1:14, Björkeryd. Bostadshus i 1½ våning uppfört 1905, om- och tillbyggt 1926. Rödfärgade locklistklädda fasader med vita snickerier, frontespis, balkong och veranda. Brutet tak med svarta betongpannor. Tillhörande uthuslänga.
- Tokeryd 1:15, Lilla Ryd. Bostadshus i 1½ våning uppfört av timmer 1880, renoverat 1930. Fasader av gulmålad fasspontpanel i olika ledder. Fronton med lunettfönster, lövsågeriveranda, fönsteröverstycken med lövsågade konsoler, spröjsade fönster. Sadeltak med röda betongpannor. Uthuslänga, moderniserad.
- Tokeryd 1:17. Bostadshus i 1½ våning uppfört omkring 1920-talet. Rödfärgade locklistpanelklädda fasader med vita snickerier. Sentida tillbyggnad och delvis utbytta fönster. Brutet tak med röda betongpannor. Tillhörande uthus.
- Tokeryd 1:18, Majtuna. Bostadshus i två våningar i funktionalistisk stil uppfört 1944, förändrad balkong och takmaterial. Reveterade fasader, tälttak. Tillhörande uthuslänga.
- Tokeryd 1:18. F.d. gemensamhets-badhus uppfört 1942. Byggnad i trä i 1 våning. Fasader med rödfärgad locklistpanel och vita snickerier. Spröjsade fönster, framspringande entréparti. Sadeltak med tvåkupigt lertegel. Tillhörande vedskjul i regelverk.
- Tokeryd 1:22, Solbacka. Bostadshus i två våningar i funktionalistisk stil uppfört 1946. Reveterade fasader, balkong, tälttak med röda betongpannor. Tillhörande uthuslänga.
- Tokeryd 1:25 (tidigare 1:6), Fridhem. F.d. missionshus uppfört 1863, delvis moderniserat. Fasader med rödfärgad locklistpanel och vita snickerier, stora fönster. Plåttak sadeltak. Entré från 1950-tal. Tillhörande uthus.

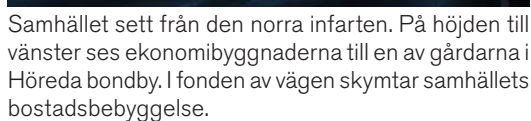

Kort beskrivning

Samhället Höreda ligger samlat kring en vägknut i socknens östra del, där vägen mellan Eksjö och Mellby (Vetlanda) möter vägen från Ryningsholm. I samhällets norra del ansluter även vägen från Bonderyd och Björka. Genom samhället i väst-östlig riktning flyter en å.

Kyrkplatsen ligger i anslutning till den södra trevägskorsningen och omges av ett flackt, uppodlat landskap. Den nuvarande kyrkan har ett medeltida ursprung och har idag formen av en korskyrka med T-plan, orienterad i nord-sydlig riktning med kor i söder och torn med vapenhus i norr. Kyrkan omges av en kyrkogård omgärdad av en stenmur. Till kyrkomiljön hör även ett kyrkstall från 1870-talet och ett sockenmagasin från 1700-talet, vilka står intill vägen i området väster om kyrkan. Öster om kyrkan finns även en f.d. prästgård från 1920-talet och ett f.d. löneboställe med tillhörande arbetarbostad och ladugård, vilka idag är privatägda.

Höreda kyrka med kyrkstallar och sockenmagasin utmed vägen mot Ryningsholm.

I kyrkans närhet återfinns även en hembygdsgård med ditflyttade timmerbyggnader och i området norr om kyrkan ligger en skola med låga längor från 1962.

Samhällets norra del utgörs övervägande av bostadsbebyggelse, huvudsakligen i form av friliggande småhus uppförda mellan 1960-talet till 1980-talet men även två radhus och ett flerbostadshus förekommer. Invid den norra infarten ligger en f.d. verkstadsbyggnad och ett f.d. affärs- och bostadshus. Nordost om samhället ligger två gårdsmiljöer som hör till bondbyn Höreda. I samhällets södra del finns en idrottsplats med tillhörande klubbstuga.

Översiktlig historik

Höreda är en kyrkplats med medeltida anor. Namnet Höreda förekommer första gången i skrift år 1335. Den nuvarande kyrkan har ett medeltida ursprung. Kyrkan har i dag formen av en korskyrka med T-plan, orienterad i nord-sydlig riktning med kor i söder och torn med vapenhus i norr. De äldsta delarna är troligen koret i söder och de båda korsarmarna i öster och väster, men mer om det medeltida ursprunget är inte känt. Kyrkan byggdes till 1763 med en korsarm mot norr och i samband med det ändrades orienteringen och koret placerades i korsmitten i söder. År 1833 stod tornet i norr färdigt. I anslutning till kyrkan fanns tidigt en sockenstuga och ett fattighus.

En knapp kilometer nordost om kyrkplatsen ligger bondbyn Höreda. När byn genomgick storskifte 1798 bestod den av sex gårdsenheter som låg samlade på rad på en reglerad bytomt. När byn genomgick laga skifte 1873 hade byn fem gårdar. Som ett resultat av skiftet fick tre av dessa flytta ut från bytomten till nya platser. I en av mangårdsbyggnaderna som blev kvar på den gamla bytomten inrättades på 1870-talet en poststation, där den blev kvar fram till 1960-talet.

Den tidiga skolundervisningen i socknen hölls i sockenstugan, men år 1870 uppfördes sockens första skolhus i området alldeles norr om kyrkan.

Den södra infarten präglas av kyrkomiljön med kyrka och tillhörande kyrkogård, f.d. prästgård och f.d. löneboställe.

Utmed den norra infarten ligger två f.d. affärs- och bostadshus samt en verkstadsbyggnad.

Flygfoto från 1936 över kyrkan, prästgården och lönebostället. Ekonomibyggnaderna låg då samlade öster om prästgårdens mangårdsbyggnad. Foto: Jönköpings läns museum, JM.2001-5-221.

Poststationen var inrymd i en av mangårdsbyggnaderna i Höreda bondby. Fotot är från 1954. Foto: Postmuseet, POST.056856.

Under 1920- och 1930-talen skedde viss byggnation i det framväxande samhället. En ny prästgård och en arbetarbostad till det intilliggande lönebostället uppfördes under 1920-talet. År 1936 stod ett församlingshem klart i området norr om kyrkan och utmed vägen mot Eksjö etablerades samma år två nya verksamheter. Intill ån uppfördes ett affärs- och bostadshus och norr om detta uppfördes en smidesverkstad i anslutning till ett befintligt bostadshus. Den senare verksamheten kom med tiden att utvecklas till en traktor- och bilverkstad. På 1940-talet uppfördes ytterligare ett affärs- och bostadshus i området. Vid denna tid anlades även en fotbollsplan i området söder om kyrkan.

Ännu vid 1950-talet var Höreda dock ännu en mindre kyrkby med endast ett tiotal bostadshus, varav flera hade koppling till kyrkan. Under tidigt 1960-tal upprättades en byggnadsplan för samhället och med den tog bebyggelseutvecklingen fart. I ett område norr om församlingshemmet växte ett bostadsområde fram med friliggande villor och radhus. År 1962 uppfördes nya skolbyggnader i området väster om det befintliga skolhuset. Det gamla skolhuset stod kvar under några år och det fanns planer på att bygga om det till bostäder, men istället revs det. Vid samma

Flygfoto från 1954. I förgrunden ses kyrkan, prästgården och lönebostället. Mitt emot prästgården ses skolhuset från 1870. I norr ses några bostadshus, varav två inrymde butikslokaler, samt en verkstadsbyggnad. Foto: Jönköpings läns museum, JM.2001-5-1091.

Flygfoto från 1964. De nya skolbyggnaderna har uppförts, men det gamla skolhuset står ännu kvar. I fotots övre del ses hur det nya bostadsområdet i slänten mot bondbyn är under uppförande. Foto: Jönköpings läns museum, JM.2001-5-1800.

tid etablerades även en hembygdsgård intill kyrkan, dit ett antal timmerbyggnader flyttades.

Under sent 1960-tal upprättades en ny byggnadsplan som möjliggjorde för ytterligare bostadsbebyggelse i form av småhus och radhus och under de efterföljande åren uppfördes ytterligare småhus och ett mindre flerbostadshus i samhällets norra del.

Kulturhistorisk värdering

Höreda är en kyrkplats med medeltida anor, kring vilken de funktioner som hör ett sockencentrum till samlats. Kyrkobyggnaden har medeltida delar, men präglas av till- och ombyggnader utförda under 1700- och 1800-talen, och har idag formen av en korskyrka med T-plan. Sockenmagasin, kyrkstall, prästgård, löneboställe, församlingshem och skola ligger ännu samlade i närheten av kyrkan. Trots att delar av bebyggelsen genomgått flera ur kulturhistorisk synpunkt ofördelaktiga förändringar, bidrar de till att bilda en sammanhängande kyrkomiljö.

Samhället har huvudsakligen vuxit fram på kyrkans marker. Ortens bostadsbebyggelse är huvudsakligen uppförd mellan 1930-talet och 1970-talet, där delar har en bevarad karaktär. I det samlade bostadsområdet i samhällets nordöstra del återfinns en tidstypisk bostadsbebyggelse från 1960-talet i form av såväl friliggande småhus, radhus och ett flerbostadshus.

Bondbyn Höreda ligger alldeles utanför samhället och uppvisar sedan 1800-talets skifte en utglesad bykärna. De två gårdar som ännu finns kvar har övervägande välbevarad gårdsbebyggelse med

Höreda församlingshem, den f.d. prästgården och kyrkan ligger samlade samhällets södra del.

De två radhusen från 1960-talet i bostadsområdet i samhällets nordöstra del har en tidstypisk utformning, vilken framstår som välbevarad.

Drönarfoto över kyrkomiljön i samhällets södra del. Bortanför kyrkan ses den f.d. prästgården och lönebostället. I förgrunden anas taket på sockenmagasinet.

Hembygdsgården anlades på 1960-talet i ett område intill kyrkan. Här finns några ditflyttade timmerbyggnader vilka visar på trakten byggnadstradition.

Höreda kyrka med sockenmagasinet och kyrkstallarna i förgrunden.

Gårdsmiljöerna i Höreda bondby med omgivande odlingslandskap har höga kulturhistoriska värden. Foto: Lucia Botero Fridholm, Eksjö kommun.

mangårdsbyggnader, uthus och ekonomibyggnader från 1800-tal och tidigt 1900-tal.

Idrottsplats och hembygdsgård med ditflyttade byggnader, är tidstypiska företeelser från 1900-talets mitt som vittnar om en samhällsutveckling där många människor gavs möjlighet till en rikare fritid och då intresset för hembygden var stort.

Viktiga karaktärsdrag för det kulturhistoriska värdet

- Medeltida kyrkplats med Höreda kyrka med omgivande kyrkogård. Sockenmagasin, kyrkstallar, församlingshem, f.d. prästgård och f.d. löneboställe hör också till miljön.
- Hembygdsgård med ditflyttade timmerbyggnader.
- Bostadsbebyggelse i form av friliggande småhus, radhus och flerbostadshus från 1930–1970-talen med delvis välbevarad karaktär.
- Äldre vägsträckningar och vägkorsningar inom området.
- Öppet odlingslandskap.
- Bondbyn Höredas bykärna med mangårdsbyggnader och ekonomibyggnader från 1800-talet och tidigt 1900-tal.

Att tänka på

- Kyrkan och den tillhörande kyrkogården skyddas av kulturmiljölagen (KML 4 kap). De ska vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller deras karaktär förvanskas. Ändringar kräver tillstånd från länsstyrelsen.
- Samhället är detaljplanerat, men gällande planer är från 1960- och 1970-talen och saknar skydds- och varsamhetsbestämmelser för den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen. Detaljplanerna bör ses över och kompletteras med lämpliga skyddsbestämmelser.
- Byggnader som är särskilt värdefulla från kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas enligt plan- och bygglagen (PBL 8 kap 13 §).
- Alla byggnader omfattas av varsamhetskravet i plan- och bygglagen (PBL 8 kap 17 §). Detta innebär att ändringar av en byggnad alltid ska utföras varsamt, så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och bevarar dess kulturhistoriska värden. Även underhållet av en byggnad ska anpassas till dessa värden och till omgivningens karaktär (PBL 8 kap 14 §).
- Odlingslandskapet bör brukas så att det öppna landskapet bibehålls.

Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i urval

Höreda-Grimmestorp 1:6. F.d. mangårdsbyggnad/poststation, idag privatbostad, uppfört ca 1800. Timrat hus i två våningar med fasader klädda med rödfärgad locklistpanel och vita snickerier. Frontespis. Brutet tak täckt av röda betongpannor. Längsgående lövsågeriveranda vid långsidan från tidigt 1900-tal. Tillhörande uthus och ladugård från 1923 på motsatt sida av vägen.

Höreda 2:2. Timrat bostadshus i 1½ våning uppförd 1915. Fasad klädd med locklistpanel, välvda frontespiser, veranda och balkong, trapphus. Brutet tak med valmade spetsar täckt med tvåkupigt lertegel. Tillhörande ladugård från 1911 på motsatt sida av vägen.

Höreda 3:1. F.d. kyrkstall från 1870-talet, klätt med rödfärgad, lig-gande fasspont, har svarta knutar, portar och foder samt sadeltak med tvåkupigt lertegel.

Höreda 3:1. Sockenmagasin i två våningar är knuttimrat och rödfärgat med sadeltak täckt av enkupiga takpannor. Det ska ha flyttats till platsen 1800 och vara byggt 1758.

Höreda 3:2 (tidigare Höreda prästgård 3:2), Sandängen. F.d. smidesverkstad av trä uppförd 1936, tillbyggt ca 1950-tal. Senare traktor- och bilverkstad. Fasader klädda med eternitplattor. Spröjsade fönster, träportar. Brutet tak täckt av plåt. Tillbyggnad av betongsten med putsade fasader. Tillhörande bostadshus uppfört i början av 1800-talet, ombyggt 1920-tal och 1960-tal. Fasader med gult tegel. Mansardtak täckt med svarta betongpannor. Förändrad karaktär, del av miljö.

Höreda 3:3, Åkerö. F.d. affärs- och bostadshus, idag privatbostad uppfört 1936. Fasader med locklistpanel. Mansardtak med röda betongpannor. Moderniserat.

Höreda 3:7. Flerbostadshus av betongsten med två förskjutna volymer i två våningar, uppfört på 1960-talet. Putsade fasader. Sadeltak täckt med betongpannor. Utbytta fönster, i övrigt med bevarad karaktär.

- Höreda 3:9. Församlingshem uppfört 1936, tillbyggt under 2020-tal. Fasaderna är klädda med rödfärgad locklistpanel med vita snickerier. Spröjsade fönster med fönsterluckor, dekorativt utformade verandor. Sadeltak täckt av röda betongpannor. Bevarad huvudkaraktär.

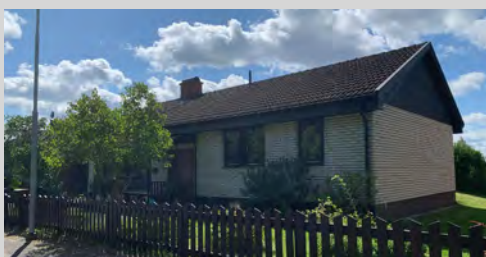
- Höreda 3:10. Bostadshus i en våning med källare, uppfört på 1960-talet. Fasader av gult tegel. Sadeltak täckt med tvåkupigt lertegel. Ursprungliga fönster och dörrar. Välbevarad karaktär.

- Höreda 3:25. Två radhuslängor i en våning med fasader av stående spontpanel och rött tegel, uppförda under 1960-tal. Ursprungliga fönster och dörrar. Sadeltak med förskjutna takfall täckt med vart korrugerad plåt.

- Höreda 3:30. Bostadshus i en våning med källare, uppfört på 1970-talet. Fasader av härnbränt brunt tegel. Sadeltak med valmade gavlar täckt av svarta betongpannor. Ursprungliga fönster och dörrar. Välbevarad karaktär.

- Höreda 3:31. Bostadshus i en våning med källare, uppfört på 1970-talet. Fasader av mexitegel och panelklädda gavelrösten. Sadeltak täckt med svarta betongpannor. Ursprungliga fönster och dörrar. Välbevarad karaktär.

- Höreda 3:37. Bostadshus i en våning med källare, uppfört på 1970-talet. Fasader av mexitegel. Sadeltak täckt med svart betongpannor. Ursprungliga fönster och dörrar. Ändrad färgsättning.

- Höreda 3:39. Bostadshus i en våning med källare, uppfört på 1970-talet. Fasader av mexitegel och panelklädda gavelrösten. Sadeltak täckt med svarta betongpannor. Ursprungliga fönster och dörrar. Utbytt entréräcke. Välbevarad karaktär.

- Höreda 3:41. Bostadshus i en våning med källare, uppfört på 1970-talet. Fasader av hårdbränt brunt tegel. Sadeltak täckt av svarta betongpannor. Ursprungliga fönster och dörrar. Vålbevarad karaktär.

- Höreda 3:42. Bostadshus i en våning med källare, uppfört på 1970-talet. Fasader av mexitegel med panelklädda gavelrösten. Sadeltak med svarta betongpannor. Ursprungliga fönster och dörrar. Sentida uterum. Vålbevarad karaktär.

- Höreda 3:53 (tidigare Höreda prästgård 3:1). F.d. arbetarbostad vid löneboställe. Bostadshus uppfört 1920. Rödfärgade locklistklädda fasader med vita snickerier. Sadeltak täckt med röda betongpannor. Ladugård från 1947.

- Höreda 3:55. Hembygdsgård belägen på den gamla klockarejorden i anslutning till kyrkogården. Hembygdsgården anlades 1960 och består av ett antal ditflyttade timmerbyggnader.

- Höreda 3:59. F.d. prästgården, idag privatbostad. Bostadshus uppfört 1922 i 1½ våning med reveterade fasader. Mansardtak täckt av betongpannor. Moderniserat. Timrad bod i två våningar med källare, 1800-tal. Gavelingång. Sadeltak täckt av lertegel. Förfallet.

- Höreda 3:64 (tidigare Höreda prästgård 3:1) F.d. löneboställe. Timrat bostadshus i 1½ våning uppfört omkring 1850, ombyggt 1920-tal.

- Höreda 4:1. Höreda kyrka har formen av en korskyrka med T-plan orienterad i nord-sydlig riktning med kor i söder och torn med vapenhus i norr. Kyrkan har ett medeltida ursprung. Kyrkan byggdes till 1763 med en korsarm mot norr. Tornet uppfördes 1833. Fasaderna är vitputsade och taket är täckt med plåt.

Karta över delområdet. De byggnader som bedömts ha kulturhistoriska värden redovisas med punkter vars färg indikerar klassificeringen.

15 Värne, Mellby socken

Kort beskrivning

Samhället ligger invid en trevägskorsning där vägen mellan Eksjö och Vetlanda (länsväg 894) möter vägen mot Skede (länsväg 906). Solgenån slingrar sig genom samhället och en balkbro av tuktad sten finns där Höredavägen passerar ån. Drygt 100 m uppströms finns en dammvall från tidigt 1800-tal. Av den kvarn- och sågverksamhet som fanns i området fram till sent 1800-tal finns dock inget kvar. Strax norr om denna plats finns ett område med några gravanläggningar i form av en hög och två stensättningar.

Ortens bebyggelse ligger främst koncentrerad utmed de ovan nämnda vägarna i området. I samhället finns ett drygt 50-tal friliggande bostadshus huvudsakligen uppförda mellan 1910-talet och 1980-talet. Flera av fastigheterna har historiskt inrymt någon hantverksverksamhet eller handel, antingen i bostadshuset eller i ett intilliggande uthus. Utöver bostadsbebyggelse finns en kvarnbyggnad från 1910-talet och några småskaliga industri-/verkstadsbyggnader från mitten av 1900-talet. Här finns även en frikyrkobyggnad från 1870-talet, påtagligt om- och tillbyggd, men ännu i bruk för sin ursprungliga funktion. I samhällets norra del finns en hembygdsgård anlagd på 1950-talet.

I utkanter återfinns agrarbebyggelse med mangårdsbyggnader och ekonomibyggnader från årtiondena kring sekelskiftet 1900.

Solgenån har historiskt utgjort en viktig kraftkälla för den kvarn- och sågverksamhet som funnits i området.

Sydväst om samhället finns ett öppet odlingslandskap med flera utskiftade gårdsmiljöer.

Översiktlig historik

Området ingår i en förhistorisk centralbygd. Fornlämningar vittnar om att det redan under bronsåldern förekom mänsklig aktivitet i trakten.

Orten har utvecklats kring den tidigindustriella verksamhet som funnits intill Solgenån. Den tidigaste användningen för denna plats återges i skriftliga källor då platsen benämns som Wärna qvarnn år 1477. Mjöl kvarn, såg och fiske utgjorde de tidiga verksamheterna. Under tidigt 1500-tal benämns området som Vernesleth, ett namn som ännu lever kvar för bebyggelse strax utanför samhället.

Platsen där samhället senare kom att växa fram ligger utmed en äldre vägsträckning mellan Eksjö och Vetlanda. Broläget över Solgenån är belagt åtminstone sedan 1600-talet. Den nuvarande balkbron byggdes 1928.

Området där samhället vuxit fram har historiskt huvudsakligen hört till byn Söraby. På en avmätningsskarta från 1645 beskrivs

Utsnitt från en karta över kvarnområdet upprättad 1821. I området fanns vid denna tid mjölkvarn, såg och tre ålkistor samt bostadshus och andra byggnader. Den gamla dammvallen anas som ett röse i ån i kartbildens övre högra hörn. Vägen över Solgenån ligger på samma plats som idag.

En gårdsmiljö intill samhällets norra infart, idag avstyckad till två olika fastigheter. Samhället har vuxit fram på avstyckade tomter från de närliggande gårdarna.

Söraby då bestå av tre hemman. Två skattehemman om vardera 1 mantal och så hemmanet Wärneslätt om $\frac{1}{2}$ kronohemman och $\frac{1}{2}$ frälsehemman som låg i anslutning till Solgenån. Frälsehemmanet beskrivs dock sakna bebyggelse. Någon gång därefter skiljdes Söraby och Wärneslätt åt och de karteras därefter åtskilda.

I början av 1800-talet byggdes en ny dammvall i vattendraget, strax väster om den äldre dammvallen. Vid den nya dammen uppfördes nya byggnader för verksamheten. År 1821 karterades kvarnområdet. På kartan ses dammvallen, en mjölkvarn, en sågbyggnad och tre ålkistor samt en mängd andra byggnader, däribland ett bostadshus benämnt Wärnetorpet. Det finns även en markering av den äldre dammvallen strax österut. Kvarnen benämns då som tullkvarn. Kvarnanläggningen revs omkring 1860-talet till följd av att sjösänkingsföretagen förändrat förutsättningarna för de vattenkraftsdrivna verksamheterna. Endast regleringsdammens dammvall lämnades kvar, liksom mjölnarbostaden och ytterligare en backstuga.

Den andliga väckelsen var under sent 1800-tal aktiv i bygden och i Värne bildades en missionsförsamling, vilken 1878 lät uppföra ett missionshus i området. Omkring 1900 uppfördes även kyrkstallar. Genom åren har frikyrkobyggnaden byggts om och till vid ett flertal tillfällen. Verksamheten är ännu livaktig. På 1940-talet fick samhället ytterligare en frikyrka då Filadelfiaförsamlingen uppförde en byggnad utmed Värnevägen, idag privatägd.

Under sent 1800-tal började en mindre samhällsbildning att växa fram invid trevägskorsningen i området. Ett mejeri anlades intill åbron och ett antal bostadshus uppfördes. Till bostadshusen hörde även uthus, en del med utrymmen för smådjur som grisar och höns eller för någon hantverksamhet. Platsen kom så småningom att utvecklas till ett mindre hantverkscentrum för trakten, sedan flera hantverkare låtit bosätta sig i området. Här fanns skomakare,

Flygfoto från 1941. Samhället ses från sydväst. På fotots vänstra del ses den slingrande vägen mot Eksjö. Vägen rätades ut omkring 1960-talet. Foto: Jönköpings läns museum, JM.2001-5-2181.

skräddare, vagnsmakare, sömmerska, smed och båtbyggare, vilka inrymde sin verksamhet i en del av bostadshuset eller i ett intilliggande uthus. År 1897 öppnade även den första handelsboden i Värneslätt, senare öppnades ytterligare en lanthandel i huset Värnesborg vilken drevs fram till 1976. Som mest hade samhället tre affärer och ett kafé.

Sedan kraftstationerna i Klinte och Brunshult tillkommit uppstartades 1918 en ny kvarnverksamhet i samhället. Kvarnbyggnaden uppfördes i samhällets södra del och var i drift fram till 1980-talet.

År 1956 anlades en hembygdsgård i samhällets norra del dit ett flertal timrade byggnader flyttades under de efterföljande åren. Föreningen hade dock bildats redan 1939, då som Stiftelsen Mellby församlingshem och hembygdsgård, med syfte att uppföra såväl ett församlingshem som en hembygdsgård i socknen.

Den tidiga bostadsbebyggelsen växte fram oreglerat på tomter som styckades av utmed vägarna i området. Först på 1960-talet upprättades den första byggnadsplanen för området, vilken i slutet av 1970-talet ersattes av de två ännu gällande byggnadsplanerna. Med dessa utlades bostadstomter utmed Granebergsvägen i samhällets nordöstra del och Solbackavägen i den västra delen. Under de efterföljande åren uppfördes ett antal friliggande småhus.

Under de senaste årtiondena har den handel och service som funnit på orten lagts ned.

Kulturhistorisk värdering

Värne är ett exempel på en ort som utvecklats kring en tidig småindustriell miljö där Solgensåns vatten varit kraftkällan. Idag finns endast en dammvall byggd så tidigt som i början av 1800-talet kvar, men platsen är känd som plats för kvarn och såg alltsedan 1400-talet. Den elektrifierade mjölkvarnen i samhällets södra del med kvarnbyggnad med bevarad 1910-talskaraktär för kvarntrationen vidare till våra dagar.

De slingrande vägsträckningarna genom området har hög ålder och det nuvarande broläget över Solgenån kan beläggas åtminstone sedan 1600-talet. Den nuvarande balkbron från 1928 har kulturhistoriska värden.

Bostadsbebyggelsen i samhället spänner över hela 1900-talet med allt från småskalig lägenhetsbebyggelse till prefabricerade småhus. Flera av de äldre bostadsfastigheterna har även inrymt någon form av hantverks- eller handelsverksamhet. Den äldre bebyggelsen har dock genomgått en del från kulturhistorisk synpunkt olyckliga förändringar, men speglar fortfarande dåtiden nybyggaranda förtärd av ett samhällsskikt som inte hade sin inkomst från jord- och skogsbruk. De tillhörande uthusen, varav vissa är relativt stora, berättar om tidigare verksamheter som inrymts här.

Hembygdsgården är en tidstypisk anläggning som berättar om den hembygdsvurm som präglade 1900-talets mitt. Inom

Kvarnbyggnaden från 1918 ligger i samhällets södra del, några 100 meter söder om den äldre kvarnplatsen intill Solgenån.

Hembygdsgården anlades på 1950-talet i samhällets norra del.

En av de byggnader i samhället som ursprungligen inrymt handelsverksamhet.

Byggnaden har inrymt Värne smedja som är utpekad som en värdefull industrimiljö i Länsstyrelsens industriinventering.

Bostadsbebyggelsen i samhället spänner över stora delar av 1900-talet. Utmed Skedevägen i samhällets södra del återfinns allt från småskalig lägenhetsbebyggelse från tidigt 1900-tal till prefabricerade villor från 1900-talets andra hälft.

Värne Allianskyrka utgör en av de äldsta byggnaderna i samhället. Byggnaden är exteriört förändrad genom flera om- och tillbyggnader, men rymmer ännu frikyrklig verksamhet.

anläggningen finns ett antal äldre timmerbyggnader, vilka visar på traktens byggnadstradition. Frikyrkan i samhällets södra del, som ännu rymmer en livaktig verksamhet, minner om 1800-talets frikyrkliga väckelse i trakten.

Viktiga karaktärsdrag för det kulturbeskyddade området

- Dammvallen från tidigt 1800-tal i Solgenån, vilken minner om den tidigindustriella verksamhet som funnits i området.
- Bostadsbebyggelse från hela 1900-talet, med delvis bevarad utformning.
- Frikyrkobyggnad från 1870-talet. Exteriört förändrad, men ännu med ursprunglig verksamhet.
- Värne smedja från tidigt 1900-tal.
- Hembygdsgård anlagd på 1950-talet med ditflyttade timmerbyggnader.
- Agrarbebyggelse med mangårdsbyggnader och ekonomibyggnader från tidigt 1900-tal.
- Äldre vägsträckningar och vägkorsningar inom området. Balkbron från 1920-talet över Solgenån.

Att tänka på

- Fornlämningar skyddas av kulturmiljölagen (KML 2 kap). De får inte rubbas, tas bort, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan tillstånd från länsstyrelsen. Länsstyrelsen beslutar om vad som är fornlämning och fornlämningsområde.
- Regleringsdammvallen i Solgenån har bedömts som en kulturbeskyddat intressant lämning i länsstyrelsens inventering av kulturmiljöer längs länets vattendrag. Viss restriktivitet bör gälla vid åtgärder nära dammvallen med tanke på att äldre kvarnlagén och lämningar kan beröras.
- Samhället är detaljplanerat, men gällande planer är från 1970-talet och saknar skydds- och varsamhetsbestämmelser för den kulturbeskyddade värdefulla bebyggelsen. Detaljplanerna bör på sikt ses över och kompletteras med lämpliga skyddsbestämmelser.
- Vägarna inom området bör värnas vad gäller sträckning och bredd. Den nuvarande balkbron från 1928 är klassad som värdefull av Trafikverket och bör bevaras.
- Värne smedja är utpekad som industriminne i Länsstyrelsens industriinventering och bör underhållas så att dessa värden består.
- Alla byggnader omfattas av varsamhetskravet i plan- och bygglagen (PBL 8 kap 17 §). Detta innebär att ändringar av en byggnad alltid ska utföras varsamt, så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och bevarar dess kulturbeskyddade värden. Även underhållet av en byggnad ska anpassas till dessa värden och till omgivningens karaktär (PBL 8 kap 14 §).
- Bebyggelsens struktur, skala, färgsättning och materialval ska vara vägledande vid förändringar i bebyggelsen.

Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse

- Hammar 1:15, Sagahill. Uppfört 1936 som affärs- och bostadshus av trä. Fasader med blåmålad träpanel. Spröjsade fönster. Mansardtak täckt med svarta betongpannor. Exteriört förvanskat. Butiksentré igensatt.

- Hammar 1:25. Verkstadsbyggnad i en våning uppförd ca 1950-tal. Fasader med rödfärgad locklistpanel. Spröjsade fönster. Garageportar av trä. Sadeltak med korrugerad plåt.

- Hammar 1:29 (tidigare Hammar 1:13). Elektrisk kvarn uppförd 1918. Byggnad av trä med rödfärgade fasader. Mansardtak täckt av korrugerad plåt. Småspröjsade fönster och svarta portar. Bevarad karaktär.

- Hammar 1:30 och 1:15 (tidigare Hammar 1:13), Albertsberg. F.d. mjölnarbostad uppförd 1917. Timrat småskaligt bostadshus med fasader klädda med rödfärgad locklistpanel. Mansardtak med röda betongpannor. utbytta fönster. Samtida uthuslänga i skiftesverk under mansardtak.

- Värne 1:3. Bostadshus i 1½ våning uppfört 1922. Fasader med gulmålad locklistpanel. Mansardtak med röda betongpannor. Utbytta fönster.

- Värne 3:1 (tidigare Sågbacken 1:1). Bostadshus ca 1910-tal i 1½ våning med fasader klädda med rödfärgad locklistpanel. Delvis utbytta fönster. Mansardtak med röda betongpannor.

- Värne 4:2 (tidigare Söraby Norregård 1:11), Värneborg. F.d. affärs- och bostadshus uppfört 1880. Timrat hus med fasader klädda med rödfärgad locklistpanel. Sadeltak med röda betongpannor. Utvändigt förändrat. Tidigare butiksentré är borttagen. Tillhörande magasin under mansardtak, miljöskapande.

- Värne 4:4 (tidigare Söraby 1:15). Hembygdsgård med ditflyttade timmerbyggnader.

- Värne 4:6 (tidigare Söraby Norregård 1:17). Affärs- och bostadshus uppfört 1950 som tidigare inrymt konditori och bageri, senare affär till 2001. Hus i två våningar med putsade fasader, dekorativ putsstruktur bevarad. Sadeltak med betongpannor. Utbytta fönster. Sentida tillbyggnad, förändrad.

- Värne 4:7 och Söraby 1:12 (tidigare Söraby 1:18), Nygård. Timrad mangårdsbyggnad i 1½ våning uppförd 1912. Fasader klädda med rödfärgad locklistpanel. Moderniserad med utbytta fönster och sadeltak med betongpannor. Ladugård av trä.

- Värne 4:8 (tidigare Söraby Norregård 1:19), Nyhem. Bostadshus uppfört 1915. Timrat hus med gulmålade locklistklädda fasader. Spröjsade fönster. Mansardtak med röda betongpannor. Moderniserad entré. Flera tillhörande uthus av trä och jordkällare.

- Värne 5:2 (tidigare Söraby Södergård 2:12), Bankeberg. Bostadshus av trä uppfört 1947. Fasader av rödfärgad locklistpanel. Spröjsade fönster. Mansardtak täckt med röda betongpannor. Garagebyggnad under mansardtak.

- Värne 5:3. Uthusbyggnad av trä med fasader klädda med rödfärgad locklistpanel. Småspröjsade fönster och dörrar av trä. Sadeltak täckt av trekupiga takpannor.

- Värne 6:3 (tidigare Värneslätt 1:8), Värneryd. Småskaligt bostadshus ca 1900. Fasader med rödfärgad locklistpanel. Sadeltak med röda betongpannor. Förändrad exteriör och sentida tillbyggnad.

- Värne 6:4 (tidigare Värneslätt 1:9), Värnarp. Större bostadshus i 1½ våning uppfört 1928. Fasader klädda med rödfärgad locklistpanel. Delvis utbytta fönster. Mansardtak med betongpannor. Inrymde under en period bageri, kafé. Högresta träd.

- Värne 7:1 (tidigare Hammar 1:4). Värne missionshus uppfört 1878, idag Allianskyrka. Fasader klädda med rödfärgad locklistpanel. Utbytta fönster och dörrar. Sadeltak täckt med röda betongpannor. Förändrad exteriör, flera om- och tillbyggnader.

- Värne 7:5 (tidigare Hammar 1:16), Skogshammar. Bostadshus i en våning uppfört 1951. Reveterade fasader. Sadeltak täckt av lertegel. Ursprungskaraktär bevarad.

- Värne 7:7 (tidigare Hammar 1:3), Granliden. Bostadshus av trä i 1½ våning uppfört 1926. Fasader med rödfärgad locklistpanel. utbytta fönster. Sadeltak med tvåkupigt lertegel. Tillhörande uthus av trä.

- Värne 7:8 (tidigare Hammar 1:5), Aspelund. F.d. smedja av trä i 1½ våning. Fasader med rödfärgad panel. Delvis utbytta fönster. Sadeltak med korrugerad plåt. Andra uthusbyggnader av trä. Bostadshus uppfört 1907, utvändigt förändrat.

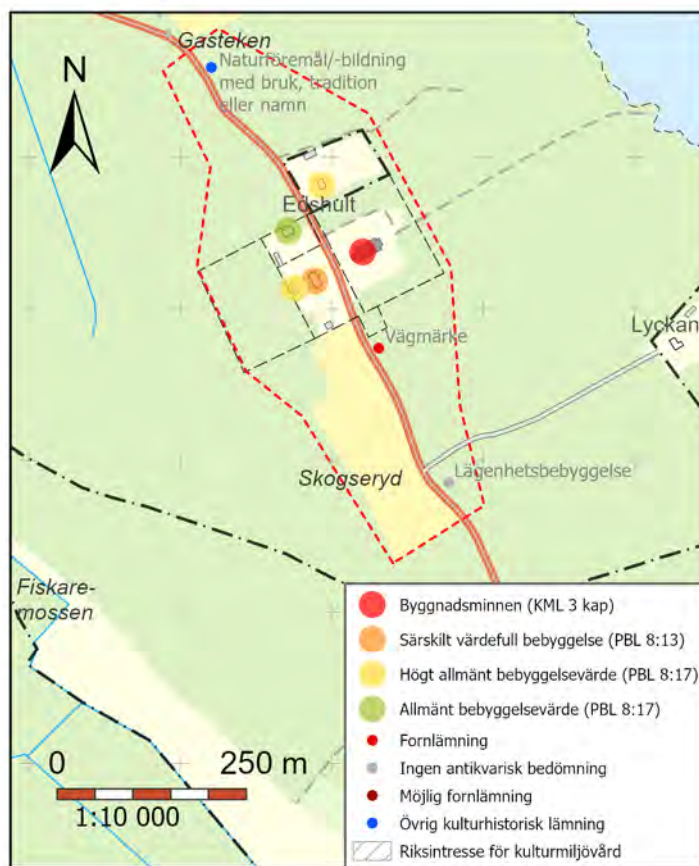
- Värne 7:14 (tidigare Hammar 1:6), Karlslund. Småskaligt bostadshus i trä i 1½ våning, ca 1900. Fasader klädda med spontpanel. Spröjsade fönster och glasveranda. Sadeltak täckt med röda betongpannor. Sentida tillbyggnad.

- Värneslätt 1:76 (tidigare Värneslätt 1:2). Mangårdsbyggnad i två våningar uppförd 1905. Fasader klädda med spontpanel. sadeltak med röda betongpannor. Lövsågeriverandor. Utbytta fönster. Tillhörande ladugård från 1934.

Karta över delområdet. De byggnader som bedömts ha kulturhistoriska värden redovisas med punkter vars färg indikerar klassificeringen.

16 Edshults sockencentrum, Edshults socken

Kort beskrivning

Platsen för Edshults sockencentrum är belägen på en landtunga mellan sjöarna Solgen och Mycklaflon. Kyrkplatsen ligger intill länsväg 911 mellan Hult och Stallarp och omges närmast av en åker mot söder samt i övrigt av skog av blandskogstyp. Intill vägen, strax söder om kyrkan, finns en milsten av kalksten med en datering till 1779.

Edshults kyrka är en nyklassicistisk kyrka uppförd 1838. Förutom kyrkan består kyrkomiljön även av en f.d. skola från 1920-talet (idag församlingshem) och ett f.d. ålderdomshem från 1910-talet (idag privatbostad), varav det förstnämnda har en välbevarad karaktär. Intill församlingshemmet finns en minnessten rest 2024 över de sockenbor som emigrerade under det sena 1800-talet. Norr om kyrkan finns resterna av en jordkällare som markerar platsen för den tidigare fattigstugan.

Strax norr om kyrkan ligger även ett bostadshus från sekelskiftet 1900 med bevarad karaktär. Intill vägen i området norra del står en storvuxen ek som är sägenomspunnen.

Länsvägen mellan Hult och Stallarp passerar genom området. Milstenar från 1779 anger att vägsträckningen har en hög ålder.

Översiktlig historik

Den aktuella kyrkplatsen tillkom under 1830-talet då Edshults nya kyrka uppfördes i området. Socknens första kyrka hade medeltida anor och låg i anslutning till Edshults säteri omkring två kilometer nordväst om den nuvarande platsen. Denna kyrka fungerade möjligen ursprungligen som gårdskyrka. Vid en biskopsvisitation 1794 var den gamla kyrkan i så dåligt skick att det förordades för en ny kyrka gemensam med Hults församling. Det fanns dock ett motstånd mot en sammanslagning och frågan om nybyggnation sköts på framtiden. År 1834 upprättades dock ett ritningsförslag av arkitekt Axel Nyström vid Överintendentsämbetet. Efter viss revidering godtogs förslaget av församlingen och 1838 stod den nya kyrkan klar. I samband med detta revs den gamla kyrkan.

Den nya kyrkan uppfördes på en helt ny plats intill en äldre vägsträckning. På platsen för den nya kyrkan hade församlingen några år tidigare låtit uppföra en kombinerad sockenstuga och skolhus, där de kyrkliga inventarierna förvarades under byggtiden. Byggnaden totalförstördes dock i en brand innan den nya kyrkan stod klar och en ny sockenstuga fick återuppbyggas. Intill kyrkan uppfördes även en fattigstuga, ett sockenmagasin, kyrkstallar och några uthus. I området väster om sockenstugan uppfördes även en klockarbostad med tillhörande ladugård, kallat Fridhem. Huset revs på 1940-talet, medan ladugården stod kvar till 1970-talet.

Vid sekelskiftet 1900 uppfördes bostadshuset Edet strax norr om kyrkan, vilken under en tid inrymde telefonstation. År 1912 uppfördes ett nytt ålderdomshem på en tomt sydväst om kyrkan. Några år senare revs den gamla fattigstugan från 1840-talet. År 1923 ersattes sockenstugan från 1830-talet av ett nytt skolhus.

Det f.d. skolhuset från 1923 utgör en viktig komponent i kyrkomiljön.

Den sägenomspunna eken som kallas "Gasteken" står längs vägen norr om kyrkomiljön.

Flygfoto från 1936 över Edshults sockencentrum med kyrka, kyrkskola och ålderdomshem.

Denna byggnad inrymde även kommunalsal och bostäder för lärare och vaktmästare. På baksidan uppfördes en uthuslänga med avträden, tvättstuga och vedbod. Skolverksamheten lades ned 1958 och byggnaden kom sedermera att användas som församlingshem.

”Gasteken” är en stor ek som står alldeles intill vägen norr om kyrkomiljön. Trädet är sägenomspunnet. Enligt en gammal tradition band Gustav Vasa en gång sin häst vid denna ek, vilket skulle vara en anledning till att den ej fällts till skillnad från traktens andra gamla ekar. Det finns också berättelser om att en man hängt sig i trädet och att det sedan dess finns gästar i eken.

Kulturbistorisk värdering

Området utgör Edshults sockencentrum, vilket etablerades under 1830-talet då socknens nya kyrka uppfördes på platsen. Kyrkan är en tydlig representant för de stora nyklassicistiska kyrkor som uppfördes på landsbygden vid denna tid. Kyrkan omges av byggnader typiska för ett sockencentrum, såsom f.d. kyrkskola och f.d. fattigstuga. Den f.d. skolbyggnaden framstår som tämligen välbevarad. Även om det f.d. ålderdomshemmet genomgått en del ur kulturbistorisk synpunkt olyckliga förändringar, är byggnaden av stor betydelse för kyrkomiljön.

Den förbipasserande landsvägens sträckning har hög ålder, vilket en milsten från 1779 vittnar om. Milstenen är en s.k. Hamiltonsten, uppkallad efter landshövding Fredrik Ulrik Hamilton af Hageby, som sattes upp i länet i samband med en ny vägmätning som utgick från huvudstaden.

Alldeles norr om kyrkan finns resterna av en jordkällare, vilken minner om det tidigare fattighuset.

Viktiga karaktärsdrag för det kulturbistoriska värdet

- Kyrkomiljö med Edshults kyrka från 1830-tal med omgivande kyrkogård. En f.d. kyrkskola och ett f.d. ålderdomshem från tidigt 1900-tal hör också till miljön.
- Öppet odlingslandskap.
- Äldre vägsträckning med milsten från 1779.

Att tänka på

- Kyrkan och den tillhörande kyrkogården skyddas av kulturmiljölagen (KML 4 kap). De ska vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller deras karaktär förvanskas. Ändringar kräver tillstånd från länsstyrelsen.
- Milstenen är skyddad som fornlämningar enligt kulturmiljölagen (KML 2 kap). De får inte rubbas, tas bort, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan tillstånd från länsstyrelsen. Länsstyrelsen beslutar om vad som är fornlämning och fornlämningsområde.
- Alla byggnader omfattas av varsamhetskravet i plan- och bygglagen (PBL 8 kap 17 §). Detta innebär att ändringar av en byggnad alltid ska utföras varsamt, så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och bevarar dess kulturhistoriska värden. Även underhållet av en byggnad ska anpassas till dessa värden och till omgivningens karaktär (PBL 8 kap 14 §).
- Odlingslandskapet bör brukas så att det öppna landskapet bibehålls.

Edshults kyrka stod klar 1938 och är ett exempel på de nyklassicistiska kyrkobyggnader som uppfördes på landsbygden vid denna tid.

Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i urval

- Edet 1:1. Timrat bostadshus i 1½ våning uppfört ca 1900 med fasader klädda med rödfärgad locklistpanel och vita snickerier. Frontespis och öppen veranda. Sadeltak täckt med tvåkupigt lertegel. Två tillhörande uthus av trä.
- Edshult 2:1. Edshults kyrka stod klar 1838. Nyklassicistisk kyrkobyggnad med långhus, rakavslutad kor och västtorn med vitputsade fasader och plåttäckt sadeltak. Omges av en kyrkogård omgärdad av stenmurar.
- Edshult 3:1. F.d. skolhus med kommunalsal och lärarbostad, idag församlingshem, uppfört 1923. Huset är i 1½ våning med stomme av trä. Fasaderna är klädda med rödfärgad locklistpanel och vita snickerier. Frontespis, öppen veranda, spröjsade fönster med korspost och runda fönster i gavelröstena. Pardörrar. Det brutna taket är täckt med röda betongpannor. Tillhörande uthuslänga.
- Edshult 3:2. F.d. ålderdomshem, idag privatbostad, uppfört 1912. Byggnad i trä i 1½ våning. Fasader av gråmålad locklistpanel. Sadeltak täckt med röda betongpannor. Förändrad exteriör.

Kyrkomiljön med Bellö kyrka med omgivande kyrkogård och de två f.d. skolhusen.

fördes som socknens första skolhus 1882. Norr om kyrkan ligger en f.d. sockenstuga från 1914, vilken även användes som småskola, lärarbostad och kommunhus. Numera fungerar den dock som privatbostad. Mittemot denna ligger ett bostadshus från 1940-talet, vilket uppfördes som lärarbostäder. Söder om kyrkan ligger Klockaregården som uppfördes 1878, idag privatbostad. Sydost om kyrkan ligger den f.d. prästgården från 1938, idag privatbostad.

Samhällets övriga bebyggelse ligger norr om kyrkplatsen. Inom området finns ett 40-tal bostadshus, där majoriteten är uppförda mellan 1930- och 1970-talen. Här finns även två f.d. affärshus, vilka idag är privatbostäder. Samhällets norra del präglas av industriverksamhet, etablerad under 1900-talets senare hälft. Vid Bellens strand ligger en kommunal badplats.

Översiktlig historik

Kyrkplatsen i Bellö har medeltida anor. Sockennamnet Bellö förekommer första gången i skrift 1337. Samhället har vuxit fram kring kyrkplatsen, huvudsakligen på gården Bellös och utjorden Bråddemålas marker. Den bäck som mynnar ut i Bellen strax norr om kyrkan utgjorde gräns mellan fastigheterna. Bellö kronohemman hade sin gårdstomt intill kyrkan, på motsatt sida av vägen där församlingshemmet ligger idag. En avmätningsskarta från 1645 visar gårdens åkermarker huvudsakligen låg i området väster om kyrkan. Området norr om bäcken beskrivs på en karta från 1805 som utjord kallad Bellö Mo eller Broddemåla. Att den benämns som utjord tyder på att fastigheten vid tiden saknade bebyggelse, men att den tidigare varit bebyggd. Broddemåla gårdstomt låg enligt uppgift i fornlämningsregistret norr om bäcken, intill vägkorsningen.

Vägarna mellan Skede och Hjältevad samt mellan Hult och Kråkshult/Karlstorp skapar inom området tre trevägskorsningar. Vägsträckningarna är av hög ålder vilket de milstenar från 1770-respektive 1830-talen som finns utmed vägarna utanför området berättar om. Vid varje trevägskorsning inom området finns även

Bebyggelsen i samhället spänner från det sena 1800-talet fram till 1970-talet. Närmast i bild ses det f.d. missionshuset i samhället.

I samhället finns tre trevägskorsningar och vid vardera korsning finns en milstolpe av gjutjärn.

Utsnitt från 1807 års karta över det område som idag utgör samhället Bellö. Kartan upprättades i samband med att utjorden Bellö Moo/Broddemåla storskiftades. Lotten A ägs av jordägarna i Långskögle by, lotten B av jordägarna i Bellesnäs samt lotten AB tycks vara samägd av dessa. Vid den södra vägkorsningen finns några byggnader, varav en torde vara fattigstugan. I området finns även några åkerlyckor, vilka tillhör kyrkoväktaren. Söder om bäcken ses Bellö kyrka och hemmanet Bellö som ett schematiskt ritat hus.

Flygfoto från 1936. I förgrunden ses klockaregården med tillhörande ladugård. Mittemot kyrkan ligger folkskolebyggnaden från 1880-talet och bakom kyrkans torn skymtar småskolebyggnaden från 1910-talet. I trevägskorsningen ses fattigstugan. Längs vägarna ligger affärs- och bostadshus. Foto: Jönköpings läns museum, JM.2001-5-231.

vägmärken av gjutjärn vilka ger information om avståndet till gästgiverierna i trakten.

Den nuvarande kyrkan är uppförd 1828 och har haft minst en föregångare. Vid mitten av 1700-talet var den gamla kyrkan i dåligt skick och man beslutade om att uppföra en ny. Den nya kyrkan uppfördes i sten i den vid tiden rådande nyklassicistiska stilen, på samma plats som den tidigare kyrkan. I anslutning till kyrkan fanns vid denna tid även ett sockenmagasin, en likbod, en sockenstuga och vid vägkorsningen norr om kyrkan ett fattighus. År 1878 uppfördes en klockarbostad intill kyrkan.

Den första skolundervisningen i socknen hölls i sockenstugan, men 1882 uppfördes ett separat skolhus med lärarbostad på övervåningen mitt emot kyrkan. Sockenstugan revs 1913 och ersattes året därpå av en ny sockenstuga, vilken även inrymde småskola och lärarbostad. På 1940-talet uppfördes ett bostadshus med tre bostäder för lärare och kontor på platsen där den tidigare sockenstugan stått. Vid samma tid revs fattighuset.

Några hundra meter norr om kyrkplatsen låg marknadsplatsen Bellemo, där det enligt uppgift ända sedan 1700-talet årligen i början av oktober hölls en kreaturs- och varumarknad. Marknadsplatsen med marknadsbodav av trä låg ursprungligen norr om den södra trevägskorsningen. Sedan sent 1950-tal är marknadsplatsen flyttad till hembygdsgården och sedan 1970-talet hålls den numera sommartid.

Väckelserörelsen i bygden var stark under det sena 1800-talet och 1886 uppfördes ett missionshus i anslutning till marknadsplatsen.

Vid 1800-talets mitt etablerades viss hantverks- och handelsverksamhet. En smedja med tillhörande bostad uppfördes i området

norr om kyrkan. Det kom med tiden bli en livaktig rörelse. Den smedja som finns på platsen idag är uppförd omkring 1900 med ett tillhörande stall från 1918 för de hästar som skulle skos. Med 1860-talet näringsfrihetsreform kom handelsmän att etablera sig på den framväxande orten. Ortens första lanthandel kom att startas under sent 1960-tal och under 1920-talet startade ännu en. De två affärerna var i drift fram till sent 1980-tal respektive tidigt 2000-tal.

År 1923 bildades Bellö fornminnesförening och samma år lät man anlägga en hembygdsgård i området intill marknadsområdet dit ett antal timrade byggnader från trakten kom att flyttas. Vid samma tid bildades Bellöortens mejeriförening och 1929 uppfördes ett mejeri. Under 1930-talet uppfördes ett antal bostadshus i det framväxande samhället. Ett av dessa var en ny komministerbostad som nu nyuppfördes strax söder om kyrkan. Den hade tidigare legat i byn Holmen mellan Bellö och Hjältevad.

I början av 1950-talet etablerades ett sågverk i samhällets norra del. Sågverket kom under de efterföljande åren att utvecklas till ett större sammanhängande sågverksområde med flera byggnader, därav kontor. Utmed vägarna i samhället uppfördes under 1950- till 1960-talen ett antal villor, vilka huvudsakligen uppfördes av ägare och anställda vid sågverket.

Den tidiga bebyggelsen i området var oreglerad, men 1966 upprättades en första byggnadsplan för det framväxande samhället. I denna utlades villatomter i området norr om marknadsplatsen, varav några kom att bebyggas under de efterföljande åren. Samhället fick även kommunal vatten- och avloppsanläggning.

Bellö mejeri lade ned 1967 och anläggningen övertogs av tre män som här lät starta upp en färgfabrik. Med färgfabriken Acromas, idag Sherwin Williams, etablering fick samhället en tydlig bebyggelseutveckling. Under de efterföljande årtiondena växte industriområdet och år 1970 upprättades en byggnadsplan som möjliggjorde ett villaområde med ett 30-tal tomter på en höjd strax öster om fabriken. I området uppfördes ett 15-tal friliggande villor under de efterföljande åren.

Kulturbeskrivning

Samhället har utvecklats kring en kyrkplats med medeltida anor och en historisk marknadsplats. Vägsträckningarna inom området har hög ålder och de tre vägskorsningarna i samhället är försedda med vägmärken av gjutjärn, tillverkade vid Bruzaholms bruk, vilka förstärker vägmiljöns historiska karaktär.

Bellö kyrka från 1828 är en tydlig representant för de nyklassicistiska kyrkor som uppfördes på landsbygden vid denna tid. Kyrkogården med de två timrade bodarna ger en ålderdomlig kyrkomiljö. Kyrkan omges av byggnader typiska för ett sockercentrum, såsom två f.d. skolbyggnader, f.d. lärarbostad, f.d. klockarbostad och f.d. prästgård. Delar av bebyggelsen har genomgått vissa ur kulturhis-

Flygfoto över samhällets södra del år 1954. Fattigstugan som låg i korsningen är riven. Norr om folkskolan är en lärarbostad uppförd. Marknadsplatsen ses som en öppen grönyta på fotots övre del. Foto: Jönköpings läns museum, JM.2001-5-1100.

Färgfabriken etablerades i det nedlagda mejeriets lokaler under sent 1960-tal och utgör idag en av kommunens största arbetsplatser.

Ett av de vägmärken av gjutjärn som finns vid de tre trevägskorsningarna i samhället.

Bellö kyrka med tillhörande kyrkogård där det finns två ålderdomliga timrade bodar.

Sågverket i Bellö med tillhörande f.d. kontor. Sågverket var en av de industrier som kom att få betydelse för samhällets utveckling vid mitten av 1900-talet.

Två av de äldsta bostadshusen i samhället, båda med välbevarad äldre karaktär.

torisk synpunkt olyckliga förändringar, men utgör likväl en viktig beståndsdel i kyrkomiljön. Klockargården och den minnessten som finns intill, minner om Smålandssångens skapare syskonen Linnéa och Ivar Andren.

På den historiska marknadsplatsen Bellö Mo, om än med något ändrad placering, hålls än idag en årlig marknad. I området ligger även hembygdsgården med flera ditflyttade timmerbyggnader. Hembygdsgården anlades redan under 1920-talet, vilket gör den till en av de äldsta i länet.

Det f.d. missionshuset från 1886, idag bygdegård, berättar om den väckelserörelse som fanns i bygden under det sena 1800-talet.

En smedja och två f.d. affärs- och bostadshus minner om den tidiga hantverks- och handelsverksamhet som etablerades i området vid 1800-talets mitt. Även om affärshusen är tämligen förvanskade, har de genom sin historiska funktion och de tillhörande magasinsbyggnaderna ändå ett visst kulturhistoriskt värde. Till den första bebyggelsen hör även några i huvudsak bevarade bostadshus från 1900-talets första hälft som ligger utmed de äldre vägsträckningarna i området.

Samhällets tydliga bebyggelseutveckling under 1900-talets senare hälft hör samman med de två industrietableringar som tillkom vid denna tid, sågverket och färgfabriken. Industrierna har stor betydelse för förstärkelsen för Bellös historia. En stor del av bostadsbebyggelsen i form av friliggande småhus är uppförda mellan 1950- och 1970-talen som ett resultat av dessa.

Viktiga karaktärsdrag för det kulturhistoriska värdet

- Kyrkomiljö med Bellö kyrka med omgivande kyrkogård, sockenmagasin och likbod. Två f.d. skolhus, en f.d. klockarbostad, en f.d. lärarbostad och en f.d. prästgård hör också till miljön.
- Marknadsplats med långa anor.
- Hembygdsgård anlagd redan på 1920-talet med ditflyttade timmerbyggnader från trakten.
- Flera äldre vägsträckningar med tre vägskorsningar, vilka är

försedda med vägmärken av gjutjärn, tillverkade vid Bruzaholms bruk, på postament av sten.

- Bostadsbebyggelse från sent 1800-tal och 1900-tal med övervägande bevarad karaktär.
- Smedja med tillhörande stall från tidigt 1900-tal.
- F.d. missionshus från 1880-talet, idag bygdegård.
- Minnessten över Smålandssångens skapare syskonen Linnéa och Ivar Andrén.

Att tänka på

- Kyrkan och den tillhörande kyrkogården skyddas av kulturmiljölagen (KML 4 kap). De ska vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller deras karaktär förvanskas. Ändringar kräver tillstånd från länsstyrelsen.
- Samhället är detaljplanerat, men gällande planer är från 1960- och 1970-talen och saknar skydds- och varsamhetsbestämmelser för den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen. Detaljplanerna bör på sikt ses över och förses med skydds- och varsamhetsbestämmelser.
- De tre vägmärkena av gjutjärn på postament av sten är skyddade som fornlämningar enligt kulturmiljölagen (KML 2 kap). De får inte rubbas, tas bort, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan tillstånd från länsstyrelsen. Länsstyrelsen beslutar om vad som är fornlämning och fornlämningsområde.
- Byggnader som är särskilt värdefulla från kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas (PBL 8 kap 13 §). Fastighetsägare bör informeras om detta och vad det innebär. Byggnaderna får förändras, men inte förvanskas.
- Alla byggnader omfattas av varsamhetskravet i plan- och bygglagen (PBL 8 kap 17 §). Detta innebär att ändringar av en byggnad alltid ska utföras varsamt, så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och bevarar dess kulturhistoriska värden. Även underhållet av en byggnad ska anpassas till dessa värden och till omgivningens karaktär (PBL 8 kap 14 §).

Intill den f.d. klockargården står en minnessten över syskonen Andrén, som med inspiration hämtad från morföräldrahemmet, skrev Smålands landskapssång 1912.

Utmed Marknadsvägen ligger tre likadana tegelvillor från sent 1950-tal. Husens tidstypiska karaktär är välbevarad.

Hembygdsgården anlades på 1920-talet och är en av länets äldsta.

På höjden öster om färgfabriken ligger ett område med tidstypiska villor från 1970-talet, varav flera uppfördes av anställda vid fabriken. Från området ges utblickar över fabriksområdet och sjön Bellen.

Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i urval

- Bellö 1:1. F.d. skolhus för folkskolan, idag församlingshem. Timrad byggnad i 1½ våning uppförd 1882. Fasaden är klädd med ljusmålad locklistpanel med vita snickerier. Veranda, takkupa, konsolförsedda fönsteröverstycken. Sadeltak med betongpannor. Ett tillhörande uthus av trä.

- Bellö 1:3. F.d. prästgård, idag privatbostad. Bostadshus av trä i 1½ våning uppförd 1938. Fasader klädda med gulmålad locklistpanel och vita snickerier. Sadeltak täckt av röda betongpannor. Förefaller ha bevarad karaktär.

- Bellö 1:4. F.d. skolhus för småskolan och sockenstuga/kommunsal, idag privatbostad. Exteriört förvanskat, men del av kyrkomiljön. Fasader av mexitegel och liggande brun träpanel. Sadeltak täckt med svarta betongpannor. Tillhörande uthus av trä med avträden.

- Bellö 1:5. F.d. flerbostadshus för lärare uppförd 1940, idag privatbostad. Fasader klädda med gråmålad locklistpanel och vita snickerier. Spröjsade fönster. Sadeltak täckt av betongpannor. Delvis förändrat. Senitda glasveranda.

- Bellö 1:6. F.d. klockarbostad, idag privatbostad. Timrat bostadshus i två våningar med enkelstuguplan uppförd 1878. Fasaderna är klädda med rödfärgad locklistpanel med vita snickerier. Sadeltak täckt med lertegel. Bod i skiftesverk.

- Bellö 3:1. Bellö kyrka uppförd 1821 i nyklassicistisk stil med långhus och kor samt västtorn. Vitputsade fasader och tak täckt av svartmålad plåt. Omges av av kyrkogård omgärdad av stenmur. På kyrkogården finns två timrade bodar.

- Broddemåla 1:4, Slättna. Timrat bostadshus i 1½ våning uppförd 1904. Fasaden är klädd med rödfärgad locklistpanel med vita snickerier, glasveranda och frontespis. Sadeltak täckt med lertegel. Tillhörande uthus. I sen tid ditflyttat härbre.

- Broddemåla 1:6. F.d. missionshus, idag bygdegård. Byggnad av trä uppförd 1886. Tilläggsisolerade fasader klädda med rödfärgad locklistpanel och vita snickerier. Sentida, men tidsenligt utformade fönster. Sadeltak med tvåkupigt lertegel. Sentida tillbyggnad.

- Broddemåla 1:8. Timrad, småskaligt bostadshus från omkring 1900. Fasader klädda med rödfärgad locklistpanel med vita snickerier. Öppen veranda med pardörrar. Utbytta fönster. Sadeltak täckt med röda betongpannor. Tillhörande uthuslänga av trä.

- Broddemåla 1:13, Fridhem. Bostadshus av trä i 1½ våning, uppfört 1882, men kraftigt ombyggt 1932. Fasader av rödfärgad locklistpanel med vita snickerier. Spröjsade fönster, lövsågeriveranda. Mansardtak täckt av röda betongpannor. Tillhörande uthus av trä.

- Broddemåla 1:14, Solhem. Bostadshus av trä i 1½ våning uppfört 1934. Fasader av rödmålad locklistpanel med vita snickerier. Öppen veranda. Sadeltak med röda betongpannor. Förändrad exteriör med utbytta fönster. Tillhörande uthus av trä.

- Broddemåla 1:15, fd affärs- och bostadsfastighet, idag privatbostad. Större magasinsbyggnad av trä i 1½ våning med gavel vänd mot vägen, miljöskapande. Rödfärgade träfasader, ursprungliga fönster och dörrar samt lastbrygga. Sadeltak täckt av korrugerad plåt. Tillhörande f.d. affärs- och bostadshus är av trä i två våningar, uppfört 1860, men exteriört mycket förändrat.

- Broddemåla 1:18, f.d. affärs- och bostadsfastighet, idag privatbostad. Äldre affärsbyggnad av trä med kvadratisk planform under tälttak täckt av falsad plåt. Äldre fönster och fyllningsdörr. Byggnaden var tidigare sammanbyggd med bostadshuset. Tillhörande f.d. affärs- och bostadshus är av trä i 1½ våning, uppfört 1925. Huset är exteriört förändrat och har en sentida tillbyggnad av tegel. Tillhörande magasinsbyggnad av trä, miljöskapande.

- Broddemåla 1:21 (tidigare Broddemåla 1:19), Lilla Bellö. F.d. poststation, idag privatbostad. Huset har en timrad stomme och är uppfört omkring 1850, ombyggt 1902 och på 1940-talet. Fasaderna är klädda med rödfärgad locklistpanel med vita snickerier. Spröjsade fönster. Sadeltak med röda betongpannor. Uthus av trä.

- Broddemåla 1:24. Villa i en våning med källare från 1959. Ett av tre likadana hus på rad. Fasader av gult tegel. Ursprungliga fönster, men sentida entré. Sadeltak täckt med röda betongpannor.

- Broddemåla 1:25. Villa i en våning med källare från 1959. Ett av tre likadana hus på rad. Fasader av gult tegel. Ursprungliga fönster, dörr och entrétrappa med smidesräcke. Sadeltak täckt med röda betongpannor.

- Broddemåla 1:26. Villa i en våning med källare från 1959. Ett av tre likadana hus på rad. Fasader av gult tegel. Ursprungliga fönster, dörr och entrétrappa med smidesräcke. Sadeltak täckt med röda betongpannor.

- Broddemåla 1:28. Villa i 1½ våning med källare från 1960-talet. Fasader av gult tegel och träpanel i gavelröstena. Ursprungliga fönster, dörr och entrétrappa med smidesräcke. Sadeltak täckt med röda betongpannor.

- Broddemåla 1:29. Villa i en våning med källare från 1960-talet. Fasader av rödfärgad locklistpanel med vita snickerier. Ursprungliga fönster, dörr och entrétrappa med smidesräcke. Sadeltak täckt med röda betongpannor.

- Broddemåla 1:30. Villa i en våning med källare från 1960-talet. Fasader av gult tegel. Ursprungliga fönster, dörr och entrétrappa med smidesräcke. Sadeltak täckt med röda betongpannor.

- Broddemåla 1:33, Smedstorp. Timrat bostadshus i 1½ våning uppfört omkring 1850, ombyggt 1907 och 1926. Fasaderna är klädda med gulmålad locklistpanel med vita snickerier. Frontespis, framspringande mittparti, spröjsade fönster och pardörr. Sadeltak täckt med tvåkupigt lertegel.

- Broddemåla 1:33. Smedja av trä uppförd 1901, vilken ännu är i bruk. Fasader med rödfärgad locklistpanel med vita snickerier. Spröjsade fönster. Sadeltak täckt med tvåkupigt lertegel. F.d. stall av trä från 1918, numera sammanbyggt med smedjan.

- Broddemåla 1:34. F.d. kontor till sågverket uppfört på 1960-talet, idag privatbostad. Fasader av gult tegel. Sadeltak med betongpannor.

- Broddemåla 1:36. F.d. kontor till sågverket uppfört på 1970-talet. Fasader med gulmålad lockpanel med vita snickerier. Ursprungliga fönster och dörrar. Sadeltak med valmade gavlar täckt med röda betongpannor.

- Broddemåla 1:45. Hembygdsgård och marknadsplats. Flera ditflyttade timmerbyggnader.

- Broddemåla 2:1 (tidigare Broddemåla 1:12), Sjöäng. Bostadshus av trä uppfört 1934. Fasader med rödfärgad locklistpanel med vita snickerier. Öppen veranda, spröjsade fönster. Mansardtak täckt med röda betongpannor. Tillhörande uthus av trä.
- Gynnesnöt 1:3, Sjödal. Timrat bostadshus uppfört omkring 1800-talet. Fasaderna är opanelade och obehandlade, blåmålade snickerier. Småspröjsade fönster, glasveranda. Sadeltak med tvåkupigt lertegel.
- Gynnesnöt 3:5. Villa i en våning med suterrängvåning uppförd på 1970-talet. Fasader klädda med rött tegel. Ursprungliga fönster och entrédörr. Valmat sadeltak täckt med betongpannor. Vidbyggt garage.
- Gynnesnöt 3:6. Villa i en våning med suterrängvåning uppförd på 1970-talet. Fasader klädda med mexitegel. Ursprungliga fönster och entrédörr. Plant tak med bred sarg av liggande brunlaserad träpanel, täckt med papp. Vidbyggt garage.
- Gynnesnöt 3:7. Villa i en våning med suterrängvåning uppförd på 1970-talet. Fasader klädda med mexitegel. Ursprunglig entrédörr, men utbytta fönster. Plant tak med bred sarg av liggande grönmålad träpanel, täckt med papp. Vidbyggt garage med utbytt port.
- Gynnesnöt 3:9. Villa i en våning med suterrängvåning uppförd på 1970-talet. Fasader klädda med mexitegel och gavelrösten med brunlaserad träpanel. Ursprungliga fönster och entrédörr. Sadeltak täckt med betongpannor.
- Gynnesnöt 3:11. Villa i en våning med suterrängvåning uppförd på 1970-talet. Fasader klädda med rött tegel. Ursprungliga fönster, entrédörr och garageport, de senare förlagda till suterrängvåningnen. Längsgående balkong. Sadeltak täckt med betongpannor.
- Gynnesnöt 3:12. Villa i en våning med suterrängvåning uppförd på 1970-talet. Fasader klädda med mexitegel. Ursprungliga fönster och entrédörr. Valmat sadeltak täckt med betongpannor. Vidbyggt garage, moderniserat.

Ordlista

Boställe – Tjänstemän kunde ha bostadshus med tillhörande ekonomibyggnader och jordbruksmarker som tjänsteförmån. I det militära indelningsverket uppfördes boställena efter särskilda typritningar som gav uttryck för rangskillnader mellan officerare, underofficerare, etc.

Bykärna/bytomt – En bys tätt liggande gårdsbebyggelse med tillhörande ekonomibyggnader.

Centralbygd – landskapsparti präglad av allt sedan förhistorisk tid successivt utvecklat jordbruk, som till följd av ekonomiska och kommunikationsmässiga fördelar under lång tid dominerat intilliggande trakter. Blir tydligt genom gemensamma centralfunktioner såsom tingsplatser, kyrkor, handelsplatser, mm, som förlagts till den till ytan begränsade centralbygden. En centralbygd återfinns i slättlandskap eller i dalbygd.

Dubbelkammarestuga – Planform i bostadshus bestående av ett större bostadsrum vid ena gaveln och två mindre bostadsrum vid den andra, samt mitt i huset förstuga och kammare/kök. Hustypen förekom framförallt i Småland och Västergötland.

Enkelstuga – Planform i bostadshus bestående av ett större bostadsrum, en förstuga och en kammare/kök. Hustypen var dominerande på mindre gårdar och torp under 1700- och 1800-talen.

Ensäde – Brukningssätt där åkern år efter år brukades utan träda.

Frälsehemman – Ett hemman/gård som fram till 1723 endast kunde ägas av adeln, därefter även av präster eller borgare. Hemmanet hade frihet avseende skatter. Marken brukades ofta av en åbobonde som betalade grundskatt/ränta till ägaren.

Fyrsäde – Brukningssätt där åkermarken är indelad i fyra åkergården, där varje år tre gårderna är besådda och ett ligger i träda.

Gravröse – Hög med stenar som anlagts som gravanläggning där den döde eller dennes brända ben placerades under senröset. En vanlig begravningsform under bronsåldern och äldre järnåldern.

Götisk gård – Gårdsform där mangården med bostadshus och bodar är avskild från fägården med ekonomibyggnaderna. Mangården och fägården skiljs åt genom ett staket, mur eller byväg.

Hagmark – Betesmark, som inte lämpade sig för odling eller ängsslätter.

Hemman – Äldre beteckning för jordbruksfastighet/gård.

Hemmansklyvning – Delning av ett hemman/jordbruksfastighet i två eller fler delar genom arvskifte, försäljning eller donation.

Inäga, inägomark – Åker, äng, trädgårdsland och kålgård som genom hägnad, vanligen stenmur eller trädgårdsgård, var skild från skog och betesmarker (utmarken).

Karolinsk stil – Arkitekturstil hos högreståndsgårdar under sent 1600-tal och tidigt 1700-tal som kännetecknas av strama fasader där de utskjutande knutarna blir likt pilastrar och vanligen säteritak.

Kronohemman – Hemman/gård ägt av Kronan och brukat av åbo/kronobonde.

Laga skifte – Skiftesreform som introducerades 1828 och som innebar en mer drastisk omfördelning av jordbruksmarken än vad storskiftet gjort. Syftet var att samla varje gårds marker i högst tre större sammanhängande skiften. Ibland medförde det att vissa gårdar blev skyldiga att flytta ut sin bebyggelse till ett nytt läge.

Löneboställe – Ett kyrkohemman som var utarrenderat till en åbo mot att en del av avkastningen gick till prästerskapet som lönebidrag. Löneboställena tillkom i samband med en lönereform för präster 1886 och avskaffades 1922.

Lövsågerier – Figrusågade trädekorationer, även kallat snickarglädje.

Mantal – Äldre skatteenhet, som även betecknar jordegendomens storlek.

Odlingslandskap – Samlingsbegrepp för landskap präglad av jordbruk. Innefattar allt från gårdsbebyggelsen till åker, ängs- och betesmark.

Odlingsrösen, röjningsrösen – Hög med stenar som har uppkommit då man har röjt mark, i regel för odling.

Parstuga – Planform i bostadshus bestående av två större bostadsrum, ett vid var gavel, och förstuga samt kammare/kök. Husstypen var vanlig vid större gårdar under 1600- till 1800-talen.

Radby – En byform som var vanlig fram till 1800-talets skiftesreformer, där byns gårdar ligger tätt intill varandra på rad utmed byvägen.

Salsbyggnad/sexdelad plan – Planform i bostadshus som utmärker sig genom att rummen anordnas i två filer med vardera tre rum där salen är placerad i husets mitt. Hustypen förekom från 1600-talet i ståndsmässiga miljöer, men blev kring 1850-talet vanlig vid större bondgårdar.

Skattehemman – Självägande bondehemman, vars ägare betalade skatt till Kronan.

Skiftesverk – Träbyggnadskonstruktion med ett bärande ramverk av stående stolpar som är ställda på en syllram och upptill sammanhålls av hammarband. Facken mellan stolparna är fyllda med liggande plankor, kallade bål.

Sockencentrum – Bebyggelsemiljö som successivt vuxit fram kring en sockenkyrka och prästgård. Kan bestå av sockenstuga, sockenmagasin, klockargård, fattigstuga, skolhus och kyrkstallar.

Stormannaborg – Befästa borgar som uppfördes av välbärgade stormän på strategiska platser under medeltiden. Borgarna uppfördes såväl för att markera makt som att trygga tillvaron.

Storskifte – Den första moderna skiftesreformen, vars förordning kom 1758. Syftet var att begränsa antalet tegar som varje bonde brukade för att öka produktiviteten.

Säteri, sätesgård – Jordegendom som ägts av adeln och som var helt befriade från skatt till Kronan. För sätesfrihet krävdes att gården var ståndsmässigt bebyggt och att jorden var i god hävd samt rustningstjänst, dvs att hålla med soldat, stridshäst och utrustning. Inom säteriets ägor kunde det finnas mindre gårdar som brukades av åbobönder. Säterierna bildades i huvudsak under 1600-talet då adelns privilegier tilltog. I Jönköpings län bildades omkring 330 säterier under detta århundrade.

Tegskifte – Ett system att indela mark. Varje gård i en by tilldelades var sin del i byns gården. Gårdarnas andel i byn kunde vara olika stor och detta avspeglades även i tegskiftena. Vartefter befolkningen ökade och gårdarna delades upp mellan syskon, blev tegskiftet med tiden mycket opraktiskt.

Tresäde – Brukningssätt där åkermarken är indelad i tre åkergårdar, där varje år två gårdar är brukade och ett ligger i träda.

Träda – Plöjd, vilande och ej brukad åker.

Tvillingstuga – Planform i bostadshus för två familjer som består av två sammanbyggda och spegelvända enkelstugor, där varje del har ett större bostadsrum, en förstuga och en kammare/kök.

Tvåsäde – Brukningssätt där åkermarken är indelad i två åkergårdar, där ett gårde brukades och ett låg i träda.

Utmark – Betesmark, främst skog och obrukbar mark, som genom hägnad var avskild från inägorna (åker och äng).

Åbo – En person som hade åborätt, vilket innebar rätten att leva på och bruka en jordegendom som ägdes av någon annan, såsom Kronan eller adelsperson. Åborätt gällde för en begränsad tid eller livet ut.

Åker – Mark som plöjs och används för odling av gröda.

Äng – Slättermark, gräsbevuxen mark där gräset slogs till hö.

Ödekyrkogård – Övergiven kyrkogård, ofta anlagd under medeltiden.

Administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr:..... 2024-283
Beställare:..... Eksjö kommun, Samhällsbyggnadssektorn
Kontaktpersoner:..... Lucia Botero Fridholm, stadsarkitekt och Malin Larsson, plan- och byggchef
Rapportansvarig:..... Veronica Olofsson
Rapportgranskning:..... Anders Franzén
Län:..... Jönköpings län
Kommun:..... Eksjö kommun

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Arkiv

Jönköpings läns museum (JLM)

Handlingar och fotografier rörande de olika områdena.

Kartmaterial

Lantmäteristyrelsens arkiv (LMS), Lantmäteriet. ArkivSök (<https://etjanster.lantmateriet.se>):

Bellö socken, Bellön nr 1, avmätning 1645. Akt: E11-1_E1_76

Eksjö socken, Lundstorp nr 1, storskifte 1809. Akt: LMS, E28-39_1

Eksjö socken, Lutarp nr 1, ägoavfattning 1735,. Akt: E28-40_1

Eksjö socken, Lönås nr 1, ägomätning 1747. Akt: E28-41_1

Eksjö socken, Skiverstad nr 1-4, storskifte 1763. Akt: E28-54_1

Eksjö socken, Skiverstad nr 1-4, laga skifte 1865. Akt: E28-54_2

Hässleby socken, Bäckarp nr 1, storskifte i Hultåkra och Bäckarp 1812.
Akt: E55-8_2

Hässleby socken, Hult nr 1-2, storskifte 1794. Akt: E55-20_1

Höreda socken, Höreda nr 1-3, åkeravmätning 1645. Akt: E56-28_E1_334-5

Höreda socken, Höreda nr 1-3, storskifte 1798. Akt: E56-28_3

Höreda socken, Höreda nr 1-3, laga skifte 1873. Akt: E56-28_4

Höreda socken, Markestad nr 1-3, avmätning 1737. Akt: E56-38_1

Höreda socken, Markestad nr 1-3, laga skifte 1829. Akt: E56-38_2

Ingatorps socken, Näs, storskifte 1807. Akt: E57-44_1

Kråkshults socken, Kråkshult nr 1-4, laga skifte 1832. Akt: E64-19_4

Kråkshults socken, Kråkshults nr 1-4, äodelning 1781. Akt: E64-19_2

Kråkshults socken, Tokeryd nr 1, laga skifte 1835. Akt: E64-35_2

Kråkshults socken, Åsa nr 1, storskifte 1794. Akt: E64-40_2

Kråkshults socken, Åsa nr 1, laga skifte 1842. Akt: E64-40_3

Kråkshults socken, Kråkshult nr 1-4, geometrisk avmätning 1646. Akt: E64-19_E4_246-48 263

Mellby socken, Värneslätt nr 1-3, åkeravmätning 1645. Akt: E78-34_E1_366-67

Lantmåterimyndigheterna (REG), Lantmäteriet. ArkivSök (<https://etjanster.lantmateriet.se>):

Bellö socken, Broddemåla, storskifte 1809. Akt: 06-bel-10

Edshults socken, Edshult, avmätning 1740. Akt: 06-edh-20

Eksjö socken, Lutarp, mätning 1809. Akt: 06-ekj-55
 Eksjö socken, Lönås, ägobeskrivning 1841. Akt: 06-ekj-72
 Eksjö socken, Prästkulla, mätning 1807. Akt: 06-ekj-54
 Eksjö socken, Upphöreda, storskifte 1804. Akt: 06-ekj-69
 Höreda socken, Höreda, mätning 1867. Akt: 06-hör-98
 Höreda socken, Ryningsholm, mätning 1813. Akt: 06-hör-49
 Ingatorps socken, Idekulla, storskifte 1804. Akt: 06-ing-35
 Ingatorps socken, Pukulla, storskifte 1807. Akt: 06-ing-28
 Kråkshults socken, Fågelhult, storskifte 1794. Akt: 06-krå-27
 Mellby socken, Mellby, laga skifte 1834. Akt: 06-mll-42
 Mellby socken, Värneqvarn, vattenåtgärd. Akt: 06-mll-38
 Mellby socken, Werneslätt, laga skifte 1843. Akt: 06-mll-42

Referenser på webben

Riksantikvarieämbetet

Fornsök (<https://app.raa.se/open/fornsok/>)

Eksjö kommun

Gällande detaljplaner (<https://eksjo.se/bo-miljo-och-trafik/planering-och-byggprojekt/detaljplaner-och-omradesbestammelser>)

DP nr 625, Byggnadsplan för Bellö 1966.

DP nr 626. Byggnadsplan för del av fastigheten Gynnesnöt 3:3 mm i Bellö samhälle 1970.

DP nr 726. Byggnadsplan för Höreda kyrkby 1960.

DP nr 729. Ändring och utvidgning av byggnadsplan för fastigheten Höreda Prästgård 3:1 m.fl. i Höreda kyrkby 1968.

DP nr 731. Byggnadsplan för del av Värne samhälle, östra delen 1979.

DP nr 732. Byggnadsplan för del av Värne samhälle, västra delen 1979.

Översiktsplan för Eksjö kommun. Antagen 2022. (<https://eksjo.se/bo-miljo-och-trafik/planering-och-byggprojekt/oversiktsplan>)

Eksjö museums fotosamlingar (<https://em.kulturhotell.se/>)

Fotografier från de olika områdena

Digitalt museum (<https://digitaltmuseum.se/>)

Fotografier från de olika områdena.

Otryckta källor

- Wasén, Jonas. 2017. *Edshults säteri i Edshults socken. Från släktgård till sektgård*. Historiskt centrum.
- Wasén, Jonas. 2017. *Hunnersta i Höreda socken. En kulturskatts 400-åriga historia*. Historiskt centrum.
- Wasén, Jonas. 2017. *Ryningsholms i Höreda socken. En medeltidsgård*. Historiskt centrum.
- Wasén, Jonas. 2017. *Sälleryd i Eksjö socken. En 700-årig historia om en medeltida gård*. Historiskt centrum.

Tryckta källor och litteratur

- Agertz, Jan. 2008. *Om ortnamn i Jönköpings län*. Småländska kulturbilder 2008. Jönköpings läns hembygdsförbund och Stiftelsen Jönköpings läns museum.
- Franzén, Anders. 2013. *Ängsladan i landskapet. Inventering av ängslador i Jönköpings län med särskild tyngdpunkt i Nässjö, Vetlanda och Eksjö kommuner*. Byggnadsvårdsrapport 2013:53. Jönköpings läns museum.
- Bellö marknad har traditioner*. Artikel ur Smålandstidningen 29/9 1955.
- Bevarandeprogram för odlingslandskapets natur- och kulturvärden. Del II: Beskrivningar och kartor Eksjö kommun*. Meddelande 9/92, Miljövårdsenheten. Länsstyrelsen Jönköpings län.
- Brevik. Skola och ideell verksamhet under 150 år. En skildring av människor och landsbygdskultur i Breviksroten*. 2000. Breviks kyrkliga syförening. Eksjö.
- Cserhalmi, Niklas. 2002. *Fårad mark. Handbok för tolkning av historiska kartor och landskap*. Sveriges hembygdsförbund.
- En liten skrift om Höreda socken i Södra Vedbo*. 1972. Höreda hembygdsförening.
- Erixon, Sigurd red. 1952. *Sveriges bebyggelse. Statistisk-topografisk beskrivning över Sveriges städer och landsbygd. Landsbygden. Jönköpings län del 1*. Uddevalla.
- Erixon, Sigurd red. 1956. *Sveriges bebyggelse. Statistisk-topografisk beskrivning över Sveriges städer och landsbygd. Landsbygden. Jönköpings län del III*. Uddevalla.
- Förr kunde man i Värne välja bland tre butiker*. Artikel ur Smålandstidningen 9/2 2001.
- Gullbrandsson, Robin. 2006. *Höreda kyrkogård. Kulturhistorisk karaktärisering och bedömning*. Byggnadsvårdsrapport 2006:91
- Haas, Jonas. 2005. *Bellö kyrka. Kulturhistorisk karaktärisering och bedömning*. Byggnadsvårdsrapport 2005:32. Jönköpings läns museum.
- Haas, Jonas. 2006. *Höreda kyrka. Kulturhistorisk karaktärisering och bedömning*. Byggnadsvårdsrapport 2006:52. Jönköpings läns museum.
- Hagström, Stig & Gudrun. 2006. *Eksjö socken*. Föreningen Eksjö sockens hembygdsråd.

- Hembygd på höglandet*. 1989. Kråkshults hembygdsförening.
- Hembygd på höglandet. Del 2*. 2010, andra reviderade upplagan. Kråkshults hembygdsförening.
- Hembygd på Höglandet. Bok nr 3*. 1996. Kråkshults hembygdsförening.
- Hidemark, Ove, m.fl. 1973. *Så renovers torp och gårdar*. Örebro.
- Höglén, Stefan. 2001. *Landskapets agrara avtryck. Agrar landskapsanalys i Kalmar län*. Länsstyrelsen Kalmar län.
- Kulturmiljövårdens riksintressen. Jönköpings län*. 1996. Länsstyrelsen Jönköpings län. Meddelande 4/96.
- Minnen vid vattnet. Inventeringar av kulturmiljöer längs vattendrag inom projekt Aqua – Årån och Solgenåarna*. 2011. Meddelande nr 2011:26. Länsstyrelsen i Jönköpings län.
- Lämkuill, Malte & Göran Wede. 2003. *Röd lyser stugan. Boken om smålandssångens Bellö*. Bellö Fornminnesförening.
- Nilsson, Gustav & Tore Sandh. 1975. *Edshult i gången tid. Del II*. Edshults samhällsförening Hembygdssektionen.
- Nilsson, Gustav. 1976. *Edshult i gången tid. Del III*. Några skildringar från Edshults socken. Edshults samhällsförenings sektion för hembygdsvård.
- Sjöstrand, Albert. 1938. *Eksjö stad – En minnesskrift vid 500-årsjubileet 1938*. Esselte AB, Stockholm.
- Syllner-Gustafsson, Marianne. 1985. *Kulturminnesvårdsprogram för Eksjö kommun. Del 1 - Kulturhistorisk utredning och bevarandeprogram. Eksjö kommun*. Antaget 1986.
- Sörensen, Mattias. 2006. *Edshult kyrkogård. Kulturhistorisk karaktärisering och bedömning*. Byggnadsvårdsrapport 2006, Jönköpings läns museum.
- Sörensen, Mattias. 2007. *Edshults kyrka. Kulturhistorisk karaktärisering och bedömning*. Byggnadsvårdsrapport 2007:61. Jönköpings läns museum.

Fastighetsregister

Fastighetsbeteckning	Socken	Sida
Bellö 1:1	Bellö sn	122
Bellö 1:3	Bellö sn	122
Bellö 1:4	Bellö sn	122
Bellö 1:5	Bellö sn	122
Bellö 1:6	Bellö sn	122
Bellö 3:1	Bellö sn	122
Bredegård 1:3	Kråkshult sn	92
Bredegård 1:7	Kråkshult sn	92
Bredegård 1:8	Kråkshult sn	92
Bredegård 1:9	Kråkshult sn	92
Brevik 1:2	Eksjö sn	30
Brevik 3:7	Eksjö sn	30
Brevik 3:8	Eksjö sn	30
Brevik 3:9	Eksjö sn	30-31
Brevik 3:11	Eksjö sn	31
Brevik 7:1	Eksjö sn	31
Broddemåla 1:4	Bellö sn	122
Broddemåla 1:6	Bellö sn	122
Broddemåla 1:8	Bellö sn	123
Broddemåla 1:13	Bellö sn	123
Broddemåla 1:14	Bellö sn	123
Broddemåla 1:15	Bellö sn	123
Broddemåla 1:18	Bellö sn	123
Broddemåla 1:21	Bellö sn	123
Broddemåla 1:24	Bellö sn	123
Broddemåla 1:25	Bellö sn	123
Broddemåla 1:26	Bellö sn	124
Broddemåla 1:28	Bellö sn	124
Broddemåla 1:29	Bellö sn	124
Broddemåla 1:30	Bellö sn	124
Broddemåla 1:33	Bellö sn	124
Broddemåla 1:34	Bellö sn	124
Broddemåla 1:36	Bellö sn	124
Broddemåla 1:45	Bellö sn	124
Broddemåla 2:1	Bellö sn	125
Dängestorp 2:1	Eksjö sn	21
Edet 1:1	Edshult sn	115
Edshult 1:8	Edshult sn	51
Edshult 1:10	Edshult sn	51
Edshult 2:1	Edshult sn	115
Edshult 3:1	Edshult sn	115

Fastighetsbeteckning	Socken	Sida
Edshult 3:2	Edshult sn	115
Fågelhult 1:3	Kråkshult sn	56
Fågelhult 1:4	Kråkshult sn	56
Fågelhult 1:5	Kråkshult sn	56
Fågelhult 2:2	Kråkshult sn	57
Fågelhult 2:3	Kråkshult sn	57
Fågelhult 2:7	Kråkshult sn	57
Fågelhult 2:8	Kråkshult sn	57
Fåglarp 1:1	Eksjö sn	21
Fåglarp 1:2	Eksjö sn	21
Gynnesnöt 1:3	Bellö sn	125
Gynnesnöt 3:5	Bellö sn	125
Gynnesnöt 3:6	Bellö sn	125
Gynnesnöt 3:7	Bellö sn	125
Gynnesnöt 3:9	Bellö sn	125
Gynnesnöt 3:11	Bellö sn	125
Gynnesnöt 3:12	Bellö sn	125
Hammar 1:15	Mellby sn	109
Hammar 1:25	Mellby sn	109
Hammar 1:29	Mellby sn	109
Hammar 1:30	Mellby sn	109
Heda 1:13	Kråkshult sn	92
Heda 1:15	Kråkshult sn	92
Hult 1:2	Hässleby sn	85
Hult 1:11	Hässleby sn	85
Hult 1:12	Hässleby sn	85
Hult 1:13	Hässleby sn	85
Hult 1:14	Hässleby sn	85
Hult 1:15	Hässleby sn	85
Hultåkra 1:4	Hässleby sn	81
Hultåkra 1:6	Hässleby sn	81
Hultåkra 1:7	Hässleby sn	81
Hunnerstad 1:1	Höreda sn	40
Hunnerstad 1:2	Höreda sn	41
Höreda 2:2	Höreda sn	101
Höreda 3:1	Höreda sn	101
Höreda 3:2	Höreda sn	101
Höreda 3:3	Höreda sn	101
Höreda 3:7	Höreda sn	101
Höreda 3:9	Höreda sn	102
Höreda 3:10	Höreda sn	102
Höreda 3:25	Höreda sn	102
Höreda 3:30	Höreda sn	102

Fastighetsbeteckning	Socken	Sida
Höreda 3:31	Höreda sn	102
Höreda 3:37	Höreda sn	102
Höreda 3:39	Höreda sn	102
Höreda 3:41	Höreda sn	103
Höreda 3:42	Höreda sn	103
Höreda 3:53	Höreda sn	103
Höreda 3:55	Höreda sn	103
Höreda 3:59	Höreda sn	103
Höreda 3:64	Höreda sn	103
Höreda 4:1	Höreda sn	103
Höreda-Bjässarp 1:1	Höreda sn	41
Höreda-Grimmestorp 1:6	Höreda sn	101
Idekulla 1:4	Ingatorp sn	63
Idekulla 2:2	Ingatorp sn	63
Idekulla 2:3	Ingatorp sn	63
Idekulla 2:4	Ingatorp sn	63
Idekulla 3:1	Ingatorp sn	63
Ingatorps-Näs 1:9	Ingatorp sn	75
Ingatorps-Näs 1:10	Ingatorp sn	75
Ingatorps-Näs 1:11	Ingatorp sn	75
Kråkshult 1:2	Kråkshult sn	92
Kråkshult 1:3	Kråkshult sn	93
Kråkshult 1:7	Kråkshult sn	93
Kråkshult 1:11	Kråkshult sn	93
Kråkshult 1:12	Kråkshult sn	93
Kråkshult 1:13	Kråkshult sn	93
Kråkshult 1:14	Kråkshult sn	93
Kråkshult 1:17	Kråkshult sn	93
Kråkshult 1:23	Kråkshult sn	93
Kråkshult 1:25	Kråkshult sn	93
Kråkshult 3:2	Kråkshult sn	94
Kråkshult 3:6	Kråkshult sn	94
Kråkshult 7:1	Kråkshult sn	94
Kråkshult 8:1	Kråkshult sn	94
Kråkshult 8:2	Kråkshult sn	94
Lundstorp 1:5	Eksjö sn	21
Lundstorp 1:6	Eksjö sn	21
Lutarp 1:1	Eksjö sn	21
Lönås 1:4	Eksjö sn	21
Markestad 4:3	Höreda sn	41
Markestad 5:2	Höreda sn	41
Markestad 5:1	Höreda sn	41
Mellby 12:1	Mellby sn	47

Fastighetsbeteckning	Socken	Sida
Mellby 2:11	Mellby sn	47
Mellby 2:9	Mellby sn	46
Mellby 1:1	Mellby sn	46
Mellby 11:1	Mellby sn	47
Pukulla 1:4	Ingatorp sn	69
Pukulla 1:7	Ingatorp sn	69
Pukulla 1:8	Ingatorp sn	69
Pukulla 1:9	Ingatorp sn	69
Pukulla 1:16	Ingatorp sn	69
Pukulla 1:17	Ingatorp sn	69
Pukulla 1:18	Ingatorp sn	69
Ryningsholm 3:1	Höreda sn	35
Skinnaryd 3:10	Eksjö sn	31
Skiverstad 4:4	Eksjö sn	22
Skiverstad 4:2	Eksjö sn	22
Skiverstad 5:1	Eksjö sn	22
Slättna 1:2	Eksjö sn	22
Smedstorp 1:1	Eksjö sn	22
Springarp 1:4	Eksjö sn	22
Sälleryd 1:6	Eksjö sn	23
Sälleryd 1:3	Eksjö sn	23
Sälleryd 1:5	Eksjö sn	23
Söraby 1:12	Mellby sn	110
Tokeryd 1:9	Kråkshult sn	94
Tokeryd 1:10	Kråkshult sn	94
Tokeryd 1:11	Kråkshult sn	94
Tokeryd 1:12	Kråkshult sn	95
Tokeryd 1:13	Kråkshult sn	95
Tokeryd 1:14	Kråkshult sn	95
Tokeryd 1:15	Kråkshult sn	95
Tokeryd 1:17	Kråkshult sn	95
Tokeryd 1:18	Kråkshult sn	95
Tokeryd 1:22	Kråkshult sn	95
Tokeryd 1:25	Kråkshult sn	95
Upphöreda 1:2	Eksjö sn	23
Upphöreda 1:6	Eksjö sn	23
Värne 1:3	Mellby sn	110
Värne 3:1	Mellby sn	110
Värne 4:2	Mellby sn	110
Värne 4:4	Mellby sn	110
Värne 4:6	Mellby sn	110
Värne 4:7	Mellby sn	110
Värne 4:8	Mellby sn	110

Fastighetsbeteckning	Socken	Sida
Värne 5:2	Mellby sn	110
Värne 5:3	Mellby sn	110
Värne 6:3	Mellby sn	110
Värne 6:4	Mellby sn	111
Värne 7:1	Mellby sn	111
Värne 7:5	Mellby sn	111
Värne 7:7	Mellby sn	111
Värne 7:8	Mellby sn	111
Värne 7:14	Mellby sn	111
Värneslätt 1:76	Mellby sn	111
Åsa 1:4	Kråkshult sn	57
Åsa 1:21	Kråkshult sn	57

Inom Eksjö kommun finns flera byar, gårdar och andra miljöer med riksintressanta värden för kulturmiljövården. Denna rapport redogör för den kulturmiljö- och bebyggelseinventering av dessa miljöer som genomfördes av Jönköpings läns museum under hösten 2024 på uppdrag av Eksjö kommun. Utöver riksintresseområdena omfattar rapporten även de kyrkbyar och mindre samhällen som inte inventerats sedan tidigare. I rapporten presenteras bebyggelsemiljöerna i text, bilder och kartor.

